

શ્રી મહાવીરનો-સામાયિક યોગ

અને તેથી થતા આત્મવિકાસનાં પદ્યો અને વ્યાખ્યાનો

સંયોજક-લાલન

પ્રકાશક·
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
અમદાવાદ

પ્રકાશક
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
શંભુલાલ, જગશી
ગાંધીરોડ અમદાવાદ

સંવત ૧૯૮૭
સુધારાવધારાવાળી બીજી આવૃત્તિ

મુદ્રક
મૂળચંદભાઈ ત્રીકમલાલ પટેલ
સૂર્યપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
પાનકોરનાકા — અમદાવાદ

ॐ શાંતિ

શ્રી વીરપરમાત્માનો સામાયિક યોગઃ—

ઉપોદ્ઘાત.

દેહગેહની સેવા—સામાન્ય રીતે મનુષ્યનો આખો જન્મારો દેહરૂપી ઘરની સેવામા જ જાણે વહ્યો જતો હોય એમ ઘણે ભાગે સસારમા જોવામાં આવે છે દેહ મનુષ્યની સાથે ૨૫–૫૦–૭૫ ૧૦૦ કે ૧૨૦ વર્ષ રહે છે

તેની સેવામા એ રાત્ર દિવસ જાણે મડયો જ રહ્યો હોય એવુ દેખાય છે દેહને ખાવાને અન્ન જોઇએ તેને માટે સવારથી સાંજ સુધી શ્રમ કરતો તે જોવામાં આવે છે, એ દેહને પહેરવાને વસ્ત્ર જોઇએ તેને માટે પણ અહોરાત્ર પરીશ્રમ વેઠતો જોવામાં આવે છે અને એ જ દેહને રહેવાને છાપરૂ જોઇએ તેને પેદા કરવામાં તેની સાઠે ઘડી–ચોવીસે કલાક વ્યતીત થયા કરે છે આટલું જ નહિ પરતુ મનુષ્ય, બીજા મનુષ્યથી પોતે મોટો દેખાય એટલા માટે પણ તે અતિશ્રમ કરતો જણાય છે આમ ખાવામાં, પહેરવામાં, વસવામા અને મોટા થવામાં તેનો જન્મારો જે વહેતો જણાય છે તે બધો દેહગેહની સેવામા જ ચાલ્યો જાય છે

આટલું જ નહિ પરતુ કદાચ તેને ખાવાને કોદરા મલ્યા તો તે કસાર મેળવવાને મહેનત કરે છે, એ પણ તેની મહેનત દેહના માટે છે, કદાચ મહેનત કરતા પહેરવાને ખાદી મલી તો કીનખાબ પ્રાપ્ત કરવા પરિશ્રમ વેઠે છે વળી રહેવાને પર્ણકુટી, ઝુપડું, ઘર, હવેલી બગલો મહેનત કરતા કરતા મળે તોપણ તે મહેલ મેળવવા–

પ્રયત્ન કરતો અટકે એમ જોવામાં આવતુ નથી. આ પ્રમાણે દેહગેહની સેવા કરવામાં—દેહરૂપી ઘરની પરીચર્યા કરવામાં તે બાકી રાખતો નથી, જે દેહ તેને વિશેષમાં વિશેષ આશરે સવાસો વર્ષ રહી જાય છે: તે દેહનો તે ગુલામ થઈ રહે છે, પરંતુ એ દેહરૂપી ઘરમાં રહેનાર, દેહરૂપી ઘરનો ધણી જે દેહ જન્મ્યો તેની પહેલાં પણ હતો; હાલ પણ છે, અને હવે પછી પણ હશે, તેની દરકાર કરતો જરાપણ જોવામાં આવતો નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ દેહરૂપી ઘરમાં રહેનાર કોઈ છે કે નહિ તેની પણ તેને ઘણે ભાગે ખબર હોતી નથી, એટલે કે દેહને જ હું માને છે અને દેહના જન્મને પોતાનો જન્મ, દેહના વૃદ્ધપણાને પોતાનું વૃદ્ધપણું, દેહના વ્યાધિને પોતાનો વ્યાધિ, અને દેહના મરણને પોતાનુ મરણ સમજે છે. આમ દેહને હું માનનારને શાસ્ત્ર બહિરાત્મા કે નિશ્ચય મિથ્યાત્વી કહે છે, અને દેહગેહમાં રહેનાર દેહથી જે જુદો છે, એમ સમજનારને સમ્યક્ત્વવાન કહે છે.

દેહગેહના ધણીનું 'દર્શન'—આ જ્યારે દેહમાં તેનો ધણી હોય છે, ત્યારે તેનો દેહ ચકચકતો દેખાય છે. અને જ્યારે તે એ દેહરૂપી ઘરમાંથી રવાનો થાય છે, ત્યારે તેનો દેહ થોડીવારમાં કાલો મેશ થઇ જાય છે, એટલુ જ નહિ પણ તે ગંધાવા લાગે છે અર્થાત્ જ્યાં સુધી એ દેહનો ધણી એ દેહરૂપી ઘરમાં હોય છે ત્યાં સુધી તેની ચામડી તેજવાળી દેખાય છે, અને તેમાંથી કોઇપણ પ્રકારની દુર્ગંધ નીકળતી નથી, હવે આત્મપ્રિય વાચક ! [illegible] એ દેહમાં કોણ હતું કે જેથી તેને અભાવે દેહ [illegible]
અને સદ્‌ભાવે દેહ [illegible]
પોતે (तत्त्वम्) દેહ [illegible]
માલિક. એવા દેહ તો તેં
તમે ઘણાં બાંધ્યાં અને
બાંધનાર તેનાથી જુદો જે
વ દેહગેહના ધણી

મોટી નગરી જો કોઈ હોય તો એ૦મી લાખની વસ્તીવાળી લંડન નગરી છે પંચમ જ્યૉર્જ હાલ ત્યા રાજ્ય કરે છે, તેમના રાજ્યમા એવો દુનિયાનો કોઈપણ દેશ નથી કે જેમા સૂર્ય કદાપિ પણ અસ્ત થતો હોય અર્થાત્ તેમના કોઈ કોઈ દેશમા તો સૂર્ય ઊગેલો જ હોય એ પંચમ જ્યૉર્જના અલંકારો, લંડન ટાવરમાં લોકોને જોવા માટે રાખવામા આવે છે, એ અલંકારોમા સર્વથી શ્રેષ્ટ જે હીરો છે તેને કોહીનુર (પ્રકાશનો પર્વત) કહે છે એ જ કોહીનુરને કોઈ કૌસ્તુભમણિ કહે છે એવી દંતકથા છે કે જેનો એ હીરો હોય તે ચક્રવર્તી થાય, એ હીરાની કીંમત સાડાચાર કરોડ રૂપિયા છે પરંતુ આત્મપ્રિય મનુષ્ય ! એ કોહીનુર જોવાને કદાચ આંખ ન હોય તો તે કોહીનુરની કીંમત શી ? વિચાર કરતાં તને જણાશે કે ફુટી બદામ, ત્યારે જે ચક્ષુરૂપી હીરાથી કોહીનુર અને એવા અનેક હીરાઓ દેખાય છે, એ ચક્ષુરૂપી હીરાની કીંમત શી આંકે ? ધારો કે એ ચક્ષુરત્નની કીંમત સાડાચાર અબજ છે હવે જરા વિચાર કરો કે—કદાચ ચક્ષુ હોય—ચક્ષુરૂપી રત્ન હોય, સામે કોહીનુર હીરો પણ પડેલો હોય પણ જો તમે શરીરમા ન હો તો તમારા ચક્ષુરત્ન, જેની કીમત સાડા ચાર અબજ આપણે આંકી હતી તે પણ શું કામનું ? એની કીમત પણ આપણે કોહીનુર પ્રમાણે આપણે શરીરમા ના હોઈએ તો ફુટી બદામ છે ત્યારે આ વાતનો સાર એ થયો કે—બધી કીમત આપણે પોતે શરીરમા હોઈએ, તો થાય છે અને ના હોઈએ તો નથી થતી. હવે જ્યારે કોહીનુરની કીમત આપણે સાડા ચાર કરોડની માડી હતી, આંખરૂપી રત્નની કીમત સાડા ચાર અબજની માડી હતી, તો દેહરૂપી ઘરમા રહેનાર જે ચક્ષુરત્નને તેમજ કૌસ્તુભમણિને જોઈ રહ્યો છે તેની કીમત સાડા ચાર પરાર્ધ ગણીએ તો ખોટું શું છે ! આશ્ચર્ય તો એ જ છે કે બહાર દેખાતા કોહીનુરમાં કે બહારના પદાર્થમા મનુષ્ય મોહી રહ્યો છે અને ...ત તે જાણતો નથી, કદાચ

કીમત જાણે છે તો પણ એ ચક્ષુમાં રહી જોનર પોતે-આત્મ તેની કીંમત અઢળક હોવા છતાં તેની તે દરકાર કરતો નથી આમ ખરૂ જોતાં જો તે અંતર-દૃષ્ટિ કરે તો તેને આત્માની ઝાંખી થાય કે જેનું મૂલ્ય અપરંપાર છે પરંતુ આપણે સમજવાની ખાતર તેની કીમત સાડા ચાર પરાર્ધ આંકેલી છે આ ઉપરથી સહજ સમજાશે કે દેહગેહથી આત્મા ભિન્ન છે અને તેની કીમત અપરંપાર છે

क દેહગેહના ધણીની ઉંચાઇ અને મહોટાઇ—જમીનના તલીયાથી ગિરનાર પર્વતની પાંચમી ટુકનું શિખર પાંચ માઇલ એટલે અઢી કોશ છે માણસ ઠેઠ તેની ટોચ પર જઈ ત્યાં **શ્રી નેમીશ્વરનાં** દર્શન કરી શકે છે ગુરૂ દત્તાત્રયના પગલા પણ જોઇ શકે છે અને ત્યાં જ બાવાઓ જે લાકડીઓ નાખે છે તેનો ઢગલો પણ તે સામે જુએ છે એટલું જ નહિ પણ ત્યાં જે ઘંટ બાંધેલો છે તેને વગાડવામાં યાત્રા સફળ સમજે છે હવે આત્મપ્રિય મનુષ્ય ! તમે વિચાર કરો કે પર્વત પર ચઢતાં પાંચમી ટુકના શિખરે તમે પહોંચ્યા જે પાંચ માઇલ ઊંચું હતું અને હજી પણ તમે જો એ વિશેષ ઊંચું હોય તો ચડી શકો છો, ત્યારે વિચાર કરો કે તમે ઊંચા છો કે તે પર્વતનું શિખર ? તે પાંચ માઇલની ઊંચાઈએ આવેલું એ પાંચમી ટુકનું શિખર ચડતા ચડતા ગિરનાર પર્વતની ઊંચાઇ પુરી થઇ પરંતુ તમારા પગની ઊંચાઇ જે ત્યાં ચડી ગયો—તેની ઊંચાઇ કોઇથી માપી શકાય ! ? હવે વિચાર કરો કે પર્વત ઊંચો કે તમો પોતે ? ગિરનાર ઊંચો કે તમારા શરીરમાં રહેનો આત્મા ઊંચો ? પરંતુ જો તમે શરીરમાં ના હો તો તમારી ઊંચાઇ માત્ર પાંચ ફુટ ને છ ઇંચની છે અને શરીરમાં હોત, તો પાંચ માઇલથી પણ તમે વિશેષ ઊંચા છો આ ઊંચાઈ એ તમારા શરીરના સામર્થ્યની નહિ પણ તમારા શરીરથી ભિન્ન એવા આત્માની છે—

૨ આત્મા ઉપલાઇન ફુટપટી છે અને પૃથ્વીને પણ

પગમાં રહી માપી શકે છેઃ—સાંપ્રતકાળની ભૂગોળવિદ્યા અને ખગોળવિદ્યામાં જણાવેલું છે કે પૃથ્વીનો પરિઘ સાડી બાવીશ હજાર માઇલ છે, હવે જો એક માણસ રોજના આઠ માઇલ પ્રમાણે ચાલવા માંડે તો આઠ વર્ષમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા ફરી વળે એટલે કે પૃથ્વી ઉપરનાં સાડી બાવીશ હજાર માઇલ ચાલતાં ચાલતાં પૂરાં થાય પણ તેનો પગ ખૂટી જઈ શકે નહિ. એનો પગ તો હજીપણ બીજા પણ માઇલોને પોતાના પગમાં છૂપાવી રહ્યો છે. આ વિચારથી આત્મપ્રિય બંધુ સમજી શકશે છે કે પૃથ્વી તો મનુષ્યના પગમાં ઘડી વાળીને સમાઈ ગઇ છે. તેના પગના તળીયામાં સમાઈ રહી છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તે એટલો બધો વિશાળ છે કે આખા બ્રહ્માંડને તે વ્યાપવા માંડે તો બ્રહ્માંડ (Cosmos) પુરૂં થાય પણ પોતે પૂરો ન થાય. જડ બ્રહ્માંડને માપનાર આત્મા—બ્રહ્મ તો અસંખ્ય માઇલનો છે, પરંતુ એ આત્મા એટલે પોતે શરીરમાં ન હોય તો તેના પગનું તળીયું માત્ર એક ફુટનું છે. શરીરમાં પોતે હોય તો અમાપ છે અને પર્વતને, પૃથ્વીને, બ્રહ્માંડને માપી શકે એવો તે મહાન છે.

૩. આત્મબળની ઝાંખી.

બહારની વસ્તુઓ બાહ્ય ઇંદ્રિયોથી એટલે બહિઃકરણથી અને અંતરની વસ્તુઓ અંદરની ઇંદ્રિયોથી એટલે અંતઃકરણથી જોઇ શકાય—જાણી શકાય. આ ઉપર એક દૃષ્ટાંત લેવું પડશે.

આત્મપ્રિય મનુષ્ય ! તમને પથ્થરો કઠણ જણાય છે કે પાણી ? સામાન્ય રીતિએ જોતાં તમો એવું ઉત્તર આપશો કે પથ્થર કઠણ છે અને પાણી પોચું. તમારી સ્પર્શેન્દ્રિય પથ્થર કઠણ દેખાડે છે અને પાણીને પોચું. હવે વાંચનાર આત્મબંધુ ! આપણે એ જ પથ્થર અને પાણીને અંતરદષ્ટિથી જોવાને પ્રયત્ન કરીએ. આપણો **અંતરાત્મા** જ્યારે વિચાર કરવા લાગે છે ત્યારે તેના અંતરમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે કે પર્વતના કઠણ પથ્થરો ઉપર હેલીબંધ વરસાદ પડતાં તે પર્વતના

પત્થરના કટકા થઈ જાય છે એ પથ્થરના કટકા ઉપર વરસાદ પડ્યા કરે છે ત્યારે તે કટકાના કાકરા થઇ જાય છે અને કાંકરા ઉપર પડતા વરસાદનુ પાણી એ કાંકરાઓને રેતીનું રૂપ આપે છે આમ પથ્થરના ટુકડા કરનાર, ટુકડાના કાકરા કરનાર અને કાકરાને રેતી બનાવનાર શુ વરસાદનું પાણી નથી ? આ ઉપરથી સમજાશે કે બાહ્ય સ્પર્શેન્દ્રિયથી ઓળખાયેલો કઠણ પથ્થર પાણીથી ભાગી જતો હોવાથી પોચો જણાશે અને પાણી જે પોચું હતુ તે કઠણ જણાશે કારણ કે પથ્થરને તેણે તોડી પાડ્યા !

એક લોખડનો કટકો લ્યો અને એક ત્રાંબાના વાસણમા પાણી ભરી તેમા એ કટકાને મૂકો થોડા દિવસમાં લોખડનો કટકો કટાઇ જશે પછી તેની ઝીણી ઝીણી લાલ રેતી થઈ જશે એટલુ જ નહિ પરતુ રેતી પણ બારીક થઇ ઉડી જશે આ હિસાબે પાણી લોખડ કરતાં કઠણ ન થયુ ?

એજ પ્રમાણે વિચાર કરશો તો જણાશે કે ઘણા મનુષ્યો બાહ્યદૃષ્ટિ હોવાથી એમ વિચારે છે કે કર્મ કઠણ છે અને આત્મા પોચો છે કર્મથી દબાયેલો છે પરતુ અતરઆત્મા જ્યારે અતર્દૃષ્ટિથી વિચારીને જુએ તો કઠણ પાણીની માફક પોચા પત્થર જેવા કર્મને તોડી પાડે છે પાણીદાર એટલે ભગવાન આત્મા કર્મરૂપી પર્વતોને વજરૂપ બની તેના ભૂકેભૂકા કરી નાખે છ

૪ શરીર અને આત્માનો સબધ; તેમજ શરીરનુ વિનાશીપણુ અને આત્માનુ અવિનાશીપણુ—મૂળાક્ષરોમા અ આ વગેરે સ્વરો છે અને ક ખ વગેરે વ્યજનો છે સ્વરો એટલે જેનો ઉચ્ચાર મદદ થયા કરે તે અને વ્યજનો એટલે જેની ભીતરમા સ્વર ન હોય તો તેનો ઉચ્ચાર પણ ન થઇ શકે તો બોલી તો કેમ શકાય ! લખવામા પણ તે વ્યજનો ખોડા લખાય આ ઉપરથી વાચકને સમજાશે કે સ્વરના ઉચ્ચાર જેમ શાશ્વત છે નિત્ય છે—અવિ

છે તેમ શરીરરૂપી વ્યજનમા રહેનો સ્વરરૂપી આત્મા અવિનાશી

છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે અને વ્યજનની માફક શરીર અશાશ્વત વિનાશી અને અનિત્ય છે

આ શ્રોતાઓમાના કે વાચકોમાના કોઇએ સાભળ્યુ કે વાચ્યુ હશે કે આઠે કર્મમા મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ મોટામાં મોટી એટલે સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. આ વાત સાંભળી કે વાચી, જે સાધક પચીસ પચાસ કે પોણોસો વર્ષના શરીરને હુ માની રહેલ છે, તેને મોહનીય કર્મની ભયગ્રતા જણાતા ગભરામણ પણ છૂટે વખતે (Heart) હાર્ટ પણ ફેલ થાય પરતુ અતર્દષ્ટિવાળો સાધક તો જાણી શકે છે કે અનત કોટાકોટિ સાગરોપમવાળો મારો આત્મા, મોહનીય કર્મને તો એક ઇચ કરતા પણ નાનુ ગણે છે સિત્તેર કોડાકોડિ સાગરોપમનો તો અંત છે, મારો કે આત્માનો તો અંત નથી અને આદિએ નથી મોહનીય કર્મ ઉપરાત સર્વકર્મનો ક્ષય થાય પરતુ મારા આત્માનો ક્ષય થઇ શકે નહિ

ચ આત્મબધુ તમારૂ નામ શુ ? બધુ ઉત્તર આપે છે કે મારૂ નામ શંભુ પ્રશ્નકાર પૂછે છે કે હું તમારા શરીરનું નામ નથી પૂછતો, શંભુ એ નામ તો તમારા શરીરનુ હશે, પણ તમારૂ એટલે તમારા આત્માનું નામ મારે જાણવુ છે. ધારો કે તમારા આત્માનું નામ આપણે સમજવા ખાતર **સંવેગ** રાખીશુ કારણ કે શભુ તો ૨૬ વર્ષનો છે તેના આ શરીરને ૨૬ વર્ષ થયા છે પરંતુ શભુના શરીર રૂપી ઘરમા રહેલ **સંવેગ** તો મરણજન્મથી પણ પર છે અનત વર્ષનો તે હતો, છે અને હશે તમારા આત્માએ શંભુ જેવા ઘણા શરીરો રચ્યા અને ઘણા ભાંગ્યા, તથાપિ તમે તો હજુ કાયમ છો નારક, તિર્યંચ, માનુષ્ય અને દેવના શરીરો પૂરા થયાં, પરતુ તમે પૂરા થાઓ નહિ એવા છો હજુ પણ કદાચ આત્મભાન ભૂલો તો શરીરની હદમાં–સીમામા–લીમીટમાં આવી પડો પરતુ તમે એટલે સંવેગ અસીમ છો શરીરના જન્મ મરણ તમને હવે ,, ” શકવાના નથી

જેમ બાહ્યમાં આવેલી વસ્તુનુ દર્શન સૂર્યનો ઉદય હોવા છત ચર્મચક્ષુ ઉઘાડયા વિના થતાં નથી તેમ આતરમા આવેલી મહાન વસ્તુનુ દર્શન વિવેકચક્ષુ-વિચારચક્ષુ ઉઘાડયા વિના થતા નથી બાહ્ય વસ્તુ આ જગત છે અને અંતરની મુખ્ય વસ્તુ આત્મા છે જગત જડ છે-અચેતન છે આત્મા ચૈતન્યરૂપ છે બહાર આવેલા જગતને અતરમા રહેલો ચૈતન્યદેવ જેમ જેમ જોઇ રહ્યો છે તેમ તેમ અત રમા રહેલો ચૈતન્યદેવ પણ પોતાના વિચારચક્ષુથી પોતાને પણ જોઇ શકે છે જેમ દીવાને જોવા માટે બીજા દીવાની જરૂર પડતી નથી પણ એ જ દીવાના પ્રકાશથી દીવો જેમ જોવાય છે તેમ આત્માને જોવાને બીજા જ્ઞાનપ્રકાશની જરૂર નથી પરતુ અતરમા રહેલો જ્ઞાનપ્રકાશ જેમાથી એ પ્રકાશ વહી રહ્યો છે તે આત્માને પણ જોઇ શકે છે જેમ દીવાનો પ્રકાશ એ દીવાનો ગુણ છે તેમ આત્મામાથી નીકળતુ જ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે

છેવટે ઉપસહારમાં લખવાનુ કે આત્મા અવિનાશી છે મહાનમા મહાન છે અમાપ છે બળવાનમાં બળવાન છે સર્વજ્ઞાનમા શિરામણી છે અને અનવધિ સુખ સપૂર્ણ છે આ વાતનો અનુભવ શ્રી વીરપ્ર ભુના સામાયિકને આદર્શ રાખી જે સાધક જિજ્ઞાસુ તેનું અનુકરણ કરશે તેને અનુભવ થશે એમ ભાવના કરવામા આવે છે

સામાયિકને આચારમા મૂકતા જે જે સ્ફુરણો થયાં તેને વ્યક્ત કરવાનો અહીં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે માટે સિલસિલેવાર આ લેખ હોવાનો સંભવ નથી પરતુ સામાયિકને જીવનમા ઉતારનારને આ સ્ફુરણો મોક્ષ માર્ગની દિશાસૂચક થાય એવો સભવ છે

આ પુસ્તકના મુદ્રણમા આ સામાયિકની ઉત્તમતા યથાશક્તિ મમજી શેઠ ભોળાભાઇ જેસીંગભાઈએ પ્રત ૧૦૦૦ તેમજ આત્મબધુ ભાઇ સારાભાઇ મોદીએ પણ પ્રત બીજી ૧૦૦૦ નો ખર્ચ આપ્યો છે

સામાયિક—આત્મવિકાસ

(Perfection)

ગ્રંથપ્રવેશ

પંચાવયવ ધર્માનુષ્ઠાન-જૈન ધર્મમા જે ધર્માનુષ્ઠાન-જે ધર્મવિધિ- જે ધર્મક્રિયા-અને જે ધર્મવ્યાપાર મોક્ષરૂપી સાધ્ય અર્થે કે પરિપૂર્ણતા પામવાને કરવાનો છે, તેના શ્રીમદ્ હરિભદ્ર આચાર્યે પાચ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા છે—

૧ પ્રણિધાન=સાધ્ય, ઉદ્દેશ Aim
૨ પ્રવૃત્તિ=સાધન- વિધિ Means to end
૩ વિઘ્નજય=બત્રીસ દોષોનો પરાજય
૪ સિદ્ધિ=મોક્ષ પૂર્ણતા Perfection
૫ વિનિમય=પૂર્ણતા સિદ્ધ થયા પછી જે સાધનવડે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તે સાધન અન્યને જણાવવુ અન્યને એ ફળનુ દાન. Self-dedication.

સાધ્ય-ઉદ્દેશ—શ્રી વીર પરમાત્માએ સામાયિક ચારિત્રવડે આત્મવિકાસની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી, અનતજ્ઞાન, અનતદર્શન, અનત-ચારિત્ર, અનતવીર્ય અને અનંતઆનંદ પ્રાપ્ત કર્યા અને એ અનન્ત ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા પછી– સાધના પૂર્ણ થયા પછી તેઓશ્રીએ જૈન શાસન એટલા માટે સ્થાપ્યું કે, મનુષ્યોને એ સામાયિકના સાધનથી તેઓશ્રી આત્માના અનત ગુણો પ્રગટ કરાવવા જનતાને માર્ગદર્શક થઇ શકે

સાધન—(પ્રવૃત્તિ) સામાયિકની ક્રિયા

પ્રત્યેક ધર્મના એ ધર્મના અનુયાયી કે પાળ-

નારાઓને આદર્શરૂપ હોય છે. શ્રી જૈન ધર્મ પાળનારાઓને શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનું-શ્રી મહાવીર સ્વામીનું ધાર્મિક ચારિત્ર આપણા ધર્મ જીવનમાં આદર્શરૂપ હોવું જોઈએ.

જૈનોનું આદર્શ સામાયિક

જૈનોનું આદર્શ સામાયિક તે શ્રી મહાવીરસ્વામીનું સામાયિક છે; અર્થાત્ શ્રી મહાવીરસ્વામીએ મુક્તિનું-પૂર્ણતાનું-મહાન્ આનંદનું અવ્યાબાધ સુખનું મુખ્ય સાધન સામાયિકને ગણ્યું છે; એમ શ્રી આચારાંગસૂત્રમાં આપેલા તેઓશ્રીના ચરિત્ર ઉપરથી જણાય છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં લખ્યું છે કે-" તે કાળે, તે સમયે શિયાળાના પ્રથમ માસે એટલે માર્ગશીર્ષ માસે પ્રથમ પક્ષે માગશર વદ દશમના સુવ્રત[1] નામના દિને વિજય મુહૂર્તે ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ આવતાં, પૂર્વમાં છાયા જતાં, બીજા પહોરમાં પાણી વગરના બે ઉપવાસે-ચોવિહાર છઠ્ઠ ઉપવાસે એક વસ્ત્રધારી સહસ્ત્રવાહિની ચંદ્રપ્રભા નામની શિબિકા (પાલખી) ઉપર ચઢી દેવ મનુષ્ય અસુરોની પર્ષદાઓ સાથે ચાલતાં ચાલતાં ક્ષત્રિયકુંડપુર નગરના મધ્યમાં થઈને જ્યાં જ્ઞાતખંડ નામનું ઉદ્યાન છે, ત્યાં ભગવાન આવ્યા. આવીને ભૂમિથી એક હાથ ઊંચી શિબિકા સ્થાપી ધીમે ધીમે પૂર્વાભિમુખે સિંહાસનપર બેસી આભરણ-અલંકારો ઉતારવા લાગ્યા. ત્યારે વૈશ્રવણ દેવે ગોદોહાસને રહી શ્વેત વસ્ત્રમાં ભગવાનનાં તે આભરણો-અલંકારો ગ્રહણ કર્યાં.

પછી ભગવાને જમણા હાથથી, મસ્તકના જમણા કેશોનો અને ડાબા હાથથી, ડાબા કેશોનો પંચમુષ્ટિએ લોચ કર્યો. શક્રેન્દ્રે ત્યારે ગોદોહાસને રહી, ભગવાનના તે કેશો રત્નથાળમાં ગ્રહણ કરીને ભગવાનને જણાવીને ક્ષીરસમુદ્રમાં પધરાવ્યા.

---

૧ સુવ્રત નામના દિને પ્રભુએ સામાયિક નામનું પોતાના ...ં સુવ્રત સાધન અંગીકાર કર્યું.

આ પ્રકારે ભગવાને પચમુષ્ટિએ લોચ કર્યા પછી સામાયિક ચારિત્ર લેવાનો દગવ કર્યો, અને નીચે પ્રમાણે સામાયિક ચારિત્રનો ઉચ્ચાર કરવા, પ્રથમ સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કર્યો

नमो सिद्धाण સિદ્ધોને નમસ્કાર હો !

સામાયિકના પાઠોનો ઉચ્ચાર*

करेमि सामाइय—(હું સમતામાં-સમભાવમા રહીશ) सव्व मे अकरणिज्ज पावकम्म ॥

(કોઇપણ પ્રકારનુ પાપ નહિ કરીશ,) અર્થાત્ આજથી સમભાવમા રહી–આત્મભાવમા રહી–શુદ્ધ સ્વભાવમા રહી કોઇપણ પ્રકારનો પાપવ્યાપાર નહિ કરીશ એટલે કે મારા મનને મારા વચનને મારી કાયાને પાપવ્યાપારમા જતા સર્વથા અટકાવીશ ?

આ પછી પ્રભુએ સાડા બાર વર્ષ અને ત્રણ અડવાડિયા સુધી સમભાવરૂપ સામાયિકમાં રહી સર્વ પાપનો સર્વથા નાશ કરી, કેવળજ્ઞાન, કેવલદર્શન, (અર્થાત્ પૂર્ણજ્ઞાન પૂર્ણદર્શન) અનત આનદ અને અનત વીર્ય પ્રાપ્ત કર્યાં

---

* આ સામાયિક ઉચ્ચારતી વખતે શ્રી **મહાવીર સ્વામીએ** કરેલો દઢ સંકલ્પ —

" મુજઆત્મ વિકાસ કરીશ સદા દર એક પળે ધરી તત્પરતા,
મુજ સાધ્ય વિષે યદિ કાઇ નડે, મનવાચ શરીર તણી જરીએ,
પ્રકૃતિ ઝટ દૂર કરીશ વળી, બસ જીવ સટોસટ યત્ન કરી ૧

આપણે પણ સામાયિકમા હોઇએ તેટલો વખત સુધી આ પદને યથાશક્તિ વર્તનમા મૂકવા પ્રયાસ કરવો

સામાયિક લઇ લીધા પછી આ નીચેના પદનુ સ્મરણ કરવુ,

" કાયાથી કાંઇ નવ કરવુ, મૌનપણે સ્થિર બેસી રહેવુ
બાહ્ય અભ્યંતર વિચારને અટકાવવારે–
વ્હાલા વ્હેલો વ્હેલો લાગ તું એવા ધ્યાનમારે "

૧=મહાનુભાવ સાધુ સાધ્વીઓ પણ શ્રી પ્રભુની પેઠે સ ત્યાગ કરી સામાયિક અંગીકાર કરે છે.

સામાયિકનો ઉપદેશ

જે સાધન વડે પોતાને કેવલ જ્ઞાનાદિ અનંત ચતુષ્ટય પ્રાપ્ત થયા તે સાધનનો પ્રચાર કરવા વિનિમય કરવા શ્રી પ્રભુએ ધર્મરૂપ તીર્થનું[1] સ્થાપન કર્યું–શ્રી સંઘની રચના કરી.

સામાયિક ચારિત્રનો ઉપદેશ કરતા પ્રથમ મહાવ્રતનો અને પછી અણુવ્રતનો–યાવજ્જીવ સુધી સામાયિકનો અને પછી ઇત્વર (જ્યાં સુધી નિયમ હોય ત્યાં સુધી) સામાયિકનો બોધ કર્યો. જાવજ્જીવ સુધી સામાયિક અંગીકાર કરનારાઓ પ્રભુએ સ્થાપેલા તીર્થમાં સંઘમાં, સર્વથી ત્યાગ કરનારા સાધુ–સાધ્વીઓ ગણાયા અને ઇત્વર–થોડા વખત માટે સામાયિક લેનારા શ્રાવક શ્રાવિકાઓ. આમ શ્રી પ્રભુનું તીર્થ ચતુર્વિધ સંઘરૂપે સ્થપાયું.

ષડ આવશ્યકો

જૈનોમાં અવશ્ય કરવાની ક્રિયાઓને–વિધાનોને–અનુષ્ઠાનોને વિધિઓને આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરવાની ક્રિયા કહે છે. એવા આવશ્યકો છ છે જેમાં પ્રથમ સામાયિક છે. એક પ્રકારે આ છએ આવશ્યકોનો સામાયિકમાં સમાવેશ થાય છે જે આપણે આગળ ઉપર જોઈશું.

સાધુ સાધ્વીઓનું સામાયિક

નીચે પ્રમાણે સાધુ સાધ્વીઓનું સામાયિક રચાય એટલે કે સામાયિક વ્રત ઉચ્ચરાવતા તેઓના માટે આ પ્રકારે સામાયિકનો પાઠ પ્રવર્તે —

કરેમિભંતે સામાઇયં—હે ભગવન્! હું સમતારૂપ સામાયિક ચારિત્ર લઉં છું

૧=Religious Brotherhood સંઘ, સમાજ

सव्वं सावज्ज जोगं पच्चक्खामि—

સર્વ સાવદ્ય વ્યાપારનો ત્યાગ કરૂ છુ, जाव जीवाए જ્યા સુધી જીવુ ત્યાં સુધી

तिविह तिविहेण—ત્રણ કારણે અને ત્રણ યોગે એટલે કે

मणणं वायाए, कायेण—મને, વચને અને કાયાએ—न करेमि न कारवेमि करतापि अन्न न समणुज्जाणामि—કરૂ નહિ કરાવુ નહિ, અને અન્ય કરતા હોય તેને રૂડુ માનુ નહિ

तस्स भंते पडिक्कमामि–निंदामि—
गरिहामि–अप्पाणं वोसिरामि—

હે ભગવાન્ ! તે (પાપવ્યાપારથી) હું નિવર્તુ છુ નિંદુ છુ ગર્હું છુ, તેવા બહિરાત્મભાવને વોસીરાવુ છુ (અર્થાત્ ગયા કાળમા મારાથી પાપવાળી વ્યાપારની પ્રવૃત્તિ થઇ હોય તેથી હું પાછો હઠુ છુ આત્મ સાક્ષીએ તે પાપને નિંદુ છુ, ગુરૂસાક્ષીએ તે પાપને ગર્હું છુ અને હવના તેમ ન કરવા માટે મારા આત્માને તેના ભાવનો ત્યાગ કરાવુ છુ)

શ્રાવક, શ્રાવિકાનુ સામાયિક વ્રત-ચારિત્ર

જેઓશ્રી મહાવીર સ્વામીનુ ઉપદેશેલુ-અગીકાર કરાવેલુ સર્વવિરતિ-જાવ જીવ સુધીનુ સામાયિક (ચારિત્ર) ક્ષયોપશમ યોગથી તો અગીકાર કરી શકયા પણ સામર્થ્ય યોગથી ન લઇ શકયા તેઓને માટે દેશ ચારિત્રરૂપ આ પ્રકારનો સામાયિક પાઠ પ્રવર્ત્યો—

करेमि भंते सामाइयं–હે ભગવાન્ ! હું સમભાવરૂપ–આત્મ સ્વભાવરૂપ ચારિત્ર (સામાયિક વ્રત) અગીકાર કરૂ છુ.

सावज्जं जोग पच्चक्खामि—

પાપ વ્યાપારનો નિષેધ કરૂં છું

जाव नियम पज्जुवासामि—

જ્યા સુધી નિયમ છે (ઓછામાં ઓછી બે ઘડી) ત્યાં સુધી અંગીકાર કરૂં છું

दुविह, तिविहेण—બે કરણે[1] એટલે કરૂં નહિ કરાવું નહિ ત્રણ પ્રકારે
मणेणं, वायाए, कायेण—મન, વચન કાયાથી ત્રણ પ્રકારે
न करेमि, न कारवेमि કરૂં નહિ, કરાવું નહિ

तस्स भंते, पडिक्कमामि—निंदामि,
गरिहामि, अप्पाण वोसिरामि

હે ભગવાન ! પાપવ્યાપારથી એ જ રાગીએ (પ્રમદે) નિવર્તું છું તે પાપવ્યાપારને નિંદુ છું ગુરૂ સાક્ષીએ ધિક્કારૂં છું, એવા બાદ

---

૧ શ્રાવક શ્રાવિકા પરિગ્રહ ધારી હોવાથી ત્રણ કરણે સામાયિક વ્રત ઉચ્ચારવાને, પાળવાને ઘણે ભાગે સમર્થ હોય નહિ એટલે તેમને અનુમોદનની છૂટ રહી દાખલા તરીકે સામાયિકમાં બેઠેલ શ્રાવક શ્રાવિકા જુએ છે કે મારાથી થોડે છેટે તિજોરીની ચાવી પડી છે થોડીવારમાં કોઇ સ્વજન આવી તે લઈ સાચવીને ઉંચે મૂકે છે આ જોઇ સામાયિક વ્રતમાં રહેલ શ્રાવક, શ્રાવિકા મનમાં આનંદ પામે છે કે ઠીક થયું કે ચાવી સુરક્ષિત સ્થાને મુકાઈ એટલે હવે ચોર લુટારાને હાથ નહિ જાય આવી રીતે સાંસારિક કર્તવ્યની અનુમોદના થઇ જતાં વ્રતમાં ત્રુટી ન લેખાય માટે શ્રાવક, શ્રાવિકાઓને અનુમોદનની છૂટ રહે છે

આત્મભાવને વોસિરાવુ છુ એટલે કે તજુ છુ, [illegible]
ભાવમા આવી શુદ્ધ આત્મભાવમા રહેવાનો નિશ્ચ [illegible]

વિશિષ્ટ શુદ્ધિ

સામાયિકનુ પચ્ચખાણ લેતા, [illegible]
એવો ઉચ્ચાર કરવામા આવે છે કે—[illegible]
દેહાદિભાવ–બહિરાત્મભાવ છોડી શુદ્ધ [illegible]

કાઉસગ્ગ કરવા પૂર્વે પાપની [illegible]
કરવી જોઇએ તો જ કાઉસગ્ગમા [illegible]
રહી શકાય આટલા માટે [illegible]
જીવોની–ચોર્યાસી લાખ જીવાયોનિ [illegible]
વિરાધના કરી હોય, તે સવ જીવે [illegible]
ઇરિયાવહિય ગણવામા આવે છે અને [illegible]
નિવૃત્ત થઇ આતરશુદ્ધિ થાય છે [illegible]
અર્થાત્ સર્વ દુષ્ટ કૃત્ય, પાપ મિથ્ [illegible]

શુદ્ધિ ([illegible]

રસ્તે વહન કરતા અર્થાત્ [illegible]
બે ઇન્દ્રિયાદિ ક્ષુદ્ર જીવોને ચાપ્યા હોય [illegible]
કચડી હોય આકળ કીડીયારૂ [illegible]
અને કરોળીયાના પડ કે જાળા [illegible]
પછી તે જીવ એક ઇન્દ્રિયવાળો હો [illegible]
કે પાચ ઇ [illegible]

સ
ગાર
એ
કાય
મવા
પુષ્ટ
ાદિ

૧ એ જીવો સામે આવતા અફડાયા હોય,
૨ ધૂળથી ઢાંક્યા હોય,
૩ ભૂમિ સાથે કે, ભીંત સાથે ઘસ્યા હોય,
૪ ભેળા કર્યા હોય,
૫ વિશેષ તેઓનું મર્દન કર્યું હોય,
૬ પરિતાપ ઉપજાવ્યો હોય
૭ થકવી નાખ્યા હોય,
૮ ઉપદ્રવ કર્યો હોય,
૯ એક સ્થાનકેથી બીજા સ્થાનકે મૂક્યા[1] હોય,

૧૦ જીવિતથી ચૂકાવ્યા કે (મારી નાખ્યા હોય) એ સર્વ વિરાધનાથી લાગેલું પાપ મિથ્યા હો' એવી ઇરિયાવહિથી શ ભાવના કરવી.

વિશેષ આંતર શુદ્ધિ

તસ્સ ઉત્તરી વડે આંતર શુદ્ધિ થાય છે. જે જે પાપવ્યાપાર થયા હોય છે, તેના કારણો બહુ ઉંડા હોય છે, અર્થાત્ કાર્મણ શરીરમાં હોય છે, માટે જીવોની વિરાધનાથી થયેલા પાપની ઇરિયાવહિ વડે મિચ્છામિ દુક્કડ અર્થાત્ ક્ષમા માગવી એટલું જ બસ નથી, પરંતુ આ તસ્સ ઉત્તરીના સૂત્ર વડે થયેલાં પાપનો પશ્ચાતાપ કરવો કે જેથી મન વચન તનના પાપ ધોવાઇ આત્માની વિશુદ્ધિ થાય

અને ત્રણ શલ્ય કે જે માયા (કપટ) નિદાન (વાસના) મિથ્યાત્વ (ખોટું) એટલે દેહમા છૂપણું જીવોમાં રહે છે, તેથી રહિત થઇ સર્વ પાપનો નાશ કરવાને અર્થે કાયોત્સગમાં રહી ધ્યાન કરવું ઘટે

૧—પાણીના જીવ, જમીન ઉપર, અને જમીનના જીવ પાણી ઉપર મૂક્યા હોય, તો તે થોડા વખતમા તરફડી મરણ પામે છે.

સૂચના—આમ સર્વ જીવોની વિરાધનાથી થતા આતમની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ કરી રહ્યા પછી, આપણા મન, વચન, અને કાયાના યોગમાં એવી આત્મસ્ફુરણા થાય કે અનાદિ કાળથી અત્યાર સુધી જે હું જીવોની વિરાધના કરી રહ્યો હતો, તે હું એવી વૃત્તિ ધારણ કરૂં કે, એ સર્વ જીવોની હું મન વચન, કાયાવડે આરાધના સેવા-પૂજા કરૂં 'सवी जीव करु शासनरसी' એવી ભાવના થાય તો પુણિયા શ્રાવક જેટલું પુણ્ય ઉપાર્જન કરે કે તીર્થંકર ગોત્ર જેટલુ મહાપુણ્ય ઉપાર્જન કરે એવુ અનુમાન થાય છે

કાયોત્સર્ગ ધ્યાન પ્રકાર

જૈન ધર્મમા તપ બે પ્રકારના કહ્યા છે—

બાહ્ય અને અભ્યંતર અભ્યંતર તપમા કાઉસગ્ગ ધ્યાનનો સમાવેશ થાય છે કાઉસગ્ગમા પ્રવેશ કર્યા પૂર્વે સોળ પ્રકારના આગાર-અપવાદોની છૂટ રાખવામા આવેલી છે

સામાયિક યોગનો અભ્યાસ કરનાર આત્માર્થી આરંભમા આ કુદરતી અપવાદની છૂટ રાખે અને જો તેને રોકવા જાય તો કાઉસગ્ગના ધ્યાનથી ચૂકે, પરંતુ સામાયિક યોગનો યોગાર્થી સતત અભ્યાસ કર્યા કરે તો એ સોળ આગારમાથી ઘટાડતા, ઘટાડતા માત્ર બે આગાર એટલે કે ઉંચો શ્વાસ અને નીચો શ્વાસ કાઉસગ્ગમાં લેવા પડે એ સિવાયના બીજા તમામ આગાર ટળી જાય છે

કાઉસગ્ગમા પ્રવેશ કર્યા પૂર્વે, શરીરને સ્થિર રાખવા કાય ठाणेण વાણીને મૌન રાખવા, मोणेण અને મનને ધ્યાનસ્થ રાખવા झाणेण એ પાઠો વડે પ્રતિજ્ઞા કરી શ્રી જિનેશ્વર મહારાજેનું પુષ્ટ આલંબન લેવા ઉજમાળ થાય છે પરંતુ તેમ કરવા પૂર્વે અનાદિ

કાળથી શરીરોને ધારણ કરતો હું જીવ એ શરીર-કાયા, (દાસન નથી પણ આ શરીરમા રહલ આત્મા (પ્રજ્ઞામ) સાક્ષી છું એવે અતરાત્મભાવ રાખી કાઉસગ્ગમા પરમાત્માઓનું ધ્યાન ધરવુ અ એ ધ્યાન ધરવાનુ લોગસ્સ નામના સત્રમા આવ્યુ છે

ત્રણે લોકને ઉદ્યોત કરનારા, ધર્મરૂપ તીર્થને-અધને-ભ્રાતૃભાવને સ્થાપનારા એવા શ્રી અરિહંતોનું-ચોવીશે તીથકરોનું અને અતીત અને અનાગત કાળમાં થનારા તીર્થંકરોનુ કીર્તન કરીશ

આમ કહી વર્તમાન ચોવીશીના તથા ભૂત અને ભવિષ્યકાળના તીર્થંકરોને વ ન કરવુ

એ પ્રમારે પ્રભુનુ ભાવ સ્તવન કરવુ કે જે પ્રભુએ કર્મરજરૂપ જરા અને કર્મમલરૂપ મરણનો ક્ષય કર્યા છ તે ચોવીશે પ્રભુઓ મા । ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, કે જેથી હુ જરા મરણરૂપ કર્મફળનો અને તને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મનો જય કરી આપના જેવો અમર થાઉં

જે પ્રભુઓનુ હુ કીર્તન કરૂં છુ જેને વદન કરૂ છુ અને જેનું હું ભાવ પૂજન કરૂ છુ તે પ્રભુઓ મને આરોગ્યતા આપો ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ આપો અર્થાત્ પરમ શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવ આપો અને ઉત્તમ સમાધિનું-વરદાન પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર જેમા છે, એવી નિર્વિક પ સમાધિ આપો

વળી જે પ્રભુઓ ચદ્રોથી પણ નિર્મળતર છે (કેવળ દર્શન વાળા છે) જે પ્રભુઓ સૂર્યોથી પણ અધિક પ્રકાશ કરવાવાળા છે (કેવળજ્ઞાનવાન છે), અને જે પ્રભુઓ સ્વયભૂરમણ સમુદ્રના જેવા ગભીર છે (જે પ્રભુઓ સ્વસ્વરૂપાનદમાં સદા રમણ કરી રહ્યા છે) તે પ્રભુઓ-સિદ્ધ પ્રભુઓ મને આપના સરખી સિદ્ધિ આપો

ધ્યાન કરતા કાઉસગ્ગ ધ્યાનનો ધ્યાની સાધક જ્યારે પોતાને

ભૂલી પોતાના ધ્યેયમાં લીન થાય છે ત્યારે સર્વ પાપની નિર્ઘાતનાને અર્થે કરેલું કાઉસગ્ગ ધ્યાન સર્વ પાપનો નાશ કરે છે; એટલું જ નહિ પણ પ્રભુઓમાં જે ગુણો પ્રકટ હોય છે, તે ગુણો કર્મરૂપ આવરણોને ખસેડીને પ્રગટ થાય છે.

આટલું તો સાધક સમજી શકે એવું છે કે જે વેળા આ પ્રકારે પ્રભુના ગુણોમાં નમન, પૂજન, સ્મરણ કરે છે, તે વેળા તેમના આત્માના પરિણામ ઘણા ઉચ્ચ થાય છે. શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ પણ કહે છે કે, અંતરાત્મ થઇ પરમાત્માની ભાવના કરવી એ આત્માને પરમાત્માને અર્પણ કરવાનો માર્ગ છે. **જેને તે અર્પણ થાય છે તેવો તે બને છે.**

આગારો (અપવાદો)

કેટલાક શારીરિક વિકારો એવા હોય છે કે, સામાયિક યોગના જઘન્ય અભ્યાસીઓને સ્વાભાવિક જેવા થઈ ગયેલા હોય છે. માટે શાસ્ત્રકારોએ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં પણ અમુક આગારો, અપવાદો કહ્યા છે, અને એ આગારો આ પ્રમાણે ગણાવ્યા છેઃ—

ઉંચો શ્વાસ લેવાયે કરી, નીચો શ્વાસ લેવાયે કરી, ખાંસીએ કરી, છીંક આવવાથી, બગાસું ખાવાથી, ઓડકાર ખાવાએ કરી, વાયુ સંચાલને કરી, ભમરી આવવાથી, પીતના ઉછાળા વડે મૂર્ચ્છા આવવાથી, અંગનાં અવયવોની સૂક્ષ્મ હીલચાલથી, સૂક્ષ્મ શ્લેષ્મના ચલનથી, અને સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિના સંચલનથી, ઇત્યાદિ[1] અપવાદો થઇ જાય

[1] આગ લાગી હોય; સર્પ વિગેરે હિંસક પ્રાણીનો ઉપદ્રવ હોય; ચોરાદિનો ભય હોય અને રાજાનો ભય હોય તો તે વખતે સ્થાનાંતર કરતાં મારો ... અખંડ હો!

તો મારા કાઉસગ્ગ ધ્યાનમા ભગ ન હોય એમ ઇચ્છી સાધક
કાઉસગ્ગમાં પ્રવેશ કરે છે ૧

સામાયિકની પૂર્ણાહુતિ

સામાઇયવયજુત્તો—એ સૂત્રથી સાધક–શ્રાવક શ્રાવિકા સામાયિકની પૂર્ણાહુતિ કરે છે અર્થાત્ જ્યા સુધી સાધક સામાયિકમા એટલે સમતાપૂર્વક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં હોઈ પોતાની પ્રતિજ્ઞા, નિયમને પર્યુપાસે છે, ત્યાં સુધીમા તો તેના અશુભ કર્મો છેદાઈ જાય છે. વળી જે શ્રાવક પાચમા ગુણુસ્થાનકે પોતાની સામાયિક કરી રહ્યો છે, એટલો વખત તે પ્રાયે સાધુના જેવો એટલે છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનવાળા સાધુની ભૂમિકા ઉપર જાણે ચડયો હોય તેવો લાગે છે એટને કે બે ઘડીના સાધુ જેવો શ્રાવક પણ હોય છે *

---

૧ વિશેષ સૂચના—પરતુ ધ્યાન, અભ્યાસે વધતા વધતા સાધકનો કાયભાવ છૂટી અંતરાત્મભાવ થઇ પરમાત્મભાવમાં એવો તલ્લીન થઇ જાય છે કે, દેહનું ભાન તેમને દૂર થઇ જાય છે, એટને દેહ સંબધી આ આગારો જે ઉપર ગણુાવ્યા છે તે આગારો આવતા રહેતે રહેતે બંધ પડી જાય છે, કારણુ કે આત્મા એક વેળાએ બે ક્રિયા કરી શકતો નથી, (એટને એક આગાર સેવવાનું અને બીજુ પરમાત્માનું અખડ ધ્યાન કરવાનું કામ)

* આપણા જૈન સમાજમાંના ચતુર્વિધ સઘમાંથી જે શ્રાવક, શ્રાવિકાનો આદર્શ શ્રીમહાવીર સ્વામીનુ સામાયિક કે આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ હોય છે તેમણે તો પોતાના શુદ્ધ પરિણામ કે શુભ પરિણામના માટે સાતમા કે અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનકની, આઠમા કે અપૂર્વ ગુણુસ્થાનકની નવમા કે અનિવૃત્તિ ગુણુસ્થાનકની દશમા કે

આજ સામાયિકમાં જ્યારે જેવુ સમ્યગ્ દર્શન, જેવુ સમ્યગ્જ્ઞાન હોય છે તેવુ જ્યારે સમ્યક્ ચારિત્ર થઇ એ ત્રણે ઉત્કૃષ્ટ સમ પ્રમાણમા આવે છે, ત્યારે એ ત્રણે ઉપયોગો એકત્ર થઈ પ્રગતિવાન સાધક ક્ષીણ-મોહે પહોચી કેવળ જ્ઞાન દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે છેવટે પોતાની સામાયિકના આદર્શરૂપ શ્રી **વીર** પ્રભુના સામાયિકમા તલ્લીન થાય છે

આ સામાયિક કે આત્મવિકાસમા, આત્મોપયોગ-અંતરાત્મોપયોગ જ્ઞાનાદિ ગુણોપયોગ એટલો ઉન્નત છે કે આ કુશળ સાધકને દુઃખો ઉપસર્ગો પરિષહો જાણે બીલકુલ સ્પર્શ કરતા ન હોય અને પોતાનો આત્મા શાંત આનંદમાં મ્હાલતો હોય એમ લાગે છે, આટલે આવ્યા પછી તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનની ભાવનામા પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને યોગને સ્થિર કરી અનુક્રમે તેનો વિચ્છેદ કરી એ કુશળતર સાધક તે ગુણસ્થાનકોથી પર એવી ગુણસ્થાનાતીત

સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનની બારમા કે ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકની ભૂમિકા ઉપર ચઢવા તે તે ગુણસ્થાનકવાળી સામાયિક કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરવો

શ્રી સાધુ મહારાજની સામાયિક કરતા સમ્યક્ દર્શનની બહુલતા અને સાધુ મહારાજના મહાવ્રતની ભાવનામા સાધક સ્થિરતા પામતો રહે છે

શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજની સામાયિકની ભાવનાવાળો સમ્યક્ દર્શન ઉપરાંત સમ્યક્ જ્ઞાનની ભૂમિકા ઉપર ચઢે છે અને પંચ મહાવ્રતની ભાવનામા સામાયિક વેળાએ તો વિશેષ દૃઢ થતો રહે છે

શ્રી આચાર્ય મહારાજની સામાયિકની ભાવનામા સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન ઉપરાત સમ્યક્ ચારિત્રની ભાવનાની બહુલતા રહે છે અને પંચ મહાવ્રતોની ભાવના પરિપક્વ અવસ્થાએ પહોચે છે

અવસ્થાની એટલે કે સિદ્ધાવસ્થાની ભાવનાઓએ પહોચે છે, કારણ કે સામાયિક એ જ શુદ્ધાત્મા છે

' સામાયિક તે હી આતમા ધારો શુદ્ધો અર્થ '

ઉપસંહાર

આપણા માનવજીવનમાંના ધાર્મિક જીવનનો આદર્શ શ્રી મહાવીર જીવન છે અને એ ધાર્મિક જીવનમાં પણ આપણી એટલે શ્રાવકોની સામાયિક વેળાએ પણ શ્રી **મહાવીરસ્વામીની** સામાયિક આપણી ધાર્મિક સામાયિકનો આદર્શ છે

હવે આત્મપ્રિય સામાયિકસ્થ આત્મ પ્રિય બ્હેનો અને ભાઇઓ ! સામાયિક કરતી વખતે પ્રભુ શ્રી **મહાવીર સાધુ અવસ્થામાં** એટલે છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનમાં એટલે પ્રમત્ત અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે કેવું સામાયિક કરતા હશે તે અનુમાન કરી તેવુ સામાયિક કરવાની ભાવના કરવી

આમ કરવા થકી આપણી એ સામાયિકમાં સુંદર ધારણા થશે એ ધારણા કરતી વખતે એકમો આઠ વખત **નમામિ ધીર ગિરિસાર–ધીરમ્** એ મંત્રનો જાપ કરવો

જાપ એવે પ્રકારે કરવો કે વાણી જાપના શુદ્ધ ઉચ્ચારમા, કર્ણેન્દ્રિય એ જાપના મધુર શ્રવણમાં અને મન એ છઠ્ઠે સાતમે ગુણસ્થાનકે રહેલા પરમાત્મા શ્રી મહાવીર સ્વામિના સામાયિકમાં રમતું રહે એ પ્રમાણે આપણો અંતરાત્મા એ ગુણસ્થાનકની ભાવના કરે છે

આજ પ્રકારે તેઓશ્રીની ઉપાધ્યાયની અવસ્થાની વિશુદ્ધિવાળી સામાયિકની ભાવના કરવી

તે જ પ્રમાણે તેઓશ્રીની આચાર્યપણાના વિશુદ્ધિવાળા ગુણસ્થાનકના સામાયિકની ભાવના કરવી

એ જ રીતિએ શ્રી **મહાવીર સ્વામીની** એટલે શ્રી અરિહંત અવસ્થાની એટલે તેરમા ચૌદમા ગુણસ્થાનકની ભાવના કરી સામાયિક કરવું.

ત્યાર પછી શ્રી **મહાવીર સ્વામી** સિદ્ધ અવસ્થામાં જે સામાયિક સ્વરૂપે છે (" સામાયિક તે હિ આત્મા ") તે અવસ્થાની ભાવના કરી સામાયિકે રહેવું.

આ પ્રકારે શ્રી **મહાવીરની** પંચવિધ સામાયિકની ભાવનાઓ આપણી સામાયિકના સમયને રૂડે પ્રકારે ઉપયોગમાં લે છે કે જેથી ક્રમે ક્રમે તે અવસ્થાએ ધ્યાન અને સમાધિ સુધી પણ પહોંચી શકાય.
વિ. વિ.

આત્મપ્રિય વાંચકો ! જે જે સામાયિક કરતાં સ્ફુરણો **પ્રશમાંશને** થયાં છે તે લખવા કેટલેક અંશે પ્રયત્ન કર્યો છે. અને સામાયિકની ક્રિયામાં પદે પદે-શબ્દે શબ્દે જો ઉપયોગ હોય, અર્થ વિચારે ભાવ વિચારવામાં આવે તો આત્માનંદ કે પ્રશાન્તવાહિતા એની મેળે જ પ્રાપ્ત થશે એ નિર્વિવાદ છે, આથી શું થશે ? **यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र समाधयः ।**

સૂત્ર પાઠો.

નમસ્કાર સૂત્ર ૧

नमो अरिहंताणं=શ્રી અરિહંત (પરમાત્મા)ને નમસ્કાર થાઓ.
नमो सिद्धाणं=શ્રી સિદ્ધ (પરમાત્મા)ને નમસ્કાર થાઓ.
नमो आयरियाणं=શ્રી આચાર્ય (મહારાજ)ને નમસ્કાર થાઓ.
नमो उवज्झायाणं=શ્રી ઉપાધ્યાય (મહારાજ)ને નમસ્કાર થાઓ.
नमो लोए सव्व साहूणं=શ્રી લોક ક્ષેત્ર મધ્યેના સર્વ સધુઓને નમસ્કાર થાઓ.

एसो पचनमुक्कारो=એ પાચેને કરેલ નમસ્કાર,
स नपावप्पणासणो=સર્વ પાપનો સર્વથા નાશ કરનાર છે
मगलाण च सव्वेसिं=વળી સર્વ મગલોમા,
पढम हवइ मगलम्=પ્રથમ મગળ (કલ્યાણ રૂપ) છે

અથ પચિંદિય ૨

पचिंदियसवरणो પાચ ઇંદ્રિયો (ના વિષય વિકારો,ને રોકના
तह नवविहबभचेर-गुत्तिधरो-તથા નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિના

ધરનાર

चउविहकसायमुक्को-ચાર પ્રકારના કષાયોથી મુક્ત
इय अट्ठारसगुणेहिं सजुत्तो=એ અઢાર ગુણોએ સહિત
पचमहव्वयजुत्तो=પચ મહાવ્રતે યુક્ત,
पचविहायारपालणसमत्थो=પાચ પ્રકારના આચાર પાળવાને સમર્થ.
पचसमिओ तिगुत्तो-પાચ સમિતિએ સમિત (અને) ત્રણ ગુપ્તિએ
ગુપ્ત
छत्तीसगुणो गुरु मज्झ=(એ) છત્રીસ ગુણોએ સહિત (તે) મારા
ગુરૂ (છે)

ખમાસમણ સૂત્ર ૩

इच्छामि खमासमणो! वदिउ, जावणिज्जाए। निसीहि आए मत्थएण वदामि હે ક્ષમાશ્રમણ! મારી શરીરની શક્તિ અનુસાર પાપ વ્યાપારને તજીને (આપના ચરણ કમળને) વાદવાને ઇચ્છુ છુ (અને) મસ્તકે કરી વાંદુ છુ

इच्छाकारेण सदिसह भगवन्! इरियावहिय पडिक्कमामि ?-ઇચ્છ=આપની ઇચ્છાપૂર્વક હે ભગવત! (પૂજ્ય) આદેશ

આપો તો ચાલવાના માર્ગમાં જે પાપ થયુ હોય તે પાપથી નિવર્તુ–પ્રતિક્રમુ ? ત્યારે ગુરૂ આદેશ આપે કે પ્રતિક્રમો–પછી શિષ્ય કહે કે એ આજ્ઞા પ્રમાણ છે.

ઇરિયાવહિયં સૂત્ર ૪

इच्छामि पडिक्कमिउ, इरियावहियाए, विराहणाए ઈ પાપ થકી નિવર્તવાને ઇચ્છુ છુ જવા આવવાના માર્ગમા તથા સાધુ શ્રાવકના ધર્મ પાળતા જે વિરાધના (પાપયુક્ત ક્રિયા) થઇ હોય, જેમકે—

गमणागमणे–पाणक्कमणे–बीयक्कमणे–हरियक्कमणे ओसा उत्तिंग–पणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे, એક સ્થાનકેથી બીજા સ્થાનકે જતા આવતા (બે ત્રણ ચાર ઇંદ્રિયવાળા) જીવોને પગે કરી ચાપવાથી, ધાન્યના બીજને ચાપવાથી, લીલી વનસ્પતિને ચાપવાથી, આગાશમાથી પડતા ઠારને કીડીયોના નગરાને, પાચવર્ણી લીલફુગને, સચિત માટીયુક્ત સચિત પાણીને, કરોળી આની જાળને પગે કરી ચાપવાથી અથવા મસળવાથી

जे मे जीवा विराहिया જે જીવોની મે વિરાધના કરી હોય અર્થાત્ જે જીવોને દુખી કર્યા હોય, તે કયા જીવો ?—

एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया= એક ઇંદ્રિયવાળા બે ઇંદ્રિયવાળા, ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા, ચાર ઇંદ્રિયવાળા, અને પાચ ઇંદ્રિયવાળા તેઓને કેવી રીતે વિરાધ્યા ? —

अभिहया वत्तिया लेसिया संघाईया संघट्टिया परियाविया किलामिया, उद्दविया ठाणाओ ठाणं संकामिया जिवियाओ ववरोविया तस्स मिच्छा मि दुक्कडं=

સામા આવતાને હણ્યા (લાતે માર્યા) હોય, ધૂળે કરી ઢાંક્યા હોય, ભૂમિ સાથે મેળવ્યા હોય, માંહોમાંહે શરીર એકઠાં

કર્યા હોય, મૃતપ્રાય કીધાં હોય, ત્રાસ પમાડયા હોય, એક સ્થાનકથી બીજા સ્થાનકે મૂક્યા હોય, જીવિતથી જુદા કર્યા હોય, તે સંબંધી જે પાપ લાગ્યું હોય, તે પાપ મારૂં નિષ્ફળ થાઓ !

તસ્સ ઉતરી સૂત્ર ૫

तस्स उत्तरीकरणेणं, पायच्छित्तकरणेणं, विसोहिकरणेणं, विसल्लीकरणेणं, पावाणं कम्माणं, निग्घायणट्ठाए, ठामि काउस्सग्गं=તેને વિશેષ શુદ્ધ કરવાને, તેની ગુરૂ પાસે આલોયણા કરવાએ કરી, આત્માના અંતર મેલને ટાળવાએ કરી, આત્માને શલ્યથી રહિત કરવાએ કરી, અને તેથી સર્વ પાપ કર્મોનું ઉચ્છેદન કરવાને માટે હું કાય વ્યાપારના ત્યાગ કરવારૂપ અને આત્મવિશુદ્ધ આદરવા રૂપ કાઉસગ્ગ કરૂં છું.

अन्नत्थ ऊससिएणं, नीससिएणं, खासिएणं, छीएणं, जंभाइएणं, उड्डुएणं, वायनिसग्गेणं, भमलीए, पित्तमुच्छाए=

જે બાર આગારોનું વર્ણન કરૂં છું તે સિવાયના બીજા સ્થાનકે કાયવ્યાપારનો ત્યાગ કરૂં છું તે બાર આગારોના નામ—

ઉંચો શ્વાસ લેવો પડે, નીચો શ્વાસ મૂકવો પડે, ઉધરસ આવવાથી, છીંક આવવાથી, બગાસું આવવાથી, ઓડકાર આવવાથી, વા સંચરવાથી, ચકરી આવવાથી, પીતના પ્રકોપ વડે મૂર્છા આવવાથી,

सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं, सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं, सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं=સૂક્ષ્મ શરીરનો સંચાર થવાથી, સૂક્ષ્મ રીતે થુંક અથવા કફ ગળવાથી, સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિના સંચારથી.

एवमाइएहिं आगारेहिं, अभग्गो अविराहिओ, हुज्ज मे काउसग्गो=પૂર્વોક્ત આગારો વિગેરે બીજા (પણ ચાર) આગારોથી (અન્યત્ર) મારો કાર્યોત્સર્ગ અખંડિત-અવિરાધિત હોજો.

(ક્યાં સુધી ?)

जाव अरिहंताणं, भगवंताणं नमुक्कारेणं न पारेमि=
જ્યાસુધી અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરવા વડે ન પારૂં.
ताव कायं, ठाणेणं मोणेणं झाणेणं, अप्पाणं, वोसिरामि=

ત્યાંસુધી પોતાની કાયાને એક સ્થાને, મૌન રહેવા વડે (અને) ધ્યાન વડે, (પાપ ક્રિયાથી) વોસિરાવું છું

લોગસ્સ—સૂત્ર ૬.

लोगस्स उज्जोअगरे धम्मतित्थयरे जिणे ।
अरिहंते कित्तइस्सं, चउवीसंपि केवली ॥ १ ॥

લોકના (કેવલજ્ઞાન વડે) ઉદ્યોતને કરનારા, ધર્મ તીર્થના કરનારા, (રાગ દ્વેષના) જીતનારા, કર્મ શત્રુનો નાશ કરનારા, (અને) કેવળજ્ઞાની એવા ચોવીશે તીર્થંકરો અને બીજાઓનું પણ કીર્તન કરીશ

उसभमजिअं च वंदे, संभवमभिणंदणं च सुमइं च ।
पउमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥

(શ્રી) ઋષભદેવ તથા અજિતનાથને હું વાંદું છું સંભવનાથ, અભિનંદન સ્વામી તથા સુમતિનાથને, પદ્મપ્રભુ, રાગ દ્વેષને જીતનારા સુપાર્શ્વનાથને તથા ચંદ્રપ્રભ પ્રભુને વાંદું છું.

सुविहिं च पुप्फदंतं, सिअलसिज्जंसवासुपुज्जं च ।
विमलमणंतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥

(શ્રી) સુવિધિનાથ (બીજું નામ) પુષ્પદંતને, શીતલનાથને, શ્રેયાંસનાથને, અને વાસુપૂજ્ય સ્વામીને, વિમલનાથને, અનંતનાથને, અને રાગ દ્વેષના જીતનાર ધર્મનાથને તથા શાંતિનાથને હું વંદના કરૂં છું

कुंथुं अरं च मल्लिं वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च ।
वंदामि रिट्ठनेमिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥

(શ્રી) કુંથુનાથને તથા અરનાથને મલ્લિનાથને મુનિસુવ્રત સ્વામીને તથા રાગદ્વેષને જીતનારા નમિનાથને વાંદુ છુ શ્રી અરિષ્ટનેમિને તથા પાર્શ્વનાથને અને વર્દ્ધમાન સ્વામિને હું વંદના કરું છુ

एवं मए अभिथुआ विहुयरयमला पहीणजरमरणा।
चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

જે પ્રકારે મે (નામ પૂર્વક) સ્તવ્યા તે ચાવીસે તીર્થકરો તથા બીજા પણ તીર્થકરો જેઓએ (કર્મરૂપ) રજ તથા મળને ટાળ્યા છે (તથા જેમણે) જરા અને મરણનો અતિશયે કરીને ક્ષય કર્યો છે (તથા જે) સામાન્ય કેવળીઓમા શ્રેષ્ટ છે, એવા તે તીર્થંકરો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ !

कित्तिय-वंदिय-महिया जे ए लोगस्स उत्तमा सिद्धा।
आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥६॥

(જેમને ઈન્દ્રાદિકે) સ્તવ્યા છે વાંદ્યા છે પૂજ્યા છે અને જેઓ લોકને વિષે ઉત્તમ સિદ્ધ (ભગવાન) થયા છે તેઓ (મને) આરોગ્ય સમ્યગ્ દર્શનનો લાભ અને ઉત્તમ સમાધિનું વરદાન આપો !

चंदेसु निम्मलयरा आइच्चेसु अहियं पयासयरा।
सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

ચંદ્રોથી પણ વિશેષ નિર્મળ સૂર્ય સમુદાયથી વિશેષ પ્રકાશ કરનારા (અને) સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેવા ગંભીર એવા સિદ્ધ (ભગવંતો) મને મોક્ષ આપો

करेमि भंते सूत्रपाठ ७,

करेमि भंते सामाइय सावज्ज जोग पच्चक्खामि, जाव नियम पज्जुवासामि, दुविहं, तिविहेण=હે ભગવંત ! (રાગ દ્વેષના અભાવરૂપ) સામાયિક કરૂં છું પાપ યુક્ત વ્યાપારનું પચ્ચખ્ખાણ કરૂં છું (નિષેધ કરૂં છું) જ્યાં સુધી તે નિયમનું સેવન કરૂં ત્યાંસુધી બે કરણ અને ત્રણ જોગથી.

मणेण, वायाए, कायेण, न करेमि, न कारवेमि, तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि, गरिहामि, अप्पाण वोसिरामि= મન, વચન અને કાયા (એ ત્રણ જોગ) વડે ન કરૂં (તથા) ન કરાવું હે ભગવંત ! તે સબંધી (પૂર્વે કરેલા) અપરાધને હું પ્રતિક્રમું છું (આત્મ સાક્ષીએ) નિંદું છું ગુરૂ સાક્ષીએ વખોડું છું (અને આ માને (પાપથી) વોસરાવું છું

સામાયિક પારવાનું સૂત્ર ૮

सामाइयवयजुत्तो जाव मणे होइ नियमसजुत्तो, छिन्नइ असुह कम्म, सामाइय जत्तिआ वारा=સામાયિક વ્રતથી યુક્ત, જ્યાંસુધી મન તે નિયમથી સયુક્ત હોય ત્યાંસુધી, જેટલી વાર સામાયિક કરે તેટલી વાર અશુભ કર્મનો નાશ કરે છે

सामाइयमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा एएण कारणेण बहुसो सामाइय कुज्जा=જે માટે, સામાયિક કરતી વખતે શ્રાવક સાધુ સમાન થાય છે, તે કારણથી (તત્ત્વના જાણનાર) બહુવાર સામાયિક કરે

સામાયિક વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું વિધિ કરતા જે કાંઇ અવિધિ હુઓ હોય તે સવિ હું મને, વચને કાયાએ કરી, मिच्छा मि दुकड તે પાપ મિથ્યા થાય છે

દશ મનના દશ વચનના બાર કાયાના એ બત્રીસ દોષમાંથી જે કોઈ દોષ લાગ્યા હોય તે સર્વિ હું મને-વચને કાયાએ કરી मिच्छा मि दुक्कडम्०

છેવટે એક નવકાર મંત્ર ગણીને ઉભું થવું એટલે સામાયિક પુરૂં થયું આ સામાયિક શ્રી વીર પરમાત્માનું છે, પ્રભુશ્રીએ એ સામાયિકના સાધન વડે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું-પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી અને એજ સાધન વડે આપણે પણ પ્રાપ્ત કરવું છે એ જ લક્ષ્ય છે

પરિશિષ્ટ—समणो इव सावओ हवइ जम्हा एएण कारणेण बहुसो सामाइय कुज्जा એટલે કે શ્રાવક પણ સામાયિક કરતી વેળા સાધુનો નમુનો છે એ માટે શ્રાવકોએ ઘણી-વાર સામાયિકો કરવા

અહીં સમભાવ સામાયિકનું ચિત્ર આલેખવામાં આવે છે

સમભાવ સામાયિક

ક્ષિતિપુર નગરમાં દમદત્ત નામના એક ઘણાજ બળવાન રાજા રાજ્ય કરી રહ્યા છે જરાસંઘ રાજાને યુદ્ધમાં સહાય આપવા આ રાજા પોતાનું નગર છોડી જાય છે જ્યારે દમદત્ત રાજા આ પ્રમાણે પોતાની નગરીમાં ગેરહાજર છે ત્યારે હસ્તિનાપુરના રાજાઓ પાંડવો કૌરવો તેમના નગર ઉપર ચડાઈ કરી નગરને જીતી લે છે મહારાજા દમદત્તની ગેરહાજરીમાં તેના નગરને જીતનાર પાંડવ કૌરવો તે વળી કેવા બળવાન હશે?

જ્યારે દમદત્ત રાજા પોતાના નગર ભણી પાછા ફર્યા ત્યારે પોતાની નગરી જીતાયેલી જાણી પાંડવો-કૌરવો સાથે યુદ્ધ કરી તેમને પોતાના નગરમાંથી હાંકી કાઢયા ત્યાર પછી કેટલા એક વર્ષો સુધી આ દમદત્ત રાજા પોતાના નગરમાં સુખે-વૈભવ પૂર્વક રાજ કરી રહ્યા છે એવામાં જીવનમાં મહા પરિવર્તન કરી નાખનાર એક બનાવ બને છે એટલે કે એક વેળા પોતાના મહેલના ઝરૂખામાં

સધ્યાકાળે બેઠા છે. આ સૂર્યાસ્ત વેળાએ આકાશ તરફ તેમની દષ્ટિ જાય છે-પડે છે ત્યારે આકાશમાં નાના પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર વાદળામા થતા મનોહર રૂપો જોઇ બહુજ ખુશી ખુશી થઇ જાય છે. જોગ જોગે આકાશમાં તે વેળા પવન ફૂંકવા લાગે છે, અને તે એટલે સુધી ફૂંકાય છે કે એ મનોગમ વાદળાના મનોહર આકારો એક પછી એક વિરૂપ થઇ વિખરાઇ જાય છે. આ બનાવ જોઇ દમદત રાજા પોતાના રાજ્ય મહેલો, રિદ્ધિ સિદ્ધિ, રાણીઓ અને જે જે પદાર્થો ઉપર નજર કરે છે, તે તે સુદર પદાર્થો આજ પ્રકારે કાળરૂપ પવનથી વિરૂપ થઇ નાશ પામે છે એમ તેમને વિચાર કરતા મહાન આઘાત થાય છે શુ રાજ મહેલો પણ નાશ પામશે ? શુ આ રાણીઓ પણ નાશ પામશે ? શુ આ મારી રાજ્ય રિદ્ધિઓ પણ નાશ પામશે ? અરે છેવટે હુ પણ કાળરૂપ પવનથી વિરૂપ થઇ નાશ પામીશ ? શુ આ બધુ વિખરાઇ જઇ ચાલ્યુ જશે ? આ બધામા અવિનાશી-વિનાશીઓમાં કઇ અવિનાશી છે કે નહિ આવો વિચાર થતા અતર ભણી વળતા આ વિનાશી વસ્તુને જોનાર આત્માની કઇક ઝાંખી થાય છે અને એ આત્મા અવિનાશી છે કે કેમ તેની શોધ કરવા રાજ્યને યુવરાજને સોપી સસાર છોડી શ્રીતીર્થંકરે ઉપદેશેલી ભાગવતી સામાયિકરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. ત્યાર પછી આત્મશોધન રૂપ સામાયિક કરતા કરતા તથા વિહાર કરતા કરતા તેઓ હસ્તિનાપુરની ભાગોળ સુધી આવી પહોચે છે. અને ત્યા શહેરની બહાર કેટલેક અંતરે કાઉસગ્ગ ધ્યાને ઉભા રહે છે.

એવામા ત્યાથી પાંડવો ઘોડેસ્વા થઇ પસાર થાય છે જ્યારે તેઓ પસાર થતા હતા ત્યારે તેમની દષ્ટિ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ ઉપર પડે છે

ભાવિક હોવાથી તેઓ મુનિરાજની નજીક આવે છે, અને જોતા જણાય છે કે પોતા ઉપર જય મેળવનાર એ મહા બળવાન દમદત રાજા છે એ જાણી બહુ આશ્ચર્ય પામે છે

ક્યાં એમની રાજ્ય રિદ્ધિ ! અને ક્યાં આ મુનિપણુ એમ વિચારતાં તેઓને તેમના પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમની ત્રણ પ્રદિક્ષા કરી નમન કરે છે ભક્તિ ભાવે સ્તુતિ કરી તેઓ પોતાના બગીચા તરફ વળે છે થોડીવાર પછી કૌરવો ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી પસાર થાય છે તેમની દૃષ્ટિ પણ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ પર પડે છે

મુનિરાજને જોઈ પોતાને પૂર્વે હરાવનાર આ દમદંત મુનિરાજ પર દ્વેષ ઉદ્ભવે છે અને ઈટાળ, બિજોરા, પથ્થર આદિ તેમના ઉપર તેઓ અને તેઓના માણસો નાખી આજુબાજુ ઓટલો બનાવી મૂકે છે

મુનિરાજ તો આત્મચિંતનમાં ધ્યાનસ્થપણે ઉભા રહ્યા છે થોડીવારમાં પાંડવો બગીચાથી પાછા વળતાં તે મુનિરાજને જોતાં નથી આમપાસ આવેલા ગોવાળોને પૂછતાં જણાવ્યું કે મુનિરાજની કૌરવોએ આવી સ્થિતિ કરેલી છે ત્યાં આવી ઈટાળા પત્થરો વિગેરે દૂર કરી મુનિરાજની આશાતના થયેલી જોઈ અત્યંત ખેદ પામી પુન પુન વંદન કરી પોતાના નગર ભણી વિદાય થાય છે

હવે દમદંત રાજા પોતાના સામાયિકને કેવી રીતે સફળ કરે છે તે આપણે જોઈએ તેઓ વિચાર કરે છે કે પાંડવોએ જે વંદન કર્યું-પુજન કર્યું તે વંદન પુજન મારું નથી થયુ પરંતુ મારા યશનામ કર્મનું થયુ છે

કૌરવોએ જે નિર્ભત્સના કરી તે મારી નથી થઈ, પરંતુ મારા અપયશ નામ કર્મની કરી છે મારા શુભ કર્મને દેખાડી નિવૃત્ત કરાવનાર પાંડવો મારા ઉપકારી છે, અને મારા અશુભ કર્મને દેખાડી દૂર કરાવનાર કૌરવો મારા ઉપકારી છે, આમ બન્ને શુભ અશુભ કર્મની નિર્વૃત્તિ કરાવવામાં સહાયરૂપ પાંડવ કૌરવોને ધન્ય છે !

આમ વિચારતાં શુભ અશુભ કર્મનો ક્ષય કરી ક્ષીણમોહી થઇ સમભાવે રહેતાં-સામાયિકે રહેતા કેવલ જ્ઞાનરૂપ પૂર્ણતા પામે છે

સામાયિકના જીજ્ઞાસુ બાંધવો અને બહેનો, આપણે પણ આવી ભાવ સામાયિક કરી એવુંજ સંપાદન કરવા પ્રયત્ન કરવો

મનને બોધ.

(ડગલે ડગલે ડૂંગરા, વિકટ પ્રેમનો પંથ—એ રાહમા)

૧

હે મનવા ! કાં ચકડોળે ચડાવ !
સત્પથ મારે સાધવે, શિવપ્રીતિ-સાધન થાય,
સાધ્ય દષ્ટિમા આવતૂ , ભાવારોગ્ય થવાય હે મનવા !
પૂજા પ્રીતિ રૂપ છે, પ્રીતિ રૂપ અનેક,
દર્શન નામ નમન સ્તુતિ, ધ્યાન મગ્નતા છેક હે મનવા !

(મો. હ. દેશાઈ)

' પ્રભુ ધ્યાન '

૨

વ્હાલા વ્હેલો વ્હેનો લાગ , એવા ધ્યાનમા રે,
એવા ધ્યાનમાંરે, એવા ધ્યાનમાંરે વ્હાલા
આત્મ પ્રદેશ એકત્ર માની, ભાલ તિલક પર ધાર નિહાળી
શ્વાસોશ્વાસમા કર્મ કઠિન નિવારવારે વ્હાલા
નિર્વિકલ્પ ઉપયોગે રહેવા,
સંસારિક ત્રિવ્યાધિ હરવા
અપૂર્વ આનંદ સ્થિતિને નિપજાવનારે વ્હાલા .

ચચળ મન અચંચળ કરવુ
કાર્ય અતિ દુર્ઘટ પણ ધરવુ
મુક્તિપુરી શાશ્વત સુખને નિહાળવારે વ્હાલા ..

આતમ હીરા આવરણો ટાળી
અનંતજ્ઞાન દર્શન પ્રગટાવી
અવ્યાબાધ જે સુખ દીપક પ્રગટાવવારે વ્હાલા
કાયાથી કાંઈ પણ નવ કરવુ,

મૌનપણે સ્થિર બેસી રહેવુ
બાહ્ય અભ્યંતર વિચારને અટકાવવારે વ્હાલા

હિ. ગે.

'પ્રભુ મમત્વ'

૩

લ્હને હું મારા જીવનનો પ્રાણ કરી રાખુ—ટેક
હો નાથ રાખ એટલુ મમત્વ માત્ર મારૂં લ્હને

હો નાથ ! જેથી દશ દિશામાં હું લ્હનેજ ભાળુ,
હો નાથ ! જેથી વસ્તુ વસ્તુમા લ્હને પિછાણું લ્હને

હો નાથ ! તારી ઇચ્છાને આધીન થાઉ,
હો નાથ ! બાહુ પાશ વડે તુ ઘણી બધાઉં લ્હને

લ્હને હું જેથી કોઇ પ્રકારેય નહિ છાંડુ,
હો નાથ ! રાખ બંધન એ પ્રેમતણું મારૂં લ્હને

(રવીંદ્ર)

પ્રભુ પ્રસાદી-ભક્તને.

ગઝલ)

૪

ત્હને જો પ્રાણથી પ્યારો, પછી તારે શી ચિંતા છે, ટેક
ત્હને જો પ્રેમથી ભેટુ, પછી તારે શુ બાકી છે-ત્હને
ત્હને જો આંખનો તારો, પછી તારે શુ જોવુ છે,
હૃદયનો રામ જો હું છુ, પછી તારે શુ મરવુ છે-ત્હને
સ્તવનમા સ્તુત્ય જો હુ છુ પછી તારે શુ સ્તવવુ છે,
શ્રવણમા શ્રાવ્ય જો હું છુ, પછી તારે શુ સુણવું છે-ત્હને.
વચનમા વેદ જો હું છુ પછી તારે શુ વદવુ છે,
ધ્યાનમા ધ્યેય જો હું છુ, પછી તારે શુ ધ્યાવુ છે,
જ્ઞાનમા જ્ઞેય જો હું છુ, પછી તારે શુ સુઝવુ છે-ત્હને.
સોહમ્‌માં ૐ જો હું છુ, પછી તારે શુ જપવું છે-ત્હને
ૐમાં બ્રહ્મ જો હું છુ, પછી તારે શુ તજવું છે,
બ્રહ્મમાં શાન્તિ જો હુ છુ, પછી તારે ક્યા ભમવુ છે-ત્હને.

લાલન

ૐ

' પ્રભુ યાચના '

૫

બાપુ ! એવુ બળ હુ યાચુ, . ટેક
અંતર અતરની નિર્મળતા, છેદન કરો નાથ ..બાપુ
બળ અર્પો સુખ સહજે ખપવા,
બળ અર્પો દુ ખ સહેજે અપવા
સ્મિત વિકસિત વદને હું ઉપેક્ષુ
પ્રબળ વેગ સુખ દુ ખના .બાપુ.

સેવા પરોપકારો કરવા,
સફળ કરૂં મુજ પ્રેમ હે પ્યારા
ક્ષુદ્ર અમળ જનને ન ઉપેક્ષુ,
મદોન્મત્તને ન શીરે નામુ

બાપુ.

તુચ્છ વાતથી પર કક્ષાએ
રાખુ મમ મન દિન નિશાએ
તુમ ચરણે મમ શુભ બળ અર્પુ
અચલ પ્રેમ શ્રદ્ધાએ

બાપુ

(ગા ર્ધ ઈ)

પરમાત્માને સબોધન!

૬

મુજ ચિત્ત વિષે તું આવી ભને — ટેક,
મુજ ચિંતન તું તુજમાં રમશે — મુજ ૧

કર ગાન રૂડા મુજ વાણી વિષે
વીણા થઇ તે તુજને સ્તવશે — મુજ ૨

મુજ કાર્ય ભલા મુજ દેહ વિષે,
આજ્ઞા તે તારી શીરે ધરશે — મુજ ૩

મુજ પ્રાણ જપે અજપે તુજને
અતિથિ તેનો થઇ તુ વસજે — મુજ ૪

(લાવન)

' આંતર વિકાસ '

૭

અંતર મમ વિકસિત કરો, અંતરતર હે, ટેક.
નિર્મળ કરો ઉજ્જવલ કરો, સુંદર કરો હે. અંતર.
જાગૃત કરો ઉદ્યત કરો, નિર્ભય કરો હે,
મંગળ કરો નિરલસ, નિઃસંશય કરો હે. અંતર.
યુક્ત કરો હે સવાર સંગે, મુક્ત કરો હે બંધ,
સંચાર કરો હે સકળ કર્મે શાન્ત તુમારા છંદ. અંતર.
ચરણ પદ્મે મમ ચિત્ત નિસ્પંદિત કરો હે,
નંદિત કરો, નંદિત કરો, નંદિત કરો હે, અંતર.

(કવીંદ્ર રવીંદ્ર)

'ધ્યાનાભિલાષી વાચક મિત્રોપ્રતિ.'

' યથારૂપે વિશ્વદર્શને '

(રાગ ધનાશ્રી)

૮

દેખું જુદું હું આજ જગત સૌ—
દેખું જુદું હું આજ.
દેહ જુદો મુજરૂપ થકી છે,
આ સૌ દેહનાં સાજ. જગત—૧
સ્ત્રી ધન માતા પિતા પુત્રને,
ઘર કુટુંબ પરિવાર;
એ પણ દેહના ધાર. જગત—૨
હું નહિ જગમાં, જગ નહિ મુજમાં,
જગ જડ હું જોનાર. જગત—૩

જે કરતો ક્રિયા લાલનમાં,
તેને પણ જોનાર,
જગત—૪
નિશ્ચયથી શિવ વ્યવહારે જીવ,
ધ્યાને એક જણાય.
જગત—૫
ક્રોડ ભવે પણ ધ્યાન વિના જીવ,
ભમનાં શિવ નહિ થાય.
જગત—૬
ઓળખ ઓળખનારને ધ્યાને,
તો ક્ષણમાં શિવ થાય.
જગત—૭

પંડિત લાલન.

ભક્તિ કુસુમાંજલિ.

આત્મ સાક્ષાત્કાર.

(ગઝલ.)

૬

મને કોઇ કે' તું જગત ખોટું,
તે તો મેં હવે જાણ્યું;
મને કોઇ કે' તું જગત સાચું,
તે પણ મેં હવે જાણ્યું. મને. ૧
કદિ ખોટું તો મારે શું,
કદી સાચું તો મારે શું,
નથી થાતું નથી જાતું,
હું માં હું સમાયો છું,
અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં,
નથી થાતું નથી જાતું, મને. ૨

પંડિત લાલન.
પદ્મખીણ (Lily Bale)
અમેરિકા ૨૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૦

‘બ્રહ્મચર્યની ભાવના’

વસુધૈવ કુટુંબકમ્

(શાર્દૂલવિક્રિડિત)

૧૦

મોટી તે મમ માતૃતુલ્ય ગણું હું,
નાની ગણું પુત્રીઓ,
જે હોયે મમ વર્ષમાં મુજતણા
તેને ગણું ભગિનીઓ,
મોટા તે મહૂ પિતૃ તુલ્ય ગણું હું,
છોટા ગણું પુત્રકો,
જે હોયે મમ વર્ષમાં મુજતણા,
તેને ગણું બંધુઓ,
એવી માનવ માત્રમાં મુજ થજો,
પ્રીતિ તણી વૃત્તિઓ,
આ કાજે મુજને પ્રભુ કરી કૃપા,
આશિષ એવી દીઓ.

લાલન

૫૬

૧૧

ઉઠ ઉંઘને ઉડાડ હવે સુવે છે શું—ટેક
સુવે છે, સુવે છે સુવે છે શું ‘ઉઠ ઉઘને ઉડાડ હવે સુવે છે શું’
ઘણા દિવસ સોડતાણીને સુતો
જ જાણી જીવ હવે જુવે છે શું? ઉઠ ઉઘને
દિનકર જેવા દૈખાયુ

ખાલી વખત હવે ખોવે છે શું ઉઠ ઉંઘને.
પ્રસન્નતાને પડની મૂકી
ધૂળથી કપાળ હવે ધુવે છે શું ! ઉઠ ઉંઘને.
ઘોર નિદ્રામાંથી જાગ્રત થઇને
કર્મ રૂપી પલંગને પછાડી દે તું ઉઠ ઉંઘને.
ખોલી દીયે તારા ઘરનો ખજાનો
રાંક સમાન આમ રૂવે છે શું ! ઉઠ ઉંઘને.
કાયારૂપી ચિત્રશાળાની મમતા
માયા રૂપી શય્યામાં સુવે છે શું ! ઉઠ ઉંઘને.
વિષય કષાયમાંથી મુક્ત થઇને
જાગ્રત દશામાં હવે રહેને તું, ઉઠ ઉંઘને.
જ્ઞાનરૂપી હસ્તિ ગર્જના કરે છે.
ધ્યાન રૂપી અશ્વનો વિલાસિ તું. ઉઠ ઉંઘને.
સર્વવિરતિ પ્રવણ પર આરૂઢ થઇને
મોક્ષમંદિરમાં બિરાજીશ તું. ઉઠ ઉંઘને.
સંતોને શિષ્ય સુખ માટે સુણાવે
ખીર મૂકી નીરને વલોવે છે શું ! ઉઠ ઉંઘને.
સુવે છે સુવે છે સુવે છે શુ. ઉઠ ઉંઘને.

શ્રી મહાવીર જીવની

૧૨

દીઠો દીઠો હો ત્રિશલાકો નંદન દીઠો
થીરપુર મંડન વીર જિનેશ્વર નીરખત અખીય પથઠોરે, ત્રિશ૰
નંદન દીઠો ।
ચરણ પાણી સુર સમતા ધાર્યો તે ચમરેન્દ્ર ઉગાર્યો
શ્રેણિકને નિજ પદવી દીધી, ચંડકોશિયો તાર્યો યે ત્રિશલાકો—

ઇન્દ્રભૂતિઅભિમાન ઉતારી, કીધો નિજ પટ્ટધારી
ચંદનબાળાતણા બાકુલા લઇ, ચંદનબાળા તારીરે ત્રિશલાકો નંદન દીઠો—(૩)
મેઘકુમાર મુનિ તે સ્થિર કિયો, સંયમ સમરસભાવે
રોહિણીયો હણીયો નહિ અજાયે જો તુજ વયણલીનોરે ત્રિશલાકો—(૪)
શિવસુખકારક દુ:ખનિવારક તારક તુ પ્રભુ મિલીયો
જ્ઞાનવિમલ કહે વીરજીનેશ્વર દર્શન સુરતરુ ફળીયોરે
ત્રિશલાકો નંદન તુઠોરે—(૫)

ચિત્રકાર અને વિચિત્રકાર.

વિષમતા—સમતા

એકવેળા મહારાજા ગાયકવાડ જેવા નરેંદ્રના દરબારમાં બે કારીગરો આવી ચડે છે આવી મહારાજા સન્મુખ ભેટણુ ધરે છે એટલે મહારાજા તેમની સામે જુએ છે અને પુછે કે—
તમે કોણ છો ? તેઓ ઉત્તર આપે છે કે અમે કળાકાર છીએ તેમાના એકને પુછે છે કે તમારૂં નામ શું ? ઉત્તરમાં કહે છે કે મારૂં નામ ચિત્રકાર બીજાને પુછે છે કે તમારૂં નામ શું ? તે કહે છે કે મારૂં નામ વિચિત્રકાર ચિત્રકારને કહે છે કે તમે શુ કરો છો ? તેણે ઉત્તર આપ્યુ કે હું ચિત્રો કરૂં છુ વિચિત્રકારને પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો કે હું વિચિત્ર કરૂં છુ

મહારાજા સાહેબે તેમને આજ્ઞા કરી કે મારો લક્ષ્મીવિલાસ નામનો મહેલ તૈયાર છે ચિત્રકાર! તમે તેની એક દીવાલ પર તમારે મનગમતાં ચિત્રો કરો અને બીજાને કહ્યુ કે બીજી દિવાલ પર તમારૂં વિચિત્ર કરો.

ચિત્રકાર અને વિચિત્રકાર બન્ને હાથ જોડી મહારાજા સાહેબને કહે છે કે અમારૂં કામ ૪૮ દિવસમાં થઇ રહેશે અને કામ પૂરૂં થતાં આપ મહારાજ અમારૂં કામ જોવા પધારશો

ચિત્રકારે એક ભીંત પર એક સુંદર વનનો દેખાવ ચિતર્યો. નાના પ્રકારના વૃક્ષો જેવાં કે જાંબુનાં, આંબાનાં, દાડિમનાં, જમરૂખનાં, મોસંબીનાં ઇત્યાદિ ઘણાં ફળવૃક્ષો ચિતર્યાં. પર્વતમાંથી નીકળતાં પાણીનાં ઝરણાં આલેખ્યાં. વહેતાં ઝરાઓ ચિતર્યાં નદી તળાવ અને સરોવરો ચિતર્યાં, આકાશમાં ઉડતાં પક્ષી ચિતર્યાં. ચિત્રકાર જ્યારે આ પ્રકારે પોતાનાં ચિત્ર ચિતરી રહ્યો છે ત્યારે વિચિત્રકાર પોતાનું કામ શું કરી રહ્યો છે એ વાચક! હવે પછી તમને કહેવામાં આવશે. આ બન્ને કારીગરો સામસામેની ભીંતો ઉપર પોતાનું ચિત્રવિચિત્ર કામ કરી રહ્યા છે ત્યારે બન્ને ભીંતોની વચમાં આવેલા મધ્યભાગમાં એક પડદો ગખવામાં આવ્યો હતો.

૪૮ દિવસને અંતે જ્યારે મહારાજા સાહેબ, મહારાણી, તેમના મુખ્ય અમાત્ય અને પાંચ હજુરીયા આ બન્નેનું કામ જોવાને લક્ષ્મીવિલાસમાં પધારે છે.

ઉપર વર્ણન કરેલા ચિત્રમરનું પ્રથમ કામ જોતાં મહારાજા સાહેબ તેમજ તેમની સાથેના બધાઓ બહુ જ ખુશી થઇ જાય છે. થોડીવાર નિહાળી જોતાં તેઓ એવા દિગ્મૂઢ થઇ જાય છે કે ફળ વૃક્ષોમાંના ફળોને તોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અમાત્ય કહે છે કે મહારાજા આ વન નથી પણ વનનું ચિત્ર છે.

વિચિત્રકાર પોતાના હાથમાં એક મોટું કોડું લઇ દીવાલને ઘસ્યા કરતો જોવામાં આવે છે. જ્યારે મહારાજા સાહેબની સવારી આવી પહોંચે છે ત્યારે વિચિત્રકાર પોતાનું કામ બંધ કરે છે. ઘસી ઘસીને ભીંતને એવી કરેલી છે કે જાણે આબેહૂબ દર્પણ–આરીસો–મિરર મહારાજા વગેરે પોતાના પ્રતિબિંબો જોઇને દિગ્મૂઢ થયા. થોડીવાર ગયા પછી તેમને લાગ્યું કે અમે આ દેખાય છે તે છીએ કે આ અર્થાત્ પ્રતિબિંબો પોતે હોઇએ એવું લાગવા માંડ્યું.

વિચિત્રકાર કહે છે કે આપ અહીં જ ઉભા રહેજો હજી મા કામ બાકી પણ છે જેને હમણા જ તમે જોશો એક બે મિનિટ સુધી પોતાના પ્રતિબિંબો સિવાય તેઓ કઇ જોતા નથી, એટલામા મહેલના મધ્યભાગમા આવેલો પડદો ખસ્યો એટલે ચિત્રકારના વનનો દેખાવ પણ વિચિત્રકારની દીવાલ પર દશ્ય થયો હવે વાચનાર તમો જોશો કે ચિત્રકાર અને વિચિત્રકારની કળામાં શો ભેદ છે ? જે ભેદ આ ઉભયની કળામાં છે તે જ ભેદ જગતના તમામ દર્શનોની ફિલ્સુફીમા અને તેમના અધ્યાત્મવાદમા છે

અધ્યાત્મવાદનો પ્રતિનિધિ વિચિત્રકાર છે અને ફિલ્સુફીનો પ્રતિનિધિ ચિત્રકાર છે ફિલ્સુફી જે દિવાલપર કામ કરે છે, તે મસ્તક છે અને અધ્યાત્મ જ્યા કામ કરે છે તે હૃદય છે

જો હૃદયને ઘસીને તેમાંથી તેના ઉપર આવેલા ખાડા અને ડાઘા ઘસીને સાફ કર્યા હોય તો જેમ મહારાજા અને તેની સાથેના બીજા મનુષ્યોના પ્રતિબિંબો પ્રથમ દેખાયાં તેમ જે અધ્યાત્મ વિદ્યાનો સાધક મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાથી વિષમતાના ડાઘા કે ખાડા ઘસી નાખી હૃદયને સમતામા–સમભાવમા લાવે છે તો જેમ મહારાજા દીવાલ દર્પણમાં દેખાયા તેમ તેને આત્મદર્શન થશે અને એ આત્મા રૂપી મહારાજ બુદ્ધિરૂપી મહારાણીદ્વારા, મનરૂપી પ્રધાનદ્વારા પાચ ઇંદ્રિયોરૂપી હજુરીયાદ્વારા પોતે અને પોતાના સાધનોમાં સ્થિર થઈ પોતાનાથી કરાતા ચિત્રોમા જે ચિત્રમરની ભીંત ઉપર દેખાતા છતા તેમા મોહ પામશે નહિ પરંતુ ઉદયાધીન કર્મમા અનાસક્ત રહી કર્મને ખપાવી સમતાભાવવાળા ધર્મકાર્યોને કરશે

આ ઉપરથી વાચક બધુઓ જૈનોને કરવાના છએ આવશ્યકો આત્મદર્શનપૂર્વક કરશે તો તેના મર્મની સિદ્ધિ થશે એમ નિ સંશય લાગે છે

માનવજીવનનો ધાર્મિક આદર્શ

અથના

સામાયિક અનુષ્ઠાન અને તેથી થતો આત્મવિકાસ[1]

વ્યાખ્યાતા—શ્રીયુત ર ૐ લાલન.

વ્યાખ્યાન પહેલુ તા ૧૪–૭–૨૭

મગલ્મ્ —

એક વિશાળ વન–કાનન–forest છે, આખુ વન ચદનવૃક્ષોથી ભરપૂર છે ચદનવૃક્ષોમાં રહેલી સુગધથી સર્પ પ્રત્યેક વૃક્ષની આસ પાસ વીંટાઇ રહ્યા છે પરતુ જ્યારે એ સર્પ સુગધ લેવા લાગે ત્યારે ચદનમા રહેલ અમૃતમય સુગધ પણ જાણે વિષમય થઇ જતી હોય એવુ ભાન થાય છે

આ ચદનવનમ કોઇ પુણ્યોદયે મયૂર આવી ચઢે છે હવે મયૂર અને સપને–જેવી ઉદર બિલાડીને બકરીને વાઘને ગાય અને સિહને સગાઇ હોય છે તેવી સગાઇ હોય છે જેવુ અધારા અને અજવાળાને બન છે તેવુ સર્પને અને મોરને બનતુ હોય છે આજ પ્રમાર આ સસાર એક મહાન વન છે તેમાં આવેના જીવો એ ચદનવૃક્ષા છે અને એ જીવરૂપ ચદનવૃક્ષની આસપાસ કર્મરૂપ–કષાયરૂપ–મોહરૂપ સપો વીંટાઇ રહેલ છે એવામા માનવોના પુણ્યોદયે આ ચદનવનમા આ જીવનવનમા શ્રી પાર્શ્વનાથ રૂપ મયૂર જ્યારે આપણા હૃદયમા બિરાજે એટલે તુરત જ મોહરૂપ સર્પ પલાયન થઇ

---

૧ શ્રીયુત મોતીચદ ગિરધર કાપડિયા સોલીસીટરના પ્રમુખપણા નીચે સમયિક અનુષ્ઠન ઉપર આપેલા વ્યખ્યનો, મહાવીર વિદ્યાલય તા ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૮ મહિનો સતમો ૧૯૨૭

આપણા જીવનરૂપ ચંદનની સ્વાભાવિક અમૃતમય સુગંધ પૂર જોસમાં મ્હેકી રહે છે. આ પ્રકારે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી–એ મહામયૂરને આપણા હૃદયનાં સિંહાસન ઉપર બિરાજેલા જોઇ, આપણે આજના વ્યાખ્યાનમાં પ્રવેશ કરીશું.

हृद्वर्तिनि त्वयि विभो शिथिलीभवन्ति ।
जन्तोः क्षणेन निविडा अपि कर्मबन्धाः ॥
सद्यो भुजंगममया इव मध्यभाग-
मभ्यागते वनशिखण्डिनि चन्दनस्य[1] ॥

विषयः—

મનુષ્ય આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માટે જૈનધર્મ બે સાધનોને મુખ્ય ગણે છે એટલે કે ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः । આત્મ-વિકાસરૂપ સાધ્યને પામવાને માટે એકલું જ્ઞાન બસ નથી, નથી એકલા ક્રિયા જ્ઞાનવિનાની ક્રિય કે ક્રિયા વિનાનુ જ્ઞાન આત્મવિકાસની ટોચે મનુષ્યને પહોંચાડી શકે નહિ. પરંતુ જ્યારે તે ઉભયનો સંયોગ થાય ત્યારે જ પૂર્ણ વિકાસ થઇ શકે.

આજનો વિષય સામાયિક નામના જૈન અનુષ્ઠાનનો–વિધાનનો છે, અને સામાયિક એ ચારિત્રમાં ગણાતુ હોવાથી આજનો વિષય મુખ્યત્વે ક્રિયાનો છે. તથાપિ જ્ઞાનવિના ક્રિયા ફ્ળવતી થાય નહિ તેથી સામાયિકની પૂર્વે કંઇ જ્ઞાન મનુષ્યને જોઇએ, અને એ જ્ઞાન-પૂર્વક સામાયિકના જ્ઞાનસહિત સામાયિકની ક્રિયા કરતાં આત્મ-

---

૧ (હરિગીત)
હે નાથ ! ભવિકતણા મનો મંદિરે તું આવતા,
ક્ષણમાં સખત પણ કર્મબંધો શિથિલ થઇ વિખરી જતા,
ચંદનમહીં વીંટાયેલા સર્પો તરત અલગા થઇ,
વનમયૂરને જોતા બધા ભાગે ફરી દિશામાં જઇ.

વિકાસના આપણે કેવાં ફળો હાવના સમયમા પણ પૂર્ણ તેનું કંઇક આછું ચિત્ર કે ઝાંખી તમોને દેખાડવાનો આ પ્રયત્ન છે

અનુષ્ઠાન—વિધાન-વિધિ એ સર્વ ધર્મોમા જોવામાં આવે અનુષ્ઠાનો એ સાધનો છે means છે. અને એ અનુષ્ઠાનને વિધિ અનુસરવાથી મનુષ્યનુ સાધ્ય તેની ભણી દોડી આવે છે.

હવે એ અનુષ્ઠાનો-ધાર્મિક વિધાનો મનુષ્યની પાસે કેવી પરંપરાથી ઉતરી આવ્યા છે તે આપણે જોઇએ. એ વિધાનો કેણે મરૂપ્યા છે તેની આપણે ધર્મજગતમા ઝાંખી કરીએ ક્રાઇસ્ટ નામના મહાત્માએ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી પ્રભુને મેળવ્યા, અને એ મનુષ્યને કહ્યું કે તમે જો મારી પેઠે પ્રભુને આત્મનિવેદન-dedication સંપૂર્ણ રીતે કરી પ્રભુની પ્રાર્થના કરશો તો તમારા પાપરૂપ વિઘ્નો જઇ તમે આત્મવિકાસ પામશો. મોહમદ સાહેબે નિમાજ ભણી ભણી ખુદાને મેળવ્યા અને પછી ઇનસાનોને ફરમાવ્યુ કે તમે પણ ખરા દીલથી નિમાજ રોજરોજ ભણશો તો ખુદાને પામશો આમ મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ જે સાધનવડે પ્રભુને પામ્યા તે સાધન તેમણે મનુષ્યને ઉપદેશ્યુ તેમ સાધનવડે-મોહમદ સાહેબ જે શ્રીમહાવીર સ્વામી જે સાધન વડે આત્માના પૂર્ણ વિકાસને પહોચ્યા એટલે કે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતઆનંદ અનંતવીર્ય એવા અનંત અનંતા ગુણોની પૂર્ણતાએ પહોચ્યા તે સાધન-તે વિધાન-તે ક્રિયા તે ચારિત્ર સામાયિક હતું અને એ સાધન એમની મહેરબાનીથી આપણુ જૈનોને તેઓશ્રીએ ઉપદેશ્યુ આમ મોહમેદનોને નિમાજ, હિંદુઓને નિત્યકર્મો—બ્રાહ્મણોને સંધ્યા, ક્રિશ્ચનોને પ્રેયર-પારસીઓને ખોરદેહ અવસ્થા અને જૈનોને સામાયિકરૂપ આવશ્યક-અવશ્ય કરવાની ક્રિયા પ્રાપ્ત થઇ છે

જે સ્થિતિએ પ્રભુ પહોચ્યા, તેજ સ્થિતિએ પહોચવાના સાધનો પણને પ્રાપ્ત થયા હવે આ પ્રશ્ન જૈનનો ધર્મ દર્શન રૂપે ulosophy ફીલસુફી અને ક્રિયા રૂપે science વિજ્ઞાન છે માટે જ્ઞાનિક રીતિએ આપણા વિધાનો આચરાવા જોઇએ

જૈનધર્મના કોહીનૂર રૂપ શ્રી હરિભદ્રાચાર્ય અનુષ્ઠાનોના પાચ પ્રકાર કહે છે અને એ પચવિધ અનુષ્ઠાનો આ બોર્ડ ઉપર લખેલા તમે જોશો –

१ प्रणिधि= સાધ્ય-લક્ષ્ય-Goal-end

२ प्रवृत्ति= સાધન-means to end,

३ विघ्नजय= દોષો ઉપર જય-obstacles to be overcome

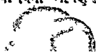
४ सिद्धि= સાધ્યની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ-realization of the object

५ विनिमय= આત્મનિવેદન પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુનુ બીજાઓને પૂર્ણદાન-self-dedication to the service of humanity.

પ્રણિધિ-જે અનુષ્ઠાન કરવુ હોય તેમાં મુખ્ય સાધ્ય શુ છે-Aim શુ છે-goal શુ છે એ પ્રથમ નક્કી કરવું જોઇએ આપણે જે મેળવવુ છે એ નક્કી થયા વિના આપણી પ્રવૃત્તિ બલવતી થતી નથી આપણા ઉદ્દેશમા-આપણા સાધ્યમાં જેટલી આપણી પ્રીતિ-જેટલી આપણી ભક્તિ તેટલી બનવતી આપણી પ્રવૃત્તિ સાધ્યને માટે આપણે કરી શકીએ

આપણી સામાયિક નામની ક્રિયાનો આદર્શ-Ideal **શ્રી મહાવીર સ્વામી છે**

શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સામાયિક વડે અનતજ્ઞાનાદિ ગુણોનો પૂર્ણ વિકાસ કર્યો, અને એમણે ઉપદેશેલી સામાયિકની ક્રિયા આપણી શક્તિ ગોપ્યા વિના આપણે કરીએ તો આપણે પણ આપણી શક્તિના

પ્રમાણમાં આપણે આત્મવિકાસ કરી શકીએ એટલા માટે શ્રીવીરની સામાયિક સમજ્ણી–જ ગુણી અને આચારમાં યથાશક્તિ મૂકવી જોઇએ. યથાશક્તિનો અર્થ એવો કરવો જોઇએ કે આપણી શક્તિનો હાસ જેટલો વિકાસ થયો હોય તેટલી પૂર્ણ શક્તિથી ખસ–ચી (?) આપણે સામાયિક રૂપ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ

કોઇ એમ કહે કે શ્રી વીરનો આદર્શ અર્થાત્ તેમની સામાયિકનો આદર્શ આપણાથી કેમ લેવાય ? ક્યાં મેરુ જેવા મહાવીર સ્વામી અને ક્યાં કાંકરા જેવા પણ પૂર્ણ નહિ એવા આપણે ?

કોઇ વિદ્યાર્થીનો આદર્શ M. A. ની ઓનર્સમાં પાસ થવાનો કે વિજ્ઞાનનો હોય એ આદર્શ હૃદયમાં સ્થિર કરી ઘણા વિદ્યાભિલાષીઓ એમ એ થાય છે થતા છે અને થશે પણ ખરા. એમ એ. નો આદર્શ રાખનાર જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થી કદાચ એમ એ ની ઉચ્ચ તમ ભૂમિકાએ ન પહોંચે તથાપિ તેણે જે સ્થિતિમાં આદર્શને હૃદયમાં સ્થાપ્યો અને પછી એ આદર્શને હમેશાં પોતાની સમક્ષ રાખી પ્રયત્ન સેવ્યા તે જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થી જે સ્થિતિમાં હતો તે સ્થિતિ કરતાં તો ઘણી ઉંચી સ્થિતિએ પહોંચ્યો. એટલે કે M. A. નો ઉચ્ચ આદર્શ રાખતા કદાચ M. A. ન થયો તો પણ B. A. તો થઇ શક્યો. એનું કારણ એમ જણાય છે કે એમના આદર્શ તરફની ભક્તિ કે devotion છે

જે પોતે જ સેવેલા–પોતે જ ક્રિયામાં મૂકી સિદ્ધ કરેલા સામાયિકનો આદર્શ આપણે માટે યોગ્ય છે એમ શ્રી મહાવીરે જાણીને જ આપણને સામાયિક ક્રિયાનો ઉપદેશ કર્યો છે

જે માણસનો આદર્શ પૈસા છે તે માણસ પોતાનો દેશ, પોતાના ઘરબાર, પોતાના સગાવ્હાલાં, પોતાના મિત્રો અને પોતાના કુટુંબને પણ મૂકી યુરોપ આફ્રિકા નથી જતા ? જાય છે કારણ કે તેનો

આદર્શ કૈસા છે અને આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે એવો આદર્શ રાખી કેટલાએક મનુષ્ય પોતાના ધારેલા આદર્શે પહોચ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલાએક તો તેથી પણ આગળ વધેલા જોવામા આવે છે

આદર્શાનુસાર પોતાના આદર્શથી પણ વિશેષ ઉચ્ચતર ભૂમિકાએ પહોચેલાના પણ થોડાએક દૃષ્ટાંતો આપણી સમક્ષ મોજૂદ છે હા, કેટલાએક આદર્શને ન પણ પહોચે તથાપિ તેમના પુરુષાર્થથી જેટલો લાભાંતરાય કપાય તેટલો લાભ તો તેઓ પ્રાપ્ત કરે જ તે જ પ્રમાણે શાસ્ત્રમા જે વિધાન કર્યુ હોય તેને બરાબર સમજી તેના પર ભક્તિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો અનતજ્ઞાનના ઘણા ઘણા અંગો પ્રાપ્ત કરતા કરતા કોઇ કાળે આપણે પણ શ્રીમહાવીર સ્વામીએ કરેલા સામાયિકના પરમદાનરૂપ આદર્શને પહોચી શકીએ.

પ્રભુશ્રી મહાવીરે જ્યારે સામાયિકનો વિનિમય-દાન કરવા માંડયુ ત્યારે એ પ્રકારના અધિકારીઓ જોવામા આવ્યા પોતાની ઉચ્ચતમ સ્થિતિએ પહોચાડવા જ્યારે પોતાના સામાયિકનું વર્ણન કરવા માંડયુ, ત્યારે કેટલાક મહાપુરુષોએ અને દેવીઓએ જેવુ સામાયિક ઉપદેશ્યુ તેવુ જ અગીકાર કર્યુ જેણે તે અંગીકાર કર્યુ તેઓએ સાધુ અને સાધ્વીપણાની દીક્ષા ગ્રહણ કરી સામાયિકને આચારમાં મૂકવા સર્વથા પ્રયત્ન કરવા માડયો

વળી કેટલાએક પુરુષો અને સ્ત્રીઓએ ઇચ્છા યોગથી તો સામાયિકને સંપૂર્ણ અંગીકાર કરી, પરંતુ ગૃહસ્થપણાને લઇને સામર્થ્ય યોગ વડે ઇત્વર એટલે અમુક કાળ સુધી તેવુ જ સામાયિક આચરવાનો નિયમ કર્યો. આ પાછળના મુમુક્ષુઓ પ્રભુના શાસનમા શ્રાવક અને શ્રાવિકા ગણાયા આમ સામાયિકની ક્રિયા કરનાર એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચારે પ્રકારના મનુષ્યનો સમાજ તે પ્રભુનું તીર્થ ગણાયું [illegible] તીર્થંકર કહેવાયા એટલા માટે જે મનુષ્યે પ્રભુના

ઉપરોગેલા સામાયિકને–પણ તે સામાયિક સર્વથા હો કે દેશથી હો–તેને આચારમાં ન મૂકતો હોય તો તેને જૈન સમાજમાં ગણવો કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે અજ્ઞાત ! તેમાં પ્રીતિ ગમતો હોય તો અનુમોદક તો ખરો !

પણાએક મનુષ્યો મહાપુરૂષની આજ્ઞાને માથે ચડાવે છે, તેમનું કહેવું જ સાચું માને છે, પરંતુ મસ્તી સદાના પણ તે આન રૂ હૃદયમાં ઉતારતા નથી–તેઓ આચારમાં મુકી શકતા નથી, માટે આપણે એ આજ્ઞાનું હજ દાસ બરોબર જેવા પામતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા નક્કી કરી–આદરી નક્કી કરી સામાયિક નામની પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ

સામાયિકનું સ્થાન–શ્રાવકોના સામાયિક વ્રતનું સ્થાન બાર વ્રતમાં નવમું વર્તે છે, અને એ શ્રાવકોના–ગૃહસ્થોના બાર વ્રતરૂપ વૃક્ષનું મૂળ સમ્યક્ દર્શન છે આ ઉપરથી એ બાર વ્રતોને સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રત આપણા શાસનમાં ગણવામાં આવ્યાં છે મોક્ષનો–પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યનો–આત્મ સ્વરાજનો perfect liberation કે perfect freedom and self-Government નો ઉપાય જૈન શાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનપૂર્વક સમ્યક્ ચારિત્ર છે માટે જ કહ્યું છે કે—

सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ।

જડ ચેતનનો–સત્યાસત્યનો તત્ત્વજ્ઞાનનો [illegible] તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે, તેના ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા [illegible] આ બન્ને વસ્તુતત્ત્વને વસ્તુતત્ત્વરૂપે [illegible] છે, કરવા રૂપ છે, પણ જ્ઞાનથી જેવું [illegible] કરી તે પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકી તે [illegible]
છે [illegible] ઓ

કહ્યું છે કે "ત્રસ, સ્થાવરની કરૂણાકીની (જીવ) ન એક વિરાધ્યો, ત્રિનકાલ સામાયિક, કરતાં તોય ન કારજ) સાધ્યું-સમકિત નવી લહ્યું રે તેણે રોળ્યો સંસાર."

સમકિત તે શું? વ્યવહાર સમકિત તે શું અને નિશ્ચય સમકિત તે શું તે સમજવા આપણે હવે પ્રયત્ન કરીએ. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા વિના હાલ જે સ્થિતિમાં આપણે છીએ તેને મિથ્યાત્વ કહે છે. જગતના તમામ મહાત્માઓ આ મિથ્યાત્વને દૂર કરવા અને સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરવા બળપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે આ સંસારનું-આ બંધનનું-આ દુઃખના સાગરનું આ જ્ઞાનના અંધકારનું આ સહરાના રણ જેવી ખરતર અટવીનું કારણ કોઇ હોય તો મહાત્મા બુદ્ધ કહે છે કે તે માર છે,

મહમદ પેગમ્બર કહે છે કે તે સેતાન છે,
મહાત્મા મોઝીઝ કહે છે કે તે Devil છે,
શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય કહે છે કે તે માયા છે,
ઋષિમુનિઓ કહે છે કે મોહ છે.
મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ કહે છે કે Sin-પાપ છે-
શ્રી પરમાત્મા મહાવીર સ્વામી કહે છે કે તે મિથ્યાત્વ છે

અને એ મિથ્યાત્વ તે એ જ કે આ દેહને-આ દેહાધીનને-આ કર્મને કે કર્મના પરિણામને 'હું' માનવો તે છે. દેહાધ્યાસ ટળતા-કર્માધ્યાસ છૂટતા જે સ્વરૂપ આપણું પ્રગટે છે તે સમ્યક્ત્વ છે જૈન-શાસ્ત્રમાં એ મિથ્યાત્વને બહિરાતમભાવ પણ ગણવામાં આવ્યો છે, શ્રીમદ આનંદઘનજી કહે છે કે-

આ સંસારમાં મોટામાં મોટું કોઇ જો પાપ હોય તો તે બહિરાતમ એટલે કાયાદિકને હું માનવો તે છે તેઓ શ્રી કહે છે કે-

"આતમ બુદ્ધે હો કાયાદિક ગ્રહ્યો, બહિરાતમ અઘરૂપ"

મોટામાં મોટું કોઇપણ પાપ હોય તો શરીરાદિને હું માનવો એમ આનંદઘનજી કહે છે. જૈન શાસ્ત્રમાં પણ આ વાત ઠામઠામ

મનુષ્યને આત્મજાગૃતિ આપવા કહેવામાં આવી છે, શરીરને હું માનીને મનુષ્યની ઉત્તમોત્તમ યોનિમાં આવ્યો છતાં–ચાલ્યો છતાં મનુષ્ય પોતાનો–કાળ–મનુષ્ય પોતાનો અવતાર–અરે! દેવને પણ દુર્લભ, પણ તમોને અને મને મળેલો હોવાથી સુલભ એવો ઉત્તમોત્તમ માનવાવતાર એ કેવી રીતે આપણે ગુમાવી નાખીએ છીએ એના ઉપર જરા નજર ફેરવી જઈએ

ત્યાર પછી એનુમહેરમાંના એક ભાઈને વળી પુછે છે કે તમારૂં નામ શું? તેઓ કહે છે કે મારૂં નામ કુલચંદ વળી કહે છે કે હું તો તમારૂં નામ પૂછું છું! કુલચંદ એ તો શરીરનું નામ, તમે કહ્યું કુલચંદ એ તો તમારા શરીરનું આ ૪૫ વર્ષનું નામ છે, પણ તમે તો ૪૫ વર્ષના પૂર્વે તેમજ હાલ અને હવે પછી પણ કુલચંદ જેવા શરીરના સાક્ષી રૂપે છો તો એ સાક્ષીનું નામ શું?

ધારો કે કુલચંદરૂપી શરીરમાં જે આત્મા સાક્ષી રૂપે રહ્યો છે તેનું નામ સંવર છે તમે પોતાને કુલચંદ માની એટલે શરીરાદિને હું માની–કે નશ્વર ક્ષણરૂપ શરીરાદિને હું માની જેટલી ક્રિયા કરે એ બધી ક્રિયા મિથ્યાત્વમાંથી–જડિરાત્મભાવમાંથી–વિર્પયાસમાંથી કે મોહથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાને લીધે મિથ્યાત્વરૂપ છે શ્રીઆનંદઘન જીના શબ્દમાં કહીએ તો મહા પાપરૂપ છે અને અપાર સંસારનું કારણ છે

મનુષ્ય જેને હું માને છે દાખલા તરીકે શરીરને હું માને છે તો તેની સઘળી પ્રવૃત્તિઓ વિશેષે કરીને શરીરને માટે થાય છે, શરીરમાં રહેનાર જેમ કે કુલચંદમાં રહેનાર સંવર અને ક્ષાલનમાં રહેનાર પ્રદામ તેને માટે થતી નથી આ ઉપર થોડું દિગ્દર્શન કરાવવું જરૂરનું છે'

આપણે કહી ગયા કે સઘળી યોનિઓમાં–જીવરાશિમાં મનુષ્ય ઉત્તમ છે તથાપિ આપણા મનુષ્યમાંના મોટા ભાગનો કાળ કેવી પ્રવૃત્તિમાં વહી જાય છે તે જોઈએ

વળી દેહને હું માનવાથી મનુષ્યમા રહેલા કેટલાએક અગમ્ય અને કેટલાએક ગમ્ય સામર્થ્યોની પણ તેને ખબર પડતી નથી પરંતુ જ્યારે દેહમાં રહેનાર કોણ છે તેની શોધમા વળે ત્યારે તેમાં રહેલા અખૂટ ખજાનાની તેને માહિતી મળે છે સામાયિક એ અખૂટ ખજાનો ખોલવાની ચાવી છે

હવે એ દેહરૂપ ઘરમાં રહેનાર-એ કુલચ દરૂપ ઘરમા રહેનાર-એ જ્ઞાનરૂપ ઘરમા રહેનાર આત્મા જેને આપણે સમજવા ખાતર અહીં **સવર** અને અહીં **પ્રશમ** કહીશુ તે ભણી વિચાર કરીએ, અને એમ કરવા થકી આપણે કેવા કેવા સુખના આધાર પર ચઢી શકીએ છીએ એ આપણે જોઇએ શ્રીમદ્ આનંદઘનજી કહે છે કે મનુષ્ય પણ ઉત્તમમાં ઉતમ હોવા છતા પણ શરીરને હું માને તો તેનો જન્મ પાપરૂપ છે, અને શરીરમાં રહેલા સાક્ષી આત્માને હૃદયસ્થ કરી વર્તે તો-ધર્માદિ અનુષ્ઠાન કરે તો તનામા રહેલો આત્મા જ પોતાના પરમાત્માપણાને પ્રગટ કરી શકે તેઓ કહે છે કે-

"કાયાદિનો હો સાક્ષીધર રહ્યો અંતરાતમરૂપ"

શ્રીમદ્ આનંદઘનજીના આ સૂત્રરૂપ વાકય ઉપર મનન કરીએ તો આપણુ સ્વરૂપ આપણને કંઇક પ્રત્યક્ષ થશે તેઓ કહે છે કે તુ શરીરાદિ નથી અર્થાત્ તુ કાયા નથી, તું મન નથી, તું અહંકાર નથી કાયાદિના સગાવહાલા તે તુ નથી પુદ્ગલાદિક મિલ્કત તુ નથી-એ સર્વનો તુ સાક્ષી છે witness દષ્ટા છે હવે વિચાર કરો કે કોર્ટમા કોઇ મનુષ્યને હાજર કરવામાં આવે અને તે મનુષ્યે કઈ ભૂડુ કર્યું હોય કે ભલુ કર્યું હોય તો તેનો સાક્ષી જાણતો હોય, કે આપણી કોર્ટમા શ્રીમહાવીર સ્વામી પ્રભુ ન્યાયાધીશ છે ભાઇ કુલચદ એ પાંજરામા ઉભા છે અને કુલચદમાં નિવાસ કરતો તેમનો આત્મારૂપી પ્રામાણિક સાક્ષી જેને હાલ **સવર** નામથી ઓળખીએ છીએ એ સાક્ષી શુ એના ભલા ભુડા કામનો [illegible] છે? responsible છે? પ્રામાણિક

સાક્ષી જેવુ હોય તેવુ પરમાત્મ રૂપ ન્યાયાધીશના પાસે પ્રામાણિકપણે પ્રગટ કરે છે અશું કર્યું હોય તો બાહ્ય કુલચંદને કર્મ પરિણામ પાસે ઇનામ અપાવે છે–Justice of the peace બનાવે છે અને ભુંડું કર્યું હોય તો એ કર્મ પરિણામ તેને શિક્ષા કરે છે આમ શિક્ષા માનનાર કે પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર કુલચંદ છે, પણ કુલચંદમાં રહેલ સંવર રૂપ આત્મા તો તેનો સાક્ષી છે, આટલે સુધી વિચાર કરતાં એટલે સંવર માં સ્થિર થતા એટલે આનંદઘનજીના શબ્દમાં અંતરાત્મા થતાં અર્થાત્ સમ્યક્ત્વી થતાં સંસારમાં આવતાં દુઃખ સુખથી આપણે પર થઈએ છીએ આપણને એમ લાગે છે કે સુખદુઃખો એ આગંતુક છે, અને આપણે તો સુખદુઃખથી પર છીએ

આટલું થયા પછી સંવરરૂપ આત્મા કુલચંદ ઉપરથી દૃષ્ટિ ખેંચી લઇ પરમાત્મા તરફ પોતાના અંતરચક્ષુથી દર્શન કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે આત્મા અને પરમાત્માનો સબંધ તે પારખે છે અને જેમ તે દેહાદિથી અલગ છે તેમ પરમાત્મા તરફ નિહાળતાં જાણી લે છે કે તેનો આત્મા કર્માદિથી પણ અલગ છે માટે એ કર્માદિથી અલગ થવાને પોતાના આત્મવીર્યને અવલંબી સામાયિકાદિ પ્રવૃત્તિઓ કરતો રહે છે, તેમ તેમ પરમાત્મામા પ્રગટ રહેલા અને પોતાનામાં ગુપ્ત રહેલા સામર્થ્યો વચ્ચે માર્ગમાં આવતાં વિઘ્નોને દૂર કરી તે સામર્થ્યો પ્રાપ્ત કરતો રહે છે શ્રીમદ્ આનંદઘનજી કહે છે કે

'અતીન્દ્રીય ગુણગણમણિ આગરૂરે એમ પરમાતમ ભાવ'

આટલા માટે આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલા વિઘ્નોને દૂર કરવા બીજી પ્રવૃત્તિ કહ્યા પછી ત્રીજુ વિઘ્નજય દેખાડે છે

સામાયિકરૂપી પ્રવૃત્તિને ક્રિયામા મૂકતા ક્યા ક્યા વિઘ્નો આવે છે એ પણ સામાયિકના વિધાનમાં ગણાવેલા છે સામાયિક સૂત્રમા વેલું છે કે બાર વિઘ્નો કાયાનાં, દશ વિઘ્નો વચનનાં' અને દશ

વિઘ્નો મનનાં છે. આ વિઘ્નો કે દોષોનો વિજય શરીરને કે આનનારને પણ મુશ્કેલ છે. પરંતુ અંતરાત્માને કે શરીરમાં રહેલ સાક્ષી આત્માને, શરીર અને વચનના દોષો તો શું પરંતુ મનના દશ દોષો ઉપર પણ એ સામાયિકનો સાધક વિજય મેળવે છે.

જેમ જેમ સાધક એ દોષો ઉપર વિજય મેળવતો જાય છે તેમ તેમ સામાયિકના ફલરૂપ ગુણો—આત્મિકગુણો પ્રગટ થતા જાય છે, એ તો આપણે જાણીએ છીએ કે બળ કરતાં કળ વાપરવાથી જલદી વિઘ્નો ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે. સામાયિકની ક્રિયા કરતાં એ ક્રિયાનો જેમ જેમ આપણે અર્થ અને પછી ભાવ પ્રાપ્ત કરતા જઇએ તેમ તેમ વિઘ્નો સહજ દૂર થતાં જાય છે. એ વિઘ્નો દૂર થયાં કે શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. સાધકને આ સિદ્ધિ પ્રગટ થઇ કે તુરત જ પોતાનામાં જે સામર્થ્યો પ્રગટ થયાં, તે સામર્થ્યો જગતના જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી ભાવદશા ઉત્તમ જીવને—ઉત્તમ સાધકને પ્રગટ થાય છે.

सवी जीव करु शासनरसी । એવી ભાવના સાધકમાં જાગે છે એટલે Self-dedication—એટલે જનતાના કલ્યાણને માટે આત્મ-નિવેદન કરે છે આ આત્મનિવેદનનું નામ જ **વિનિમય** કહેવામાં આવેલ છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામીએ સામાયિકના સાધન વડે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી —વિનિમય કરતાં કહ્યું છે કે **आत्मसमं करोमि ।** સર્વ જીવોને મારા સમાન બનાવું. ઉંચામાં ઉંચી સ્થિતિ જે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે તે મેં કરી છે, તેવી જ સ્થિતિ જનતામાં હું પ્રગટાવું.

આવી રીતે જેમ જેમ સામાયિકના સાધકને લાભ દેખાતો જશે તેમ તેમ સામાયિકનું રહસ્ય વિશેષ વિશેષ માલુમ પડતું રહેશે. તેના ભક્તમાં પ્રેમ જાગૃત થશે, અને આદર્શ ઉપર પ્રેમ કે થયાં એટલે સાધકમાં અધિક અધિક ઉત્સાહ

વધશે તથાપિ સામાયિકમાં આવતાં વિઘ્નોને દૂર થોડુંક કહેવાની ઇચ્છા થાય છે અને તે એ કે વિઘ્નો માર્ગમાં અડચણ કરતાં હોય તો આપણે એ બત્રીસ બાજુપર રાખી આપણે આપણા આદર્શોને વધારે સમજ કરવી અને એ સમજતાં એવા Intuitions પ્રતિભા પ્રગટ થશે એટલે એવું બળ આવશે કે આપણે વિઘ્નોને જય કરી શકીશું

ઉપસંહાર—આ વ્યાખ્યાનનો ઉપસંહાર કરતાં કહે કે આપણા અનુષ્ઠાનમાં શ્રીહરિભદ્રસૂરીએ કહેલાં પાંચ એટલે કે પ્રણિધિ અથવા હેતુ કે સાધ્યને નક્કી પ્રવૃત્તિ એટલે સાધનો એટલે કે સામાયિકમાં આવતા સૂત્રે રહસ્યો જાણી તેને ક્રિયામાં મૂકવા, ત્યાર પછી આવતાં જય કરવો અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયા પછી જનતાના કલ્યાણ તેનો વિનિમય કરવો એ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનની પદ્ધતિ છે—Sc પદ્ધતિ છે, વિજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે આવતી કાલના ભાષણમાં યિકમાં આવતાં પ્રત્યેક સૂત્રોમાં શા શા સામર્થ્યો ભરેલાં સબંધી વિવેચન કરશું

વ્યાખ્યાન બીજુ તા. ૧૫-૭-૨૭

આત્મપ્રિય સુશીલ બ્હેનો, અને સન્ન બાંધવો

પચાવયવ અનુષ્ઠાનમાં એટલે પ્રણિધિ પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય, સિ અને વિનિમયમાં પ્રવૃત્તિ અને વિઘ્નજય એ મુખ્ય છે તદ પ્રવૃત્તિમાં જે બળ વાપરવું જોઇએ તેટલું બળ વિઘ્ન દૂર કરવ જરૂરતું નથી, કારણ કે શુભ કે મગળ પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણું કર વિઘ્નો શુભ પ્રવૃત્તિના પ્રભાવથી ઘણે ભાગે દૂર થઇ જાય છે છતાં વિઘ્નજય એટલે બત્રીસ દોષો સામાયિક કરતા અનિચ્છા

પણ થઈ જાય છે. અને તેમા પણ કાયાના બાર દોષો વચનના દશ દોષો ભાગ્યશાળી સાધકો દૂર કરી શકે છે તથાપિ તેઓનાથી પણ મનના દશ દોષોને દૂર કરવા અશકય નથી, પણ દુશકય છે not impossible, but improbable તથાપિ એ મનના દોષો આવી જવાના કારણોને જો દૂર રાખવામાં આવે તો, એ દોષોનો જય શકય છે–probable છે, હવે એ કારણો કયા છે, અને તે કેમ દૂર રાખી શકાય એ વિષય ઉપર કંઇક વિચાર કરીએ

જે ક્રિયા કે જે અનુષ્ઠાન કરવામા આવે તેમા પણ જે ધાર્મિક વિધાન મેળવામાં આવે તેનું ફળ આત્મવિકાસ વિના બીજુ ન હોય આત્મવિકાસ એ યોગ્ય અર્થ કામનો વિરોધી નથી, પરંતુ આત્મવિકાસ થતાં એવા પુણ્યો બંધાય છે કે જેનું ફળ પણ પુણ્ય કરવામાં વિશેષ ઉપયોગમા આવે છે એને શાસ્ત્રમાં પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ગણવામા આવ્યુ છે આટલી પ્રસ્તાવના કરી હવે એ દોષો આવી જવાનાં કારણોને જણાવીએ અને તે આ પ્રકારે છે–

૧ અવિધિદોષ
૨ અતિપ્રવૃત્તિ (ન્યૂનપ્રવૃત્તિ)
૩ દગ્ધદોષ
૪ શૂન્યદોષ

જે વિધિ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે તે વિધિ સમજી, તે જ પ્રકારે ક્રિયા કરવામાં આવે તો માનસિક દોષો આવવાનો સંભવ નથી, અર્થાત્ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન વિધિપૂર્વક કરવાં જોઇએ

બીજુ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરતાં ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રમાં લખ્યાથી અધિક પણ ન કરવી જોઇએ તેમજ ન્યૂન પણ ન કરવી જોઇએ રોટલી ચાર મિનિટમાં પાકતી હોય, તેને ૭ મિનિટ સુધી રાખવામાં આવે તો તે કેટલીક બળી જાય, અને બે મિનિટ રાખવામા આવે તો તે કેટલીક કાચી રહી જાય, તેમ ધાર્મિક ક્રિયા કરતી વખતે

અતિ પ્રવૃત્તિ કે ન્યૂન પ્રવૃત્તિનો દોષ ટાળીને યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ દાખલા તરીકે સામાયિક કે પ્રતિક્રમણ ૪૮) મિનિટ પૂરું થવું જોઈએ, અને તેનું નામ જ યથાર્થ પ્રવૃત્તિ છે

ત્રીજો દોષ દગ્ધ દોષ છે. દગ્ધ એટલે બળેલું એટલે કે સામાયિક કરતાં ઇહલોક કે પરલોકના સાંસારિક વિષયોની વાંચ્છના કરવી નહિ. કરી હોય તો માનસિક દોષ લાગે છે એટલું જ નહિ પરંતુ ધાર્મિક ક્રિયાનું ફળ જે પૂર્ણ આત્મવિકાસ કે મોક્ષ છે તે ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી, માટે ધાર્મિક ક્રિયાથી આત્માની શક્તિઓ જેથી ખીલે એજ ફેલની ઇચ્છા રાખી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવી કે જેથી યોગ્ય સુખોના બાધ વિના પણ આત્મવિકાસ થયા કરે

ચોથો દોષ શૂન્યદોષ છે, અને આ દોષ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરનારા આપણા ભાઇઓ અને બ્હેનોમાં થોડે અંશે દેખાતો નથી. એ દોષનું ઘણે ભાગે સામાન્ય હોવાથી ધારેલું ફળ સત્વર સાધકને મળતું જોવામાં આવતું નથી શૂન્યદોષ એટલે ઉપયોગ વિના ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે જિનમંદિરમાં જે જે સ્તવનો ગવાય છે–સામાયિકમાં કે પ્રતિક્રમણમાં કે ગુરુવંદનમાં જે જે

જે મંત્રોનું ધ્યાન કરવા [illegible]
અર્થ નહિ સમજવાની [illegible]
વખતે અર્થ પણ સમ [illegible]
દાખલા તરીકે મંદિરમાં [illegible]
લાંબા હાથ કરી એમ [illegible]
આ પ્રમાણે ગાનાર ભોળે [illegible]
કરે છે, માટે શૂન્યદો [illegible]
સમજીને જે ક્રિયા કરવા [illegible]
દશ દોષો તો તેમને [illegible]
ક્રિયાનું ઉત્તમોત્તમ ફળ સ [illegible]

[illegible] બોલાય છે, કાઉસગ્ગમાં
[illegible] ક્રિયાઓમાં ઘણે ભાગે
[illegible] છે, અને કેટલીક
[illegible] હોતો નથી.
[illegible] પ્રભુની સામે
[illegible] રે પ્રાણી
[illegible] મોટી ભૂલ
[illegible] ૧૧ [illegible]
[illegible] મનના
[illegible] હિ [illegible]

જણાય માટે-અવિધિ દોષ, અતિપ્રવૃત્તિ કે (ન્યુન પ્રવૃત્તિ) દોષ, કર્તવ્ય કે શૂન્યદોષ ટાળી વિધિપૂર્વસર પ્રવૃત્તિ-યથાર્થ પ્રવૃત્તિ- આત્મવિમસ ભણી પ્રવૃત્તિ અને ઉપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ

'ધાર્મિક અનુષ્ઠાનના પાંચ પ્રકાર'

વળી અન્ય પ્રકારે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો શાસ્ત્રમાં પાચ પ્રકારે ગણાવેલા છે એટલે કે —

૧ વિષાનુષ્ઠાન,
૨ ગરલાનુષ્ઠાન
૩ અન્યોન્યાનુષ્ઠાન,
૪ તદ્‌હેતુ-અનુષ્ઠાન,
૫ અમૃત-અનુષ્ઠાન

આ પાચે અનુષ્ઠાન જ્ઞેય છે. વિષાનુષ્ઠાન અને ગરલાનુષ્ઠાન એ બે હેય છે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કઇક હેય અને કઇક ઉપાદેય છે અને તદ્‌હેતુ તથા અમૃત બન્ને પૂર્ણ રીતિએ ઉપાદેય છે વિષાનુષ્ઠાન એટલે ઇહલોકના સંસારી પદાર્થોની વાંચ્છા, ગરલાનુષ્ઠાન એટલે ધર્મક્રિયા કરી પરલોકના એટલે સ્વર્ગાદિની તૃષ્ણા રાખવી તે આ બન્ને ત્યાજ્ય છે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન જે કઇક ત્યાજ્ય અને કઇક આદ્ય છે તે ઉપર વિચાર કરવાની અગત્યતા જણાય છે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન એટલે દેખાદેખીથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે કેટલાએકોની એવી લાગણી હોય છે કે આપણે અમુક ધાર્મિક ક્રિયા નહિ કરીએ તો લોકોમાં ખોટુ દેખાશે, અને કરશુ તો આપણી આબરૂ વધશે આવી ભાવનાથી જે ફળ અનુષ્ઠાન કરનારને મળે છે તે પ્રગટ છે એટલે કે દેખાદેખીથી અનુષ્ઠાન કરનારની નિંદા થતી નથી એટલુ જ નહિ પણ અનુષ્ઠાન કરનારાઓમાં તેની આબરૂ વધે છે તથાપિ તેમની ક્રિયાનાં ફળની ...અહીંઆ જ છે જેવી ભાવના છે તેવુ જ ફળ થાય છે માટે ...નુષ્ઠાન ન કરવુ એમ વક્તાનું કહેવુ નથી પણ કરવુ એમ

હેતુ છે, તથાપિ અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કરતા આત્મવિકાસની ભાવનાથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે વધારે ઉત્તમ છે તદ્દહેતુ અનુષ્ઠાન તેને કહેવામાં આવે છે કે જે ધર્મ ક્રિયાનુ ફળ પરોક્ષ રીતિએ–Indirect રીતિએ ધર્મક્રિયા કરનારને આપે છે અર્થાત્ સાધકોને એવા સરળ અને ઉપયોગી સાધનો કે સમવડના મળે છે કે જેથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાઈ, સાધકને અમૃત ક્રિયામાં જોડે છે

અમૃતાનુષ્ઠાન તે છે કે જેનું ફળ અમૃત અથવા આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ–મોક્ષ–મહાઆનંદ વગેરે છે.

આ પ્રકારે તદ્દહેતુ કે અમૃતાનુષ્ઠાન કરનારને માનસિક દોષો લાગતા નથી એટલુ જ નહિ પરંતુ આત્મિક ગુણો તેમના મનમાં પણ રમી રહેતા જોવામા આવે છે. મનુષ્ય જેવા ઉત્તમ દેહમાં રહી દેવોને પણ નમાવનાર પુણીયા શ્રાવકો કે તીર્થંકર ગોત્ર બાંધનાર શ્રી મહાવીરે તદ્દહેતુ અને અમૃત અનુષ્ઠાન કરી આત્મવિકાસ કર્યો હતો. આપણે તેમને પગલે ચાલવાથી તેવુ જ કરીએ

' સામાયિકની પ્રવૃત્તિ '

આપણે ઉપર કહી ગયા કે વિઘ્નજય કરતાં પણ પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ બળ ખરચાવુ જોઈએ કેમકે પુનાની હવા શરીરને અનુકૂળ માલમ પડયા પછી પુના જનારને રસ્તામાં જે પર્વતો વિઘ્નરૂપે વચ્ચમાં આવેલા હોય તેને પણ ફોડી તોડી હવાનો જિજ્ઞાસુ પુના પહોંચે છે એ જ પ્રકારે આપણી પ્રવૃત્તિ નક્કી કરવી જોઈએ. આપણી સામાયિકની પ્રવૃત્તિમાં શ્રી નવકારમંત્ર, પ્રથમ મંગલને માટે ગણવામાં આવે છે ત્યાર પછી ગુરુસ્થાપનાને માટે પંચિંદિય નામનું સૂત્ર ગણવામાં આવે છે પછી ગુરુવંદનને માટે પંચિંદિયમાં ગુરુના ગુણોની ભાવના કર્યા પછી ઇચ્છામિ ખમાસમણો નામનો પ્રણિપાતમંત્ર ગણવામાં આવે છે ત્યાર પછી કયાં કયાં સૂત્રો ગણવાનાં છે એ આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે હાલ તુરત તો પ્રથમ જે

નવકાર મત્ર ગણવામા આવે છે તેનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર, અર્થ અને હેતુ એ કહેવામાં આવશે

પચ પરમેષ્ઠિને કે કોઇને પણ નમન કરવામાં સાધકનો હેતુ એ હોય છે કે નમનીય આદર્શમા જે ગુણો પ્રગટ છે તેવા જ ગુણો પોતામા અપ્રગટ છે તે અપ્રગટ ગુણો ભાવસહિત વિધિ પ્રમાણે નમન કર્તાં પ્રગટ થાય અમેરિકાના અધ્યાત્મી મહાત્મા એમર્સન મનુષ્યની નમન પ્રવૃત્તિને બહુ જ સુન્દર રીતે ઘટાવે છે

ઇતિહાસ નામના નિબધમા તેઓ લખે છે કે શ્રીમાન પુરુષોને મનુષ્યો શા માટે માન આપે છે ? શ્રીમાનમા ત્રણ શક્તિઓ પ્રગટ હોય છે અને તે એ કે સ્વતત્રતા–freedom (liberty) શોભા–grace અને સામર્થ્ય–power આપણને એમ જણાય છે કે મનુષ્ય મનુષ્યને નમે છે, પરતુ આંતરિક દૃષ્ટિએ જોતાં મનુષ્યનો આત્મા પોતામા રહેલા અપ્રગટ ગુણોને પ્રગટાવવા, પ્રગટ થયેલા ગુણોવાળા આત્માને નમન કરતો હોય છે

પચ પરમેષ્ઠિ એટલે પરમ–ઉત્કૃષ્ટ સ્થાને વિરાજીત આત્માને નમન કરતાં આપણો આત્મા તેઓના જેવા જ ગુણોને પ્રગટ કરી આત્મવિકાસની ટોચે પહોંચવાની ભાવના રાખે છે વળી નવકાર મત્રના ઉચ્ચારથી–પઠનથી અને ભાવનાથી સર્વ દુખોની નિવૃત્તિ થાય છે–સર્વ પ્રકારના સુખોની પ્રાપ્તિ થઈ છેવટે પરમસુખ કે અવ્યાબાધ સુખ કે અનંતઆનંદ પ્રાપ્ત થાય છે

सव्वपावप्पणासणो એનો અર્થ જ એ છે કે સર્વ દુખનાં કારણરૂપ પાપનો સર્વથા નાશ થવો તે અને મરણનો નાશ થયો એટલે કાર્યનો સહજ નાશ થઇ જાય છે સકલ દુખનું કારણ પાપ છે, માટે પાપના નાશથી દુખનો પણ સંપૂર્ણ નાશ થાય છે **पणासणा** શબ્દમાં એકલો નાશ જણાવ્યો નથી, પરતુ **प्र+णास**

પ્રકર્ષે નાશ-સર્વથા નાશ જણાવેલો છે. છાણું બાળવામાં આવે ત્યારે તેની રાખ થઇ જાય છે. એ છાણાનો નાશ થયો કહેવાય; પરંતુ તેની રાખ પણ જ્યારે ઉડી જાય ત્યારે એ છાણાનો પ્રણાશ થયો કહેવાય, તેમ નવકારને વ્યંજન અર્થ, તદ્દઉભય, અર્થાત્ શુદ્ધ ઉચ્ચાર, શુદ્ધ વિચાર (અર્થ) અને શુદ્ધ ભાવ એટલે કે ઉચ્ચાર અને વિચારથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન એ ત્રણે વિધિએ ગણવામાં આવે તો સકલ પાપનો નાશ થાય છે, અર્થાત્ સંપૂર્ણ દુઃખનો સર્વથા નાશ થાય છે. એટલુ જ નહિ પણ **मंगलाण च सव्वेसिं**=સર્વ પ્રકારના મંગલો અર્થાત્ પુણ્યો-અર્થાત્ સુખો પ્રાપ્ત થઇ **पढमं हवइ मंगलं**=Supreme felicity-Highest happiness-મનુષ્ય જન્મનું ઉત્તમોત્તમ સાધ્ય Sumum bonum, પણ નવકારના યથાર્થ પાલનથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ જ **સ્વરાજ્ય-એ જ આત્મસ્વરાજ્ય કે મહાનમાં મહાન આનંદ** છે નવકારમા પંચ પરમેષ્ઠિ એટલે પાચ મહાન આત્મા-પાચ આદર્શ આત્માઓનું સ્મરણ નવકાર ગણનાર આત્માએ કરવાનું છે.

આત્મા અને પરમાત્માનો સંબંધ આપણે એટલા માટે જ જોવો પડશે શરીરને હું માનનાર પરમાત્માનું સ્મરણ યથાર્થ કરી શકે નહિ, પરંતુ શરીરમા રહેનાર અમર આત્મા અર્થાત્ **સંચર કે પ્રશામ** જે અંતરાત્મરૂપ છે તે જ પરમાત્માનું યથાર્થ સ્મરણ કરી શકે દાખલા તરીકે એક માણસ પાસે એક પૈસો છે અને બીજાની પાસે એક કરોડ રૂપીઆ છે. આ બન્ને પૈસાવાળા છે. કોઇ નિર્ધન નથી. એક પૈસાવાળો પણ પૈસાવાળો ગણાય અને કરોડ રૂપીઆવાળો પણ પૈસાવાળો ગણાય. તેમ એક આત્મા પણ આત્મા ગણાય અને પર માત્મા એ મહાન આત્મા ગણાય. માત્ર તફાવત ગુણોના વિસ્તારનો છે સાધક અજ્ઞાન નથી, પણ અલ્પજ્ઞ છે, સાધ્ય સર્વજ્ઞ છે જ્ઞાન ઉભયમાં છે આમ સાધક સાધ્યનો સબંધ સમજી નવકાર મહામંત્રમાં-ઉચ્ચારમા-વિચારમા-અને ભાવમા પ્રવેશ કરવો જોઇએ. વળી

વખતે નવકારના પદનો ઉચ્ચાર મનુષ્ય કરતા જોવામાં આવે છે, અર્થ પણ કેટલા જાણતા હોય છે, પરંતુ શબ્દ અને અર્થ ઉપર વિચાર કર્યા વિના ભાવરૂપ પ્રકાશ બહાર આવતો નથી, અને એ ભાવરૂપ પ્રકાશ બહાર આવ્યા વિના મનુષ્યને યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. શબ્દ એ ચકમક છે, અર્થ એ ફલક છે. અને જેમ ચકમક અને ફલકના અથડાવાથી તણખારૂપે પ્રકાશ બહાર આવે છે, તેમ વ્યંજન એટલે શુદ્ધ શબ્દ, અત્થ એટલે શુદ્ધ અર્થ અને તદુભય એટલે વિચાર, એ ભેળાં થવાથી ભાવરૂપ પ્રકાશ પ્રગટે છે. સાધક આત્માને ખબર પડે છે કે જે પરમાત્માનું હું સ્મરણ કરી રહ્યો છુ તેના પ્રગટ ગુણો જેવાજ મારામાં અપ્રગટ ગુણો છે, અને સ્મરણ કરતાં કરતાં હું પણ તેવા ગુણો પ્રગટ કરી શકીશ.

વળી પંચપરમેષ્ઠિમાંના છેલ્લાં ત્રણ પદો એટલે કે **नमो लोए सव्वसाहूणं, नमो उवज्झायाणं,** અને **नमो आयरियाणं** એ ત્રણ પદના ભાવપૂર્વક ધ્યાનથી **सव्वपावप्पणासणो**–સર્વ દુ ખનો સર્વથા નાશ થાય છે. અને **नमो अरिहंताणं** એના ભાવપૂર્વક સ્મરણથી સર્વ પ્રકારનાં મગળ સુખો–કલ્યાણકારક સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, અને **नमो सिद्धाणं**ના સ્મરણથી પૂર્ણ સુખ કે અવ્યાબાધ સુખ કે મહાન આનંદ પ્રગટ થાય છે—

ગુરુ મહારાજને વંદન કરતાં આપણે **मत्थएण वदामि** એમ કહીએ છીએ–આ ઉપવાકયનો (phrase) નો હેતુ એ છે કે આખા શરીરમાં મસ્તક એ ઉત્તમ અંગ ગણાય છે માટે મસ્તક જેણે નમાવ્યુ તેને સર્વસ્વ નમન કર્યું એમ સમજવુ અર્થાત્ નમન કરનારે આત્મનિવેદન કર્યું અને આત્મનિવેદન કરી એવુ સ્વીકાર્યું કે મારી સર્વ ધાર્મિક ક્રિયા–મારાં સર્વ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ. વળી ગુરુ મહારાજને વંદન કરતાં એમ કહે છે કે **जावणिज्जाए–निसिहियाए**–સર્વ બાહ્ય વ્યવહારને છોડીને–સર્વ પાપવ્યા-

પાપનો ત્યાગ કરીને મારી સર્વ શક્તિથી આપને વંદન કરું છું વળી ગુરુ મહારાજને વંદન કરતાં એમ કહે છે કે इच्छामि खमासमणो वंदिउं ક્ષમાશ્રમણ ! હું આપને વંદન કરવાને ઇચ્છું છું આપ ક્ષમાશ્રમણ છો ક્ષમા એ જ આપનો મુખ્ય આધાર છે તો હું પણ આપને વંદન કરી મારામાં ક્ષમા ગુણનો વિકાસ કરવાને ઇચ્છું છું મારે મારી ક્ષમાનો વિકાસ વિશેષ કરવો નથી, પરંતુ આપમાં જેટલી ક્ષમા વિકાસ પામી છે તેટલી જ ક્ષમા મારામાં વિકાસ પામે એવા ભાવથી હે ક્ષમાશ્રમણ ! ભગવન ! આપને હું વંદન કરું છું આત્માને શુભ બળની પ્રાપ્તિ અશક્ય નથી એમ જૈન શાસ્ત્ર કહે છે અને એ શુભ બળ પ્રાપ્ત કરવામાં અન્ય પ્રશસ્ત નિમિત્ત તરીકે છે આત્મા એ ઉપાદાન છે અને પંચપરમેષ્ઠિ એ નિમિત્ત છે ગુરુ એ નિમિત્ત છે શ્રી શ્રીપાલના રાસના પરિશીલનથી જણાય છે કે આત્મા આપણામાં છે, પોતાના જ આત્મબળથી soul-force થી તે ઈશ્વરમાં ઉચ્ચસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

સામાયિકની ક્રિયા એ રાજયોગની ક્રિયા છે

સામાયિક કરતાં કાઉસગ્ગ કરવામાં આવે છે કાઉસગ્ગ એટલે કાયોત્સર્ગ-સૃજ to leave-છોડવું ઉત્સર્ગ એટલે સર્વથા છોડવું કાયોત્સર્ગ એટલે કાયા ભાવને-કર્મભાવને છોડી આત્મભાવમાં આવી પરમાત્મભાવમાં ધ્યાન ધરવું કાઉસગ્ગની ક્રિયા કરવા પૂર્વે ઇરિયાવહિ ગણવામાં આવે છે इरियावहिमां દશ પ્રકારે થતી જીવોની વિરાધનાની ક્ષમા યાચી સર્વ જીવોના આત્મા સાથે પોતાના આત્માને સમભાવે રાખે છે અને વિરાધના કરતાં જે પાપ થયું હોય તે પાપ ધોઈ નાખવાને કાઉસગ્ગ કરે છે तस्स उत्तरीथी એમ જણાવે છે કે સર્વ પાપની નિર્ઘાતનાને અર્થે હું કાયોત્સર્ગ રૂપ ધ્યાન કરીશ पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए ठामि काउसग्गं પાપકર્મની નિર્ઘાતનાને અર્થે કાયાભાન છોડી હું આત્મભાવમાં રહી પરમાત્મામાં મારા આત્માને સ્થાપું છું

આચારાગ સૂત્રમા આત્મસંશોધન માટે **શ્રીવર્ધમાને** શુ કર્યું તેનું વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે એમની મહાન શક્તિ પ્રમાણે એમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે **करेमि सामाइयम् । सव्व मे अकरणिज्ज पावकम्म ।** હું સર્વ આત્માઓને સમાન ગણીશ અને કોઇ પણ પ્રકારનું પાપ નહિ કરીશ આજ પ્રકારે શ્રાવક બે ઘડી **करेमि भंते सामाइयम् ।** હે ભગવન ! હું સર્વ આત્માને સમાન ગણીશ **सावज्ज जोग पच्चक्खामि ।** કોઇ પણ પ્રકારનું પાપ કરવામાં મારા મન–વચન કાયાને હું નહિ પોજીશ એવી પ્રતિજ્ઞા **जाव नियम पज्जुवासामि**=બે ઘડી પણ પાળીશ અને એ સમભાવે રહી મારા આત્મગુણનું સંશોધન કરીશ પાપને–કર્મને–કષાયને જેમ જેમ હું દૂર કરતો જઇશ તેમ તેમ મારા આત્મગુણનો વિકાસ કરતો રહીશ જૈનદર્શન Scientific એટલા માટે છે કે તેમા કલ્પનાને સ્થાન નથી આત્મસંશોધન અને આત્માવલંબન મુખ્ય છે બીજાનો જે આધાર લેવામા આવે છે તેને માત્ર નિમિત્ત ગણવામા આવે છે, પરંતુ શ્રી જૈન દર્શને માન્યુ છે કે આત્મા એ જ પરમાત્મા છે અને તે પોતાના ઉપર છેવટે આલંબન લઇ પરમાત્મા થઇ શકે છે હવે જો કોઈ એમ કહે કે **શ્રીવર્ધમાને** દીક્ષા લઈ મોહની સામે–કષાયોની સામે યુદ્ધ કરી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત કર્યું અને તેમ કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો આ કાલમા તો મોક્ષના બારણા બંધ છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એટલો અપાય કે અહીં ઉભીને શુ કરવું છે સામાયિક કરી તેમણે બતાવેલા માર્ગે સામાયિકદ્વારા વહન કરી જરી મોક્ષના બારણા સુધી પહોચવુ અને જ્યારે બારણું ઉઘડે ત્યારે તેમા તુરત પ્રવેશ કરી દેવો જો એમણે બતાવેલા માર્ગે આપણે ગતિ કર્યા કરીએ તો છેક મોક્ષના બારણા સુધી તો આપણે પહોચી શકીએ અને એમ કરીએ તો મોક્ષદ્વારમા પ્રવેશ કરવાનો પહેલો વારો આપણો આવે વક્તાને લાગે છે કે Door-keeper, gate-

keeper દરવાન મોક્ષમા પ્રવેશ કરવા નથી દેતો તેનું કારણ કષાય છે મોહ છે–દેહ દૃષ્ટિ છે, અને એ સપૂર્ણ ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી આપણે મોક્ષના દ્વાર પાસે ઉભુ રહેવુ પડે પરતુ knock and it will be opened એમ કર્યા કરીએ તો થોડા કાળમાં કે ભવમા એ દ્વાર ઉઘડે ખરા દેહભાવ છોડવાથી વિદેહભાવ કે અતરાત્મભાવ પ્રગટે છે અને અતરાત્મામાંથી પણ કર્મભાવ દૂર કરી શુદ્ધાત્મભાવમા જો રહેતાં શીખીએ તો મહાવિદેહને માટે આપણે યોગ્ય થઈએ અને એ યોગ્યતા આવી એટલે ત્યાંથી મોક્ષનાં દ્વાર હાલ પણ ઉઘાડા છે, જેને શાસ્ત્રયોગ પ્રાપ્ત થઈ સામાયિકપણે વિધાનો કરવા છે, તેમા સામાયિકયોગ પણ પ્રગટે છે એમ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ યોગબિંદુમા કહે છે પ્રભુ મહાવીર સ્વામીએ પરિષહો અને ઉપસર્ગો સહન કર્યા, કારણ કે તેઓએ શોધી કાઢયું કે આત્માના એકેક પ્રદેશમા અનતુ બળ છે ઈન્દ્રની પણ તેઓએ સહાય લીધી નહિ પરતુ સ્વાવલબને સમગ્ર કર્મનો ક્ષય કરી આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ કરી આત્મસ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું આપણી શક્તિને પણ ગોપવ્યા વિના યથાશક્તિ આપણે પણ એમને પગલે ચાલી આત્મવિકાસ કરવો જોઈએ

આ ઉપરથી આપણે શ્રીવીરનીસ્તુતિ ગાઈએ છીએ કે નમામિ વીરં ગિરિસારધીરમ્ । હે વીર પ્રભુ ! હુ આપને નમું છુ હું આપના એ સામર્થ્યને નમુ છુ કે જે સામર્થ્ય મેરૂ પર્વતના જેવુ અડગ છે ખરા પર્વતમા બે ગુણો જોવામાં આવે છે એમ કવીન્દ્ર શ્રી રવીન્દ્રના મોટા ( ) બડાદાદા કહે છે કે ગમે તેટલી વીજળીઓ પડે. ખરા પર્વતમાં ફાટ પડતી નથી. ગમે તેવા વરસાદો પડે તો પણ ખરા પર્વતની કાંકરી પણ ખરતી નથી, તેમ મહાપુરુષો પર્વત શિરોમણિ મેરૂના જેવા અડગ છે, અને પરિષહરૂપ વૃષ્ટિઓ કે ઉપસર્ગરૂપ વિજળીઓ તેમને અસર કરતી નથી. આત્માના

અનંત સામર્થ્ય પાસે ત્રણે લોકનાં બાહ્ય સામર્થ્યો પોતાનું માથું નમાવે છે.

સ્વાવલંબનને માટે જૈનશાસ્ત્ર મુખ્ય ભાર આપતું જણાય છે. કહે છે કે ગૌતમ સ્વામીને શ્રી મહાવીર ઉપર રાગ હતો. તે રાગ પ્રશસ્ત હતો અને એમના આલંબનથી ઘણી ઉંચી સ્થિતિએ એટલે ગણધર પદવીએ તેઓ પહોંચ્યા હતા. તથાપિ પ્રશસ્ત રાગ પણ કેવલ જ્ઞાન પામવામાં જ્યારે અંતરાયરૂપ થયો ત્યારે તેઓ વિચારણા કરી શોધી શક્યા કે શ્રી મહાવીરે સ્વાવલંબન રાખ્યું અને એમ કરી પોતાના ચરિત્રથી સ્વાવલંબને રહેવાનો મને બોધ કર્યો એમ જણાય છે. આમ થતાં એટલે સ્વાવલંબને રહેતાં તુરત જ પોતે કેવળજ્ઞાન પામ્યા. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી જણાય છે કે પ્રશસ્ત રાગ એ આદરણીય છે છતાં છેવટની સ્થિતિને માટે સ્વાવલંબનજ– આત્માવલંબન જ પૂર્ણતાનું અચૂક અમોઘ સાધન છે.

જૈનશાસ્ત્ર એકાંત નથી, અનેકાન્ત છે. તેનો સ્યાદ્‌વાદ એ સમાધાનવાદ છે. જ્યાંસુધી સાધક બાળક હોય ત્યાંસુધી તેને પ્રશસ્ત આલંબન પણ લેવું ઘટે અને જ્યારે તે યુવાન થાય ત્યારે તેણે સ્વાવલંબને પણ રહેવું ઘટે.

પ્રશસ્ત અવલંબને રહેતાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેમાં નિર્જરાના કરતાં પુણ્યબંધ–પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય થવાનો વિશેષ સંભવ છે. પુણ્યબંધનને પણ સોનાની બેડી ગણનાર શુષ્ક અધ્યાત્મીઓને કહેવું ઘટે છે કે મુમુક્ષુએ જે ક્રમથી શાસ્ત્રમાં ચઢવાનું લખ્યું છે, તે જ ક્રમે ચઢવું જોઇએ. પ્રથમ પાપને દૂર કરી પુણ્યને માર્ગે અને પછી પુણ્યના ફળમાં અનાસક્ત રહી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ભણી વહન કરવું જોઇએ.

પુણ્ય અને પાપ બન્ને કર્મ છે–ભીલ છે; પરંતુ પાપરૂપ કર્મ મનુષ્ય સંસારમાં પણ લૂંટારા છે અને પુણ્યરૂપ કર્મ ભીલ જેવા હોવા છતાં મોક્ષ માર્ગના વોળાવા છે, જેટલો તફાવત difference

લૂંટારા અને વેગાવામાં છે તેટલો પાપ અને પુણ્યમાં છે પાપ જ્યારે આત્મગુણને લૂંટે છે ત્યારે પુણ્ય લૂંટારાથી બચાવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ આત્મસ્વાતંત્ર્યના માર્ગમાં વોળાવારૂપ થઇ આપણને ઠેઠ મોક્ષ મંદિરના દ્વાર સુધી પહોંચાડે છે

હવે પછી કાયોત્સર્ગ પાળ્યા પછી મુમતિ પલેવવાની ક્રિયા આવે છે અને એ મુમતી પલેવતાં પુરૂષોને ૫૦ અને સ્ત્રીઓને ૪૦ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરવાની હોય છે, તેમાં એ પચાસમાં ૩૫ નિષેધાત્મક છે Negative છે અને ૧૫ વિધાયક કે positive છે એ વિધાયક અને નિષેધક પ્રતિજ્ઞાઓ શી છે એ આપણે અનુક્રમે તેની ક્રિયા કરશું ત્યારે તે ઉપર વિવેચન કરશું વચ્ચાને તો દીવા જેવું દેખાઇ ગયું છે કે પતંજલિ ભગવાને ઉપદેશેલા રાજયોગનો આમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે ત્યાર પછી સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે જિજ્ઞાસુ સાધક એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હે ભગવાન ! આપનું ઉપદેશેલું સામાયિક હું કરીશ આપની આજ્ઞા એ જ મારો જ્યાં સુધી નિયમ છે ત્યાંસુધી ધર્મ છે आणाए धम्मो ! આપની આજ્ઞા એ જ ધર્મ જેમ બુકર ટી વૉશીંગ્ટને પોતાના ઉપગીની આજ્ઞા પાળી તેમને પૂરી કરી અંતે એવી પદવીએ ચઢ્યો કે અમેરિકાની તમામ ગુલામ પ્રજાને અમેરિકન લોકોની સાથે સમાન કક્ષાએ પહોંચાડયા

પ્રમાણિક સેવક તે જ કહેવાય કે સ્વામીને—શેઠને masterને આજ્ઞા કરતાં થકાવે પણ આજ્ઞા પાળતાં થાકે નહિ દાસ બુકર ટી. વૉશીંગ્ટનના પ્રયત્નથી ૪૪ યુનિવર્સિટિઓ ગુલામ જાતિના લોકોને સ્વતંત્ર બનાવવાને ઉત્પન્ન થયેલી છે કારણ करेमि भंतेમાં જે પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે જે પચ્ચક્ખાણ લેવામાં આવે છે, તેમાં પૂર્વભ્યાસને લઇને—દેહાધ્યાસને લઇને—મોહાધ્યાસને લઇને ભૂલ થઇ જાય તો पडिक्कमामि-निंदामि-गरिहामि-अप्पाणं वोसिरामि—એટલે કે હું પાપ ભાવને નિંદુ છું, ગુરુ સાક્ષીએ ધિક્કારું છું—વોસરાવું છું

અને મારા શુદ્ધ સ્વભાવમાં પાછો આવુ છુ. આવી ભૂલો ફરીથી નહિ કરીશ, આમ કરતાં કરતાં જ્યારે એક પણ ભૂલ બત્રીસ દોષોમાંની નહિ થાય ત્યારે આપણે સામાયિકની સિદ્ધિની નજીક આવી ચઢશુ. તથાપિ કહેવુ જોઈએ કે હું ફુલચંદ છુ એમ માનીને સામાયિકની શુભ ક્રિયા ઉપર ચઢનાર જાણે Jacob's ladder કે નિસરણીએ ચઢતો હોય એવો લાગે છે, અને સંવર ભાવે જે સામાયિક કરતા હોય તે lifttની ઝડપે પોતાના સાધ્યને પહોંચે છે

શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે અનુષ્ઠાનો જે સાધનો સાધ્યની સાથે જોડે તે અનુષ્ઠાનો યોગ છે. જે ધર્માનુષ્ઠાનો શુદ્ધાત્માની સાથે જોડે તે યોગ છે. પતંજલિ ભગવાને **योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः** અર્થાત્ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ તે યોગ કહ્યો અને ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાથી **तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानम्** । જ્યારે ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવામાં આવે છે ત્યારે દષ્ટા રૂપ આ આત્મામા પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. પરંતુ જૈનશાસ્ત્ર જાણે એવુ કહેતુ હોય કે યોગેયોગનિરોધ એટલે સાવદ્ય યોગને બંધ કર્યા એટલે સ્વાભાવિક રીતે મન–વચન–કાયા પુણ્યપથે વહે છે અને મન, વચન, કાયાને આત્મ ભણી વાળ્યા એટલે યોગનિરુદ્ધ થઇ શુદ્ધાત્મા કે પરમાત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે

अहिंसा परमो धर्मः એમ કહેવામાં આવે છે, હિંસા ન કરવી એ સહેલુ છે છતાં એમ કહેવુ પડયુ છે કે આપણને એમ કરવુ ઘણુ કઠિન લાગે છે ન કરવુ એ ઘણુ કઠિન છે હિંસા કરવાની ટેવ–હિંસા ન કરીને દૂર કરવાની છે. જીવ ક્રિયા વિના રહી શકતો નથી જ્યારે હિંસા કરવાનુ બંધ કરવામા આવે કે એ જ જીવ અહિંસા કરવાની ક્રિયા કરે છે જે જીભે મનુષ્યો ગાળ આપે છે, એ જ જીભે મનુષ્ય આશિષો આપી શકે છે. જેને બોલવાની ટેવ છે એ ખોટુ બોલવાનુ બંધ કરે કે સાચુ બોલવાનો જ. એ જ પ્રકારે પાપ

કરવાનું બંધ થાય કે મન–વચન કાયાના યોગ સ્વભાવિક રીતે પુણ્ય વ્યાપારમા જોડાઈ જાય છે, દાખલા તરીકે इरियावहि સુત્રમાં જે દશ પ્રકારે વિરાધના ગણાવી છે એ વિરાધના બંધ થઇ જીવમાં સ્વભાવિક રીતે સમભાવ કે આત્મભાવ જાગ્રત કરે છે અને આત્મભાવ જાગ્રત થયો કે એ જીવોની આરાધના કરવા માંડે છે.

વિરાધના કરી જીવ જ્યારે નરકગતિ સાધતો હતો ત્યારે આરાધના કરવાની ભાવનાથી–સર્વ જીવોની આરાધના કરવાની ભાવનાથી હોતો તે પુણ્યાશ્રાવકની સામાયિકે પહોંચે છે કે તીર્થંકર રૂપ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે

સંસારમા ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પદવી પામવી, અને પરલોકમા પણ ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિએ પહોંચવુ તેનું કારણ આત્મદષ્ટિ છે. આ વાત વારવાર સ્મરણ આપ્યા વિના આગળની ઉચ્ચતર સ્થિતિઓનું દર્શન કરાવી શકાતું નથી, એટલા માટે શરીર અને આત્માનો સંબંધ દેખાડનાર એક દર્ષ્ટાંત આપી આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરીશુ

અક્ષરોમા કેટલાએક સ્વરો Vowels અને કેટલાએક વ્યજનો Consonants છે. ચાર અક્ષરો લઇએ, એટલે કે કા, ખા, ગા, ઘા, તેમાંના પ્રત્યેકને લબાવીએ એટલે કે કા .... આ–આ–આ, આ–એજ પ્રકારે ખા, ગા, ઘા ને લંબાવતા, ક્, ખ્, ગ્, ઘ્ નો સહેજ ઉચ્ચાર થઇ રહી જશે, પણ આ ચાલ્યાજ કરશે હવે આને આ રૂપ સ્વરૂપને આપણે આત્મા ગણીએ અને ક, ખ, ગ, ઘ જેમાં આ આવેલો છે તેને વ્યંજન ગણીએ તો જેમ ક, ખ, ગ, ઘ સ્વર વિના રહી શકતા નથી તેમ આત્મા વિના શરીર રહેતા નથી આ નીકળી જતાં ક, ખ, ગ, ઘ ઓડા લખાય છે અને બરોબર બોલી શકાતા નથી, કારણ કે તેમા સ્વરૂપ આત્મા નથી. આટલા માટે ધર્મક્રિયાના જિજ્ઞાસુઓએ શરીરને–કુલચંદને વ્યજન જેવો ગણવો જોઇએ, અને શરીરમાં રહેલા આત્માને શાશ્વત સ્વર જેવો ગણવો

જેથી જ્યાં સુધી આપણે શરીરને એટલે લાલનને હું સમજીશ ત્યાં સુધી આપણે કીડી જેવા હોઇશુ, અને કર્મો તે મોટા પહાડ જેવા જણાશે, પરંતુ જ્યારે આત્મા કે **પ્રશમ** હું છુ એવુ Conviction કે પ્રતીતિ થશે કે realization કે સાક્ષાત્કાર થશે એટલે કર્મો રૂપ પત્થરાઓ કાકરા થઇ આપણે હાથી જેવા છીએ એમ કાંતો દેખાશે અગર જો આત્મામા સ્થિર થયા તો ગફતે રફતે કર્મ રૂપ પર્વતો ઉપર આપણે વજ્ર હોઇએ એમ જણાઇ રહેશે આટલુ કહી આજનું વ્યાખ્યાન અહીં રાખીશુ આવતી કાલે સામાયિકના સૂત્રો પર અને તેમા આવેલી ખૂબીઓ ઉપર વિશેષ વિવેચન કરશુ

વ્યાખ્યાન ત્રીજું તા ૧૬–૭–૨૭
આત્મપ્રિય બાંધવો

કાલે આત્મા અને દેહનો સંબધ બતાવતાં કહ્યુ હતુ કે દેહ એ વ્યંજન જેવો છે, અને આત્મા એ સ્વર જેવો છે આજે એ દૃષ્ટાંતમાં થોડો ફેર કરવો પડશે. આત્મા જ્યાં સુધી તેની પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિમા ન આવે–એના પૂર્ણ વિકાશે ન પહોચે–પૂર્ણ આત્મ સ્વરાજ્ય ન મેળવે–જે અનંત ગુણો પામ્યા પછી કોઇ પણ ગુણ પામવાનો ન રહે–અનંત ગુણોમાંના પ્રત્યેક ગુણો અનંતા ન પામે ત્યા સુધી તે ખરેખરો સ્વર જેવો કહેવાય નહિ, માટે આપણે અક્ષરોના હવે ત્રણ વિભાગ પાડીશુ એટલે કે દેહને આત્મા ગણનાર–બહિરાત્મા એ વ્યંજન જેવો છે, જીવને આત્મા ગણનાર અર્થાત્ સકર્મ આત્માને આત્મા ગણનાર એટલે અંતરાત્મા એ સ્વર જેવો નહિ પણ જ્યાં સુધી તેમાં કર્મ રૂપ–કષાય રૂપ ભાવ છે ત્યાં સુધી તેને અર્ધસ્વર ગણીશુ, એટલે કે ય, ર, લ, વ જેમ અક્ષરોમાં Semi Vowel કે અર્ધસ્વર ગણાય છે તેમ અંતરાત્માને અર્ધસ્વર જેવા લેખાશુ.

અને આપણે જાણીએ છીએ કે ય, ર, લ, વ રૂપ અર્ધસ્વર પણ સંપ્રસારણ ભાવ ઉ, ઋ, ઌ જેવા ચોખા સ્વર

થઇ જાય છે તેમ જીવભાવમાંથી જ્યારે કર્મભાવ સદંતર ઉડી જાય છે ત્યારે ચોકખા સ્વર કે અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ જેવો ચોકખો શુદ્ધ આત્મા કે પૂર્ણ વિકાસી થઇ રહે છે. એક અધ્યાત્મરસિક મહાત્મા કહે છે કે **नाहं नारकीं नाम, न तिर्यंचनापि मानुषः। न देवः किंतु सिद्धात्मा सर्वोऽयं कर्मविभ्रमः॥**

હું નારક નથી-નથી હુ તિર્યંચ, નથી મનુષ્ય, અને નથી હુ દેવ. નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ એ હું નથી પણ નામ કર્મ છે-નામકર્મની પ્રકૃતિ છે. હું તો સિદ્ધાત્મરૂપ છુ, સિદ્ધાત્મા એ જ મારૂં ખરૂં સ્વરૂપ છે.

એક વેળા સાંજની વખતે ૬॥ અને ૭ નો ટાઇમ હતો, રસ્તામા એક માણસે સર્પને જોયો; જોતાં જ તેને ભય ઉત્પન્ન થયો. તેણે બૂમ પાડી કે સર્પ છે! સર્પ છે! થોડીવારમાં પાંચ પચાસ માણસો એકઠાં થઇ ગયાં અને કેટલાએક તો બુમો પાડવા લાગ્યાં કે ફાનસ લાવો એટલામાં આ ભયભીત થયેલા મનુષ્યોના ટોળામાંથી એક મનુષ્ય દોડયો, અને ફાનસ લાવ્યો બીજાઓ માણસો લેવા ગયા પરંતુ આ ફાનસ લાવેલા મનુષ્યના દીવાથી જણાઇ આવ્યુ કે તે સર્પ નથી પણ દોરડી છે. એ જ વખતે હાજર રહેલા મનુષ્યોમાથી ભય ભય પામી ભાગી ગયો. એ જ પ્રકારે આપણે જીવોને-મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારકી કે દેવ તરીકે જોઇએ છીએ, ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મોહરૂપી સર્પો કે વિકારો આપણા મનોભાવને, આત્મભાવને બગાડી નાખે છે-વિક્ષિપ્ત કરી નાખે છે અને તેથી આપણે ખરેખરી વસ્તુ અર્થાત્ આત્મદ્રવ્ય દેખતા નથી પરંતુ સામાયિકરૂપ ફાનસ લાવનાર મહાત્મા આપણને દેખાડી આપે છે કે-દેખાડી આપશે કે આ જીવો શરીરો નથી-કષાય કે કર્મો નથી એટલે મનુષ્ય તિર્યંચ નથી, પણ આત્મા છે. એવુ જોતાં જ આપણા રાગદ્વેષરૂપ ભય અને આસક્તિ ચાલી જશે. આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમા સર્વ આત્માઓ સાથે સમભાવે રહી અનંત આનંદને પણ અનુભવશે

પરમાત્માને વીતરાગ શા માટે કહેવામા આવ્યા? જો કે પરમાત્મા તો વીતરાગ અને પૂર્ણ સમભાવવાળા છે, સર્વ આત્માઓને પોતાના સમાન ગણનારા છે. દેહના કે કર્મના ભેદથી જીવો જુદા જુદા નાના મોટા, હળવા ભારે, જીવતા મરતા, કાળા-ગોરા ઉચા નીચા જણાય છે, પણ આત્મદષ્ટિએ સર્વ આત્માઓ સમાન છે શરીરને લઇને જેને આપણે ભૂતથી વનસ્પતિ તરીકે-કીડી તરીકે મનુષ્ય તરીકે-ચક્રવર્તી તરીકે કે ઇંદ્ર તરીકે ગણીએ છીએ તે સર્વમા આત્મા સમાન છે કોઇમા પણ આત્માનો એક પ્રદેશ વિશેષ કે ઓછો નથી કીડીમા અને હાથીમા સમાન છે કીડીમા સંકુચિત જણાય છે અને હાથીમા વિકસિત જેમ રબરનો કટકો સંકુચિત અને વિકસિત થાય છે તેમ આત્મપ્રદેશો તો સકુચિત હોય કે વિકસિત હોય પણ સમાન હોય છે આટલા માટેજ **करेमि सामाइयम्।** એટલે જ્યા સુધી મને સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા છે ત્યાં સુધી જગતના તમામ જીવોને-ચોર્યાસી લાખ જીવયોનિના સર્વ જીવોને મારા સમાન ગણીશ એટલે કે એ સર્વ જીવોમા સમો ભાવ રાખીશ કે મને વર્ત્તમાનમા જેવો ભાવ છે તેવો જ ભાવ હું સર્વ જીવમા રાખીશ આ સમભાવથી નથી રાગ થતો કે નથી દ્વેષ થતો, તેથી જ પ્રભુ વીતરાગ છે અને વીતદ્વેષ છે.

હવે પ્રભુ વીતરાગ અને વીતદ્વેષ હોવા છતાં એટલે રાગદ્વેષ રહિત હોવા છતા એને વીતરાગ શા માટે કહેવામાં આવ્યા છે તેનો વિચાર કરીએ. દ્વેષ કરતાં રાગને જીતવો બહુ મુશ્કેલ છે, ધર્મવ્યાપાર દ્વેષને અટકાવી શકે છે પરંતુ રાગને ધર્મવ્યાપાર પણ કેટલીક વેળા અટકાવી શકતો નથી આ વાત સ્પષ્ટ સમજવા એક ઉદાહરણ લેશુ

એક વેળા પૌષધ નામની ધાર્મિક ક્રિયામા એટલે આખા દિવસની સામાયિકમા સૌએ રોકાયેલાં હતાં, તેમાં એકનું

થઇ જાય છે તેમ જીવભાવમાંથી જ્યારે કર્મભાવ સદંતર ઉડી જાય છે ત્યારે ચોકખા સ્વર કે અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ જેવો ચોકખો શુદ્ધ આત્મા કે પૂર્ણ વિકસી થઇ રહે છે એક અધ્યાત્મરસિક મહાત્મા કહે છે કે नाहं नारकों नाम, न तिर्यंचनापि मानुषः । न देव किंतु सिद्धात्मा सर्वोऽयं कर्मविभ्रमः ॥

હુ નારક નથી–નથી હુ તિર્યંચ, નથી મનુષ્ય, અને નથી હુ દેવ નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ એ હું નથી પણ નામ કર્મ છે–નામકર્મની પ્રકૃતિ છે હું તો સિદ્ધાત્મરૂપ છું, સિદ્ધાત્મા એ જ મારૂં ખરૂં સ્વરૂપ છે

એક વેળા સાંજની વખતે ૬।। અને ૭ નો ટાઇમ હતો, રસ્તામા એક માણુસે સર્પને જોયો, જોતાં જ તેને ભય ઉત્પન્ન થયો. તેણે બુમ પાડી કે સર્પ છે! સર્પ છે! થોડીવારમા પાચ પચાસ માણસો એકઠાં થઇ ગયાં અને કેટલાએક તો બુમો પાડવા લાગ્યા કે સાણુસો લાવો એટલામા આ ભયભીત થયેલા મનુષ્યોના ટોળામાંથી એક મનુષ્ય દોડયો અને ફાનસ લાવ્યો બીજાઓ સાણુસો લેવા ગયા પરંતુ આ ફાનસ લાવેલા મનુષ્યના દીવાથી જણાઇ આવ્યુ કે તે સર્પ નથી પણ દોરડી છે એ જ વખતે હાજર રહેલા મનુષ્યોમાથી ભય ભય પામી ભાગી ગયો એ જ પ્રકારે આપણે જીવોને–મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારકી કે દેવ તરીકે જોઇએ છીએ, ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ મોહરૂપી સર્પો કે વિકારો આપણા મનોભાવને, આત્મભાવને બગાડી નાંખે છે–વિક્ષિપ્ત કરી નાંખે છે અને તેથી આપણે ખરેખરી વસ્તુ અર્થાત્ આત્મદ્રવ્ય દેખતા નથી પરંતુ સામાયિકરૂપ ફાનસ લાવનાર મહાત્મા આપણને દેખાડી આપે છે કે–દેખાડી આપશે કે આ જીવો શરીરો નથી–કષાય કે કર્મો નથી એટલે મનુષ્ય તિર્યંચ નથી, પણ આત્મા છે એવુ જોતાં જ આપણા રાગદ્વેષરૂપ ભય અને આસક્તિ ચાલી જશે આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં સર્વ આત્માઓ થે સમભાવે રહી અનત આનંદને પણ અનુભવશે

પરમાત્માને વીતરાગ શા માટે કહેવામા આવ્યા ? જો કે પરમાત્મા તો વીતરાગ અને પૂર્ણ સમભાવવાળા છે, સર્વ આત્માઓને પોતાના સમાન ગણનારા છે. દેહના કે કર્મના ભેદથી જીવો જુદા જુદા નાના મોટા, હળવા ભારે, જીવતા મરતા, કાળા-ગોરા ઉચા નીચા જણાય છે, પણ આત્મદષ્ટિએ સર્વ આત્માઓ સમાન છે શરીરને લઇને જેને આપણે ભૂતથી વનસ્પતિ તરીકે-કીડી તરીકે મનુષ્ય તરીકે-ચક્રવર્તી તરીકે કે ઇંદ્ર તરીકે ગણીએ છીએ તે સર્વમા આત્મા સમાન છે કોઇમા પણ આત્માનો એક પ્રદેશ વિશેષ કે ઓછો નથી કીડીમા અને હાથીમા સમાન છે. કીડીમાં સંકુચિત જણાય છે અને હાથીમા વિકસિત જેમ રબરનો કટકો સંકુચિત અને વિકસિત થાય છે તેમ આત્મપ્રદેશો તો સકુચિત હોય કે વિકસિત હોય પણ સમાન હોય છે આટલા માટેજ करेमि सामाइयम् । એટલે જ્યા સુધી મને સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા છે ત્યાં સુધી જગતના તમામ જીવોને-ચોરાસી લાખ જીવયોનિના સર્વ જીવોને મારા સમાન ગણીશ એટલે કે એ સર્વ જીવોમા એવો ભાવ રાખીશ કે મને વર્ધમાનમા જેવો ભાવ છે તેવો જ ભાવ હુ સર્વ જીવમા રાખીશ આ સમભાવથી નથી રાગ થતો કે નથી દ્વેષ થતો, તેથી જ પ્રભુ વીતરાગ છે અને વીતદ્વેષ છે.

હવે પ્રભુ વીતરાગ અને વીતદ્વેષ હોવા છતાં એટલે રાગદ્વેષ રહિત હોવા છતાં એને વીતરાગ શા માટે કહેવામાં આવ્યા છે તેનો વિચાર કરીએ. દ્વેષ કરતાં રાગને જીતવો બહુ મુશ્કેલ છે, ધર્મવ્યાપાર દ્વેષને અટકાવી શકે છે પરતુ રાગને ધર્મવ્યાપાર પણ કેટલીક વેળા અટકાવી શકતો નથી. આ વાત સ્પષ્ટ સમજવા એક ઉદાહરણ લેશુ.

એક વેળા પૌષધ નામની ધાર્મિક ક્રિયામા એટલે આખા દિવસની સામાયિકમા સોએક માણસો રોકાયેલાં હતાં, તેમાં એકનું

નામ કુલચંદ હતુ, મધ્યાન્હ પછી એક જગજીવન નામનો મનુષ્ય આવ્યો અને આવીને કુલચંદ પર ગાળોનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો મુનિરાજ બેઠા હતા પૌષધમાં આવેલા મનુષ્યો પણ પોતાના ધાર્મિક ઉપકરણો સાથે બેઠા હતા, આ બધાને જોઇને કુલચંદ પોતે પૌષધમાં હોવાથી કાંઇ પણ બોલ્યા નહિ, અર્થાત્ ધાર્મિક ક્રિયાએ તેને દ્વેષ કરતા જગજીવનની સામે ગાળો આપતા અટકાવ્યો ધાર્મિક અનુષ્ઠાને દ્વેષ થવા ન દીધો કંઈ પણ જવાબ ન મળવાથી અંતે જગજીવન થાકી જ્યારે ચાલ્યો ગયો ત્યારે શું બન્યુ તે હવે આપણે જોઇએ

મુનિમહારાજ તેમજ પૌષધની ક્રિયા કરનારા મનુષ્યો કુલચંદ ભાઈની શાન્તિના-ધીરજનાં વખાણ કરવા લાગ્યા કુલચંદભાઇ મનમાં ફુલાયા અને તે કોઇએ જાણ્યુ નહિ, ધાર્મિક ક્રિયા કરતા હતા કટાસણું-મુહપત્તિ, ચરવળો, ગુરૂ મહારાજ અને પૌષધ કરનારા સાધવો એ ધર્મના સાધનો હતા તે છતાં તેના વખાણ થયા ત્યારે કુલચંદભાઇ ખુશી થયા વિના રહી શક્યા નહિ, કારણ કે કુલચંદ-ભાઇ તે વખતે સમજી શક્યા નહિ કે તે તે વખાણ આત્માના થતા નથી, પણ ચરાનામ કર્મના થાય છે, માટે મારે તેમાં મોહ પામવો જોઇએ નહિ આ ઉપરથી શ્રોતાઓ સમજ્યા હશે કે-વક્તા જાણતો નથી કે તેઓ કાદવ જેવુ ચોકખુ clear as mud કે clear as crystal કે સ્ફટિક જેવું એ તેને ખબર નથી પરંતુ વક્તાને લાગે છે કે દ્વેષ કરતા રાગ જીતવો મુશ્કેલ બહુ હોવાથી એ રાગને પણ જીતનાર મહાત્માને વીતરાગ ગણી આપણે પરમાત્મા પણ ગણ્યા એવા રાગદ્વેષ રહિત પણ સર્વમાં સમભાવ રાખવા શીખવાની કાંઇ પણ કળા હોય તો વક્તાને તો અનુભવ થઇ રહ્યો છે કે એ **કરેમિ સામાઇયમ્** છે-અર્થાત્ સામાયિક છે

કારણ કે સામાયિક પાળવાનું સૂત્ર બોલતા **बहुसौ सामाइअ कुज्जा**=એનો અર્થ એ કે ઘણી વાર સામાયિક કરવો એવો થાય

છે તથાપિ વકતાને એવુ સ્ફુર્યું કે બહુ પ્રકારે એટલે નાના પ્રકારે સમભાવ જેમા ઉત્પન્ન થાય એવા સામાયિક કરવાં આ ભાવના થતા મિત્રરત્ન મોહનલાલ દલીચદ ભાઇએ યોજેલુ સામાયિકનું પુસ્તક હાથે ચડ્યું. એમા આઠ-પ્રકારે સામાયિક કરવાના લખ્યા છે એટલે કે સમભાવ સામાયિક, સમયિક એટલે દયા ભાવ સામાયિક, સમવાદ=સત્યવાદ, સમાસ=ટુકામા થોડા શબ્દોમા સમાયિક, ઉપશમ વિવેક સંવર નામના ત્રણ પદમા સામાયિક, સક્ષેપ સામાયિક અનવદ્ય અથવા પાપરહિત સામાયિક, પરિજ્ઞા અથવા કોઇ એક પદાર્થ ઉપર વિચારણા કરતા ઉત્પન્ન થતુ સામાયિક અને પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક-આવાં આઠ પ્રકારના સામાયિક તેમા જોવામાં આવ્યા આમાથી પહેલુ સમવાદ અને સાતમુ પરિજ્ઞા સામાયિકમા થોડુ પરાવર્તન કરી એ સામાયિક કરવા માડયા, અને એ બન્ને સામાયિકની ખૂબી વકતા તમારી પાસે મૂકવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે. સમભાવ સામાયિકનુ દ્રષ્ટાંત —

હર્ષપુર નગરમા નામનો મહા બળવાન રાજા રાજ્ય કરે છે જરાસિધ રાજાને સહાય કરવા પોતાનુ લશ્કર લઇ પોતાના નગરમાંથી જરાસિધની નગરીએ જાય છે દરમિયાન દમ ત રાજાની ગેરહાજરીમાં હસ્તિનાપુરના રાજા પાડવો, કૌરવો હર્ષપુરને જીતી લે છે. દમદત રાજા પાછા ફરતાં પોતાની નગરીને જીતેલી જોઇ પાડવ, કૌરવ સાથે યુદ્ધ કરી, તેઓને પોતાના નગરમાથી હાંકી કાઢે છે કેટલાએક વર્ષ પછી એક દિવસે પોતાના મહેલના ઝરૂખામા સંધ્યાકાળે દમદત રાજા બેઠેલા છે એવામાં તેઓની દષ્ટિ આકાશ ભણી જાય છે તેને નાના પ્રકારના સુદર આકૃતિવાળા વાદળા જોવામા આવે છે, એ વાદળાઓની રમણીયતા ઉપર મોહિત થાય છે થોડોક સમય જતાં પવન વાય છે. વાદળા વિરૂપ થઈ વિખરાઈ જાય છે એ જોઇને રાજાને ખેદ થાય છે, અને વિચાર કરે છે કે શુ આ

પ્રમાણે આ સુદર દેખાતો મારો રાજમહેલ, મારી રાણીઓ મારો વૈભવ આ મારૂ શરીર એ પણ કાળ નામના પવનના ઝપાટાથી વિરૂપ થઈ નાશ પામશે. હા! સકળ જગતની સકળ સુદર વસ્તુઓ કાળના ઝપાટાથી અસુદર થઈ નાશ પામે છે જે આ વસ્તુમા દેખાય છે તે ખરી સુદરતા નથી પણ આગતુક છે ત્યારે એ ખરી સુદ તાનું સ્થાન ક્યાં છે આમ વિચાર કરતા કરતાં તેમની દૃષ્ટિ બાહ્ય પદાર્થો ઉપરથી નિવૃત્ત થઇ અંતર દૃષ્ટિ થાય છે અંતરદૃષ્ટિ થતા સુદરતાના આધાનરૂપ આત્માની ઝાખી થાય છે પછી આંતરધ્યાને ચઢતાં એ સુદરતા અવિનાશી છે કે કેમ—એ સુદરતા જે આત્મામા દેખાય છે તે બાહ્ય વસ્તુની પેઠે વિનાશી છે કે અ વિનાશી તેની શોધ કરવા દમદત રાજા રાજ્ય પોતાના યુવરાજને આપાને દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે આત્મનિરીક્ષણને માટે દીક્ષા ગ્રહણ કરનારા મહારાજ દમદત ત્યાર પછી વિહાર કરતા કરતા હસ્તિનાપુરના સીમાડા સુધી આવી પહોચે છે અને ત્યાં કાઉસગ્ગ મુદ્રાએ ઉભા છે એવામા પાડવો ઘોડેસ્વાર થઇ પોતાના બગીચા ભણી જાય છે તેઓની દૃષ્ટિ ગાન બહાર આવતાં શ્રીદમદત મુનિરાજ ઉપર પડે છે તેઓ મુનિરાજ પાસે આવે છે અને પોતા ઉપર વિજય મેળવનાર આ સમર્થ મુનિરાજને કાઉસગ્ગ મુદ્રાએ જોઇ તેઓના મનમાં ભક્તિભાવ ઉદ્ભવે છે મુનિરાજની પ્રદક્ષિણા કરી નમન કરી સ્તુતિ કરી પોતાના બગીચા ભણી વિચરે છે થોડીવાર પછી કૌરવો એ જ પ્રકારે ઘોડેશ્વાર થઇ ત્યાથી ચાલ્યા જાય છે નગરની બહાર આવતા તેઓને પણ આ મુનિરાજ નજરે ચઢે છે મુનિરાજ ભણી જાય છે, અને પોતાના પર પૂર્વે જય મેળવનાર આ મુનિરાજને જોઇ તેઓના હૃદયમા દ્વેષ ઉદ્ભવે છે તેથી તેઓ મુનિ રાજ તરફ બીજોરા ફેકે છે તે જોઈ તેમના માણસો પણ ઈંટ ઢેખાળા-પત્થરા વિગેરે નાખી મુનિરાજની આસપાસ ઓટલો જેવો કરી મુકે છે પાંડવો કેટલોક વખત ગયા પછી પોતાના બગીચામાથી પાછા ફરે છે મુનિરાજને સીમાડામા નહિ દેખી આસપાસ રહેલા

ગોવાળાને પૂછે છે. ગોવાળાઓ બનેલી હકીકત જાહેર કરે છે પાડવો ઇંટ પત્થરો, ઢેખાળાં મુનિરાજની આસપાસથી ખસેડી નાખે છે કૌરવોએ કરેલી આશાતનાથી ખેદ પામે છે મુનિરાજની આવી ધીરજ જોઇ પુન સ્તુતિ કરે છે અને નગર તરફ પ્રયાણ કરે છે

આ પ્રકારે અર્થાત્ પાડવોએ કરેલા યશોગાન અને કોરવોએ કરેલી નિર્ભત્સના–આશાતના એ ઉભય ઉપર દમદતરાજા શો વિચાર કરે છે તે જોઇએ.

જૈન psdycology કર્મગ્રન્થ એમ કહે છે કે પાડવોએ કે કૌરવોએ દમદતરાજાનો યશ કે અપયશ કર્યો નથી, પણ દમદત રાજાના પૂર્વ કર્મોએ–યશનામ કર્મોએ પાડવો દ્વારાએ સ્તુતિ કરાવી, અને અપયશ નામ કર્મોએ કૌરવો દ્વારા અપમાન કરાવ્યુ આ પૂર્વે કરેલા મારાકર્મના ફળ છે દમદતરાજા વિચાર કરે છે કે, કર્મોને દેખાડનાર પાડવો કૌરવો તો મને ઉપકારી છે એમણે જો માન, અપમાન નહિ કર્યું હોત તો મારા યશ, અપયશ કર્મને હું કેવી રીતે જાણી શકત ? માટે તેઓનો ઉપકાર માની આ કર્મોને સહન કરી લઉં. તેઓશ્રી સન્માનને અને અપમાનને સહન કરી કર્મનો ક્ષય કરે છે અને આત્માને નિર્મળ કરે છે. આ પાડવ કૌરવો ઉપર દમદત રાજાએ રાખેલો સમભાવ એને Jainlogy જૈન આત્મવિદ્યા સમભાવ સામાયિક કહે છે, આ સમભાવ સામાયિકથી આપણને સમજાયુ હશે કે વિનાશી વાદળાં ઉપર વિચાર કરતાં અવિનાશી આત્માનો દમદતરાજાને બોધ થાય છે એને જૈન પરિભાષામા પ્રત્યેક બુદ્ધ કહે છે, અને જ્યારે રાગદ્વેષનો માન અપમાનનો ક્ષય કરે છે ત્યારે સમભાવ વડે કેવળ જ્ઞાનાદિગુણો–પૂર્ણ ગુણો આત્મામાં વિકસે છે

સામાયિકના પ્રત્યાખ્યાનમાં **तस्स भंते पडिक्कमामि** એવુ એક પદ આવે છે, અને એનો ભાવ એવો છે કે આત્મા પોતાના સ્વભાવને છોડી વિભાવમા ગયો હોય, ત્યાંથી પાછો સ્વભાવમા લાવવો આને ઇંગ્રેજીમાં confession કહે છે. અને જૈન પરિભાષામા

પ્રતિક્રમણ કહે છે આત્મદષ્ટિ થયા વિના પોતાના દોષો ઘણા જીવો પ્રગટ કરી શકતા નથી મહાત્મા ગાંધી સત્યના પ્રયોગો નામની પોતાની આત્મકથામા લખે છે, તેમા જૈનના પ્રતિક્રમણની-વિચારોને ઝાંખી થયા વિના રહેતી નથી દોષો કબૂલ કરવા અને હવે પછી ન કરવા અને એમ કરી આત્માને નિર્મળ કરવાના જિજ્ઞાસુઓ આર્મક ક્રિયા પદ Intransitive કે verb Passive સમભેદ વિશેષત -વાપરવા નહિ વક્તાના મિત્ર સ્વ૦ કાન્ત વિગેરે કરી આ પ્રયોગ કરતા હતા દાખલા તરીકે તેમના પુત્રને તમણે પૂછ્યુ કે ખડીઓ કેમ પડયો ? પુત્રે જવાબ આપ્યો, બાપુજી, હાથમાથી પડી ગયો તેમણે કહ્યુ કે એમ કહે કે મે પાડી નાખ્યો, ખડીઆમા પોતાની મેળે પડી જવાની શક્તિ નથી મે વિચાર પૂર્વક-જ્ઞાનપૂર્વક ખડીઓ બરોબર હાથમા પકડયો નહિ એટલે તે પડયો એમ તારે કહેવુ જોઇએ આ પ્રકારે આપણે પોતાનો દોષ સ્વ કાન્તના પુત્રની પેઠે કાંતો કબૂલ કરતા નથી અને કાંતો બીજા કોઇ ઉપર એ દોષો પાડીએ છીએ અને એથી કરીને આપણા આત્મામાથી દોષનિવૃત્તિ થતી નથી અને દોષનિવૃત્તિ વિના આત્મા પોતાનો વિજય કરી શકતો નથી-વિઘ્નો ઉપર જય મેળવી શકતો નથી.

દેહદષ્ટિ ગયા પછી અંતરાત્મ દષ્ટિ થતા આપણે કર્મના ક્ષેત્ર ઉપર કામણ દેહમા થતા નાના વિકારોમાં પડીએ છીએ ઘણાએક વિદ્વાનો પણ મનને દોષ આપતા જણાય છે જેમકે એક વિદ્વાન કવિ ગાય છે કે—

મન તું ગમાર થા મા,
દોષમાં દબાઇ જા મા

મન તેને જવાબ આપે છે કે પ્રભુ ! હું ગમાર નથી. હું તો જડ છુ તમે પોતે જ મને દોષમા પકડો છો, અને પછી મને ગમાર કહો છો તમે શિખરે ચઢાવો તો હું જડ મન સ્વર્ગને શિખરે ચડુ છુ અને નરકની ખાઈમા પટકો તો હું નરકમાં પડુ છુ તમારી પ્રેરણા વિના મારાથી કાંઇ થતુ નથી આમાં દોષ કે ગુણ તમારો

છે મારામા તમે આરોપો છો માટે તમારે पडिक्कमामि કહેવુ જોઇએ

કેટલાએક લક્ષ્મીને દોષ આપે છે અને લખે છે અને વદે છે કે જગતમા કલહનુ મૂળ લક્ષ્મી છે લક્ષ્મી પણ ચૈતન્યને કહે છે કે હું તો જડ છુ મારો દુરૂપયોગ તમારા હાથમા છે, મારામા હું જડ હોવાથી ગુણ દોષ નથી. દોષ અને ગુણનો આરોપ તમે મારામા કરો છો. હું લક્ષ્મી છુ તમે લક્ષ્મીના પતિ છો હું નારી છુ તમે નારાયણ છો અને તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે મારે તો ચાલવુ રહ્યુ, માટે પ્રભુ તમારા દોષને માટે તમારે પ્રાયશ્ચિત કરવુ જોઇએ પ્રતિક્રમણ કરવુ ઘટે અને Confession કરવુ જોઇએ

કેટલાએકો–કેટલાએક શાસ્ત્રો પણ જાણે છે પોતે દોષરહિત હોય તેમ કર્મને દોષ આપે છે, કર્મ તો–કર્મપરિણામ રાજા તો વિચાર કરતા જણાય છે કે નિષ્પક્ષપાત જડ Judge જડજના જેવા દેખાય છે આત્મારૂપી મહારાજના રાજ્યમા–સ્વરાજ્યમાં–self-governmentમા કોઈ યથાર્થ વ્યવસ્થા રાખનાર government ચલાવનાર હોય તો તે કર્મરૂપ અદલ ઈન્સાફી ન્યાયાધિશ છે તીર્થંકર જેવાઓને પણ દોષની શિક્ષા અને ગુણના પારિતોષિક આપ્યા વિના રહેતો નથી. મહારાજાના ન્યાયાધિશપણાનુ કાર્ય જે નિષ્પક્ષપાતપણે કરતો હોય તે સર્ટિફિકેટ મેળવવાને માટે લાયક હોય કે ઠપકાને ! કર્મ રીસાઇને આત્માને કહે છે કે મને પેન્સન આપો મારે તમારી સેવા કરવી નથી આપ ઓર્ડ બાંધવો ઉપમિતિ ભવ-પ્રપચના પ્રસ્તાવોને લક્ષ્યપૂર્વક વાચશો તો આ વક્તાનું કર્મના સંબધમા જે કહેવુ છે તે clear as mud ના જેવુ નહિ પણ clear as light ના જેવુ થઇ જશે મનુષ્યમા એવી હિંમત આવવી જોઇએ કે એણે પોતાનો પૂર્ણ-વિકાસ કરવો હોય તો જડ એવા ...નનો લક્ષ્મીનો કે કર્મ... ...ઢતા–જડમાં ન આરોપતા જે

દોષો પોતાના છે એમ પ્રગટ રીતે Confession કરી-પ્રતિક્રમણ કરી આત્માને સામાયિક વડે શુદ્ધ કરવો જોઇએ

આત્મપ્રતીતિ સામાયિકમાં કેવી થાય છે તે સબંધી હવે વિચાર કરીએ Whether the Conviction of the soul is possible or not, let us see. નૈષધિક રીતે એ negatively જોતા એટલું તો માલુમ પડે છે કે આ શરીરરૂપી ખોખામાં આપણે હોઇએ છીએ ત્યારે શરીર પણ કેવી સ્થિતિમા હોય છે, અને જ્યારે નથી હોતા ત્યારે તે કેવી અમાગલિક સ્થિતિમાં હોય છે. આ ચામડીમા જે ચકચકાટ ભાસે છ એ શાનો છે કઈક આ શરીરમા આપણે છીએ-અને તેને લઇને આ શરીર માંગલિક દેખાય છે

વળી આપણે positively વિધાયક દષ્ટિએ જોઇએ તો પણ પ્રતીતિ થાય છે કે શરીરરૂપી ગૃહમાં પ્રકાશરૂપે આપણે કંઇક છીએ.

જુઓ! આપણે ૯-૩૦ વાગે સુવા ગયા પાચેક મિનિટમાં આપણે સુઇ ગયા ૯-૪૦ મિનિટે આપણને સ્વપ્નું આવ્યુ, જાણે કે એક મહેલની અદર આપણે ગયા છીએ, તેના દિવાને ખાસમાં આપણે બેઠા છીએ ઘણા મનુષ્યો અને અમલદારો તથા મહારાજા વિગેરે આપણે દેખીએ છીએ ખુરસીઓ, ટબરો તથા તક્તાઓ અને નાના પ્રકારના નાટારામો આપણે જોઈ રહ્યા છીએ હવે જરા વિચાર કરો કે સ્વપ્નામાં આપણી આંખો તો બધ છે ત્યાં દીવો કર્યા હતો કે જેથી આ બધું દેખાયુ ઝુમર, દિવાના લટકાવેલા ક્યા પ્રકાશથી આપણે જોયા? જે પ્રકાશવડે આપણે આ બધુ જોઇ શકયા આખો બધ હોવા છતા જોઈ શકયા એ પ્રકાશ કોનો? એ જ આત્માનો પ્રકાશ હોવો જોઇએ જાગૃતમાં એ જ પ્રકાશથી આપણે જોઇએ છીએ સૂર્યના પ્રકાશને પણ આપણો આત્મા પ્રકાશ આપી રહ્યો છે તેમ જ સુષુપ્તિમા પણ-deep sleepમાં પણ આપણો આત્મા ઝગમગી રહે છે. જાગૃત સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ એ ત્રણે અવસ્થાને ભેદીને રહેલો આત્માનો પ્રકાશ કદી બુઝાતો નથી હા! મોહનાં આવરણો આવે

છે. કષાયના વાદળાથી ઢંકાય છે, કર્મરૂપ સર્પના વિષથી વિષમય બને છે. તથાપિ એ જ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ સમજે, પોતાનુ બળ ખોજે–નિહાળે તો કર્મરૂપી સર્પને કષાયરૂપી વાદળાંઓને અને મોહરૂપી અંધકારને તે દૂર કરે છે, આવું આવુ ઘણુએ સામાયિકમા જણાય છે. સામાયિક એ જ આત્મા છે શ્રીયશોવિજયજી કહે છે કે **सामायिक ते ही आतमा, धारो शुद्धो अर्थ, निर्विकल्प उपयोगमां नहि कर्मनो चारो** । વિગેરે એક રોમન ફીલ્સુફ પણ કહે છે કે–Notalı of meshall die–મારો સદંતર નાશ થવાનો નથી. ફ્રેન્ચ ફીલોસોફર પીસ્કલ–Piscal કહે છે કે કેટલાએક એવાં વિષો છે કે એક ગ્રેનનો આઠમો ભાગ મનુષ્યને મારી નાખે છે પરતુ એ ગ્રેનના આઠમા ભાગના વિષને ખબર નથી કે હું મારી નાખુ છુ મનુષ્યમા રહેલા આત્માને ખબર છે કે આ શરીર છોડીને હું જાઉ છુ. એ જ આત્માની વિશેષતા છે

હવે કર્મ કરતા એ આત્મા બળવાન કેમ છે તે આપણે જોઇએ. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે આ ચોર્યાસી લાખ જીવયોનિમા એકેકી યોનિમાં એક એક Class મા આપણે અનંતવાર ગયા છે. નારકીના સાગરોપમ અને દુઃખો–તિર્યંચના દુઃખો આપણે અનતી વખત સહન કર્યા. એ બધા દુ.ખોનો નાશ થયો પણ તમે અને હું નારકી તિર્યંચ દેવતાનાં સાગરોપમ અને પલ્યોપમનાં સુખ દુઃખો ભોગવ્યા છતા હજી કાયમ છીએ, દુઃખોનો નાશ થયો પરતુ એ કર્મોનો નાશ કરનાર આત્મા મનુષ્યના ઉત્તમોત્તમ ક્ષેત્રમા આવી ચડયો. આટલું તો અજ્ઞાનપણામા અકામનિર્જરાએ તે કરી શકયો તો હવે સકામનિર્જરાએ મનષ્યમાં રહી ત્રણે લોકને પર એવી ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ પણ કેમ ન પામી શકે ? કહે છે કે બધા કર્મોમા મોહની કર્મ મોટામાં મોટુ છે. સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની તેની સ્થિતિ ગણાય છે, તથાપિ આપણે સમજીએ છીએ કે સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમનો [illegible] આવે છે, કારણકે એટલું મોટુ હોવા

છતા તેને Limit છે–હદ છે, અંત છે અને આત્મા અનત છે, તેના એકેકા પ્રદેશમાં અનત કર્મની વર્ગણાઓને હઠાવી દે છતાં તેનું બળ ક્ષતિ પામતુ નથી એમર્સન કહે છે કે eating-drinking, sleeping, clothing is not man only, it does not represent him' Walt Pitman પણ કહે છે કે I am not contained between my boots and hats' મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા Measure છે–માપ છે અને તે કોઇથી માપી શકાતો નથી, વિચાર કરો કે ગજ મોટો કે તાકો ? મોટા દેખાતા તાકાને ગજ માપી જાય છે પણ ગજ મપાતો નથી ઉચા દેખાતા પર્વત ઉપર મનષ્ય ચઢી જાય છે એટલે કે પર્વતની ઉચાઈ પુરી થાય છે પરતુ મનુષ્યની થતી નથી એક મનુષ્ય રોજ ૮ માઇલ ચાલતો હાલ જણાયેલી પૃથ્વીની આઠ વર્ષમાં પ્રદક્ષિણા કરી વળે એટલે કે પૃથ્વીના પરિઘ કરતા મનુષ્યના પગની લંબાઇ નહિ ખૂટે તેવી છે

આ પ્રકારે વિચાર કરતા શાસ્ત્રની વાત સિદ્ધ થાય છે કે ઘણા આત્માઓએ કર્મને–મોહને દૂર કર્યો છે અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્થિતિએ પહોચ્યા છે એક અધ્યાત્મી તો એટલે સુધી કહે છે કે આત્મારૂપી સૂર્યની પાસે મોહરૂપ અંધકાર ટકી શકતો નથી

એવી દંતકથા છે કે એક વેળા અંધકાર ઇંદ્ર મહારાજ પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો અને ફરિયાદ રજુ કરી કે મહારાજ સૂર્ય મને ક્યાંયે ટકવા દેતો નથી ઇંદ્રે કહ્યુ હમણા તુ જા હું સૂર્યને બોલાવીને ઠપકો આપીશ એવી કથા છે કે ઇંદ્ર સૂર્યને બોલાવ્યો અને હકીકત રજુ કરી સૂર્યે જવાબમા કહ્યુ કે અંધકાર ખોટુ બોલે છે મારી પૂઠે વાત કરે છે સાચો હોય તો એમને બોલાવો અને મારી સમક્ષમા કહેવડાવો કે હું એને કાઢી મૂકુ છુ કે મને જોઇને જ એ પોબાર થઇ જાય છે આજ પ્રકારે આત્મજ્ઞાનરૂપી ભાણુ તેના સંપૂર્ણ જોસમા પ્રકાશે છે એટલે મોહરૂપ અંધકાર જતો રહે છે

હવે આપણે આત્માની absolute કે સંપૂર્ણ શક્તિઓ સમજવાને પ્રયત્ન કરીએ પૃથ્વીપર રાત્રિ દિવસ છે રાત્રિ એ અંધકાર છે દિવસ એ અજવાળુ છે, રાત્રિ એ દુઃખરૂપ છે, દિવસ એ સુખરૂપ છે

પૃથ્વીની જે બાજુ સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છે તેને આપણે દિવસ કહીએ છીએ, અને તેથી ઉલટી બાજુને આપણે રાત્રિ કહીએ છીએ, પરંતુ આપણી સૂર્યમાળામાથી પૃથ્વીને દૂર કરીએ તો સૂર્યનો પ્રકાશ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો જણાશે અથવા તો આપણે પૃથ્વીથી ઘણે ઉંચે જઈશુ તો માલુમ પડશે કે સૂર્યાસ્ત કે સૂર્યોદય જેવુ કાંઇ નથી. સૂર્ય નિરંતર ઉદયમાન જ હોય છે આપણે eternal day કે શાશ્વત દિવસમા હોઇએ Relative day and relative night-થી પર absolute day માં હોઇએ એવુ આપણને જણાશે આજ પ્રકારે દેહરૂપ પૃથ્વીપર શુભકર્મરૂપી દિવસ, અને અશુભકર્મરૂપી રાત્રિ આપણને દેખાય છે પણ દેહથી પર એવા આત્મસૂર્યના પ્રમાશમા આવતાં જ તેની absolute light ની પેઠે આપણે એ absolute ગ્રાન પ્રકાશમા મ્હાલતા જણાઇ રહીશુ

છેવટે આ સંસારરૂપ મહાસમુદ્રમાથી તરવાને સામાયિકરૂપ સ્ટીમર આપણે તેમા બેસીને પ્રવાસ કરવાને માટે મળેલ છે શ્રી મહાવીર આપણા કેપટન છે, અને આપણે મુસાફરો છીએ સામાયિકરૂપી સ્ટીમરમાં બેસવાને માટે ૪૮ મિનિટ જેટલા ટાઇમની કીમતથી સામાયિકની ટીકીટ ખરીદીએ, સામાયિકે ચઢીએ તો શાસ્ત્ર કહે છે કે જે સ્થિતિ ઉપર શ્રી વીર પહોચે તે સ્થિતિ ઉપર એ સ્ટીમરમા પ્રવાસ કરનારાઓ પહોંચે અનંતો પહોચ્યા છે, અને અનતો પહોચશે

જૈનની ધાર્મિક ક્રિયાઓને ષડ્ આવશ્યક કે છ આવશ્યક કહે છે, એટલે અવશ્ય ધર્મક્રિયા કરવાના છ પ્રકાર એ છ પ્રકાર શા છે અને કઇ અપેક્ષાએ સામાયિક નામની ક્રિયામા એનો સમાવેશ

થાય છે એ આપણે પરમ દિવસના એટલે સોમવારના ભાષણમા જોઇશુ ધૈર્યથી તમે વક્તાનું ભાષણ સાભળ્યુ માટે વક્તા અતઃકરણ પૂર્વક તમારો અને પ્રમુખ સાહેબનો આભાર માને છે

વ્યાખ્યાન ચોથુ' તા ૧૮-૭-૨૭

જ્ઞાનક્રિયાપ્રિય પ્રમુખ સાહેબ, અને આત્મપ્રિય સુજ્ઞ બાંધવો,

રા રા મોહનલાલ દલીચદ દસાઇએ સામાયિક ઉપર એક વિસ્તારવાળુ પુસ્તક લખ્યુ છે હાલ તેઓ સુધારા વધારા સાથે નવીન આવૃત્તિ મુદ્રિત કરાવી રહ્યા છે એ પુસ્તક અભ્યાસીને માટે ઘણુ સારૂ છે જુદી જુદી દષ્ટિએ શાસ્ત્રમાંથી દોહન કરીને મુનિરાજની સહાયથી એ પુસ્તક રચાયું છે, તથાપિ તેઓશ્રી કહે છે કે સામાયિકો કરીને મે એ લખ્યુ નથી વળી બીજો એક સુદર પ્રયત્ન એ વિષય ઉપર થયેલ જેવામા આવે છે આત્મબંધુ પ્રભુદાસ બેચરે એ પ્રયત્ન કર્યો છે તેમનુ રચેલુ **करेमि भंते** નામનું પુસ્તક સામાયિક ઉપર છે અને એ પુસ્તક તેમણે સામાયિકનો અનુભવ કરી રચ્યુ હોય એમ જણાય છે. શ્રીમહાવીર સ્વામીના સામાયિકને આદર્શ રાખી તેઓએ સામાયિક ક્રિયામાં મૂકી એ પુસ્તક લખ્યુ હોય એમ જણાય છે હુ તમો સર્વને એ '**करेमि भंते**' નુ પુસ્તક વાચવાની ભલામણ કરૂ છુ

શ્રીયુત પ્રભુદાસ બેચર સામાયિકના સૂત્રમા ૭ એ આવશ્યક આ પ્રકારે સમાયેલા દેખાડે છે

૭ આવશ્યક આ નીચે પ્રમાણે છે એટલે કે—

૧. સામાયિક

૨ ચઉવિસથ્થો —ચોવીસે પ્રભુની સ્તુતિ

૩ વંદનક —ગુરુવદન

૪ પ્રતિક્રમણ—

૫ કાઉસગ્ગ

૬ પચ્ચખાણ

તેઓ શ્રી લખે છે કે **करेमि सामाइयम्** એ phrase મા સામાયિક આવશ્યકનો સમાવેશ આવેલ છે **भंतेमा** ચોવીસથ્થાનો સમાવેશ થાય છે **तस्स भंते** એ ભંતેમા ગુરુવંદનનો સમાવેશ થાય છે પડિક્કમામિમા પ્રતિક્રમણનો સમાવેશ થાય છે **अप्पाण वोसिरामिमा** કાઉસગ્ગનો સમાવેશ થાય છે અને **सावज्ज जोग पच्चक्खामि** એમા પચ્ચખાણ નામના આવશ્યકનો સમાવેશ થાય છે આ છ એ આવશ્યકો આ પ્રકારે શ્રી વીર ઉપદેશેલી અને ક્રિયામા મૂકી સિદ્ધ કરેલી ધાર્મિક ક્રિયાનો વિસ્તાર છે હવે આપણે સામાયિકમાં આવેલા સૂત્રોના હેતુઓ ટુંકામા વિચારી જઇશુ

સામાયિકમા નીચે પ્રમાણે સૂત્રો આવે છે

૧—નવકારમંત્ર-નવકાર મંગલને માટે અને પંચ પરમેષ્ઠિના ગુણો આપણા આત્મામા ખીલાવવા માટે

૨–પંચિંદ્રિય–પંચિંદ્રિયમા ગુરુના ગુણોનુ વર્ણન છે

૩–ઇચ્છામિ ખમાસમણો–ઇચ્છામિ ખમાસમણોમા એવા ગુરુની આજ્ઞાનુસાર સામાયિકનુ આવશ્યક કરવાનું છે

૪–ઇરિયાવહિ–ઇરિયાવહિમા સકળ જીવોની કેવે પ્રકારે વિરાધના થયેલી હોય છે તેની ક્ષમા ઇચ્છવામા આવે છે

૫–તસ્સઉત્તરી–તસ્સઉત્તરીમા જીવોની વિરાધનાથી લાગેલાં પાપોનો નાશ કરવાને કાઉસગ્ગની પ્રસ્તાવના રૂપે પ્રાયશ્ચિત સૂત્ર છે

૬ કાઉસગ્ગ—કાઉસગ્ગમા દેહભાવ છોડી આત્મભાવમાં રહી લોગસ્સ વડે સામાયિકથી પરમપદ પામેલા ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરી પાપનો નાશ કરવાનું મર્મ થાય છે

૭ લોગસ્સ–લોગસ્સમાં ચોવીસ પ્રભુની સ્તુતિ કરી તેમની પાસે માગવામાં આવે છે કે [illegible] પ્રકાશ કરનાર છો ધર્મરૂપ તીર્થ

સામાયિક રૂપ તીર્થને આપનારા છો તમારૂં હું તેથી કીર્તન કરૂં છુ, સ્તવન કરૂ છુ ભાવપૂજન કરૂ છુ તમે જરા રૂપી મલ અને મરણ રૂપી રજનો સર્વથા નાશ કરી અજર અમર થયા છો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ મને આરોગ્યતા મળો ક્ષાયિક સમકિત તમારા જેવી ઉત્તમ સમાધિનુ વરદાન એટલે નિર્વિકલ્પ સમાધિ આપો કે જેથી આપે ઉપદેશેલી સામાયિક આપની પેઠે હું કરી શકુ આપ ચદ્રોથી પણ નિર્મળ છો, એટલે કેવળદર્શનવાળા છો-આપ સૂર્યોથી પણ વિશેષ પ્રકાશવાન છો એટલે કેવળજ્ઞાનવાળા છો, આપ સ્વયભૂરમણ સમદ્રથી પણ ગભીર છો એટલે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમાં ચારિત્ર રૂપે રમી રહ્યા છો આપે મેળવેલી અનત જ્ઞાન- અનત દર્શન અને અનત ચારિત્રની સિદ્ધિઓ મને દેખાડો લોગસ્સ પછી મુહપત્તિ પલેવવાની ક્રિયા-ત્યાર પછી સામાયિકનું પચ્ચખાણ આવે છે જેનો પાઠ ગૃહસ્થોને માટે અને સાધુઓને માટે ભિન્ન ભિન છે સાધુઓના પચ્ચખાણમાં **करेमि भंते सामाइय-सावज्जं जोग पच्चक्खामि-जाव जीवाय पज्जुवासामि** અને ગૃહસ્થો સામાયિકના પચ્ચખાણમાં-પ્રતિજ્ઞામાં **जाव नियम पज्जुवासामि** એટલે એક મુહુર્ત કે બે ઘડી સુધી હું સર્વ જીવોની સાથે સમ ભાવમા રહી સર્વ પાપનો નિષેધ કરીશ, અને આત્મધ્યાને ચઢીશ સામાયિકમાં રહી પછી આત્મધ્યાન જુદે જુદે પ્રકારે કરે છે-૪૮ મિનિટનો ટાઇમ આગળ કહેલા આઠ પ્રકારના સામાયિકોમા કે સ્વાધ્યાયમાં પસાર કરે છે Æsthetic અર્થાત્ જેમ ગ્રીક ફીલો સોફીમા સૌદર્યવડે અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેલુ છે તેમ પરિજ્ઞા નામની સામાયિકમા જૈન સામાયિકના વિધાનમાં પણ જોવામાં આવે છે આના ઉપર એલાચી પુત્રનુ દૃષ્ટાંત ૭

આ દૃષ્ટાંતમા એલાચી પુત્ર કેવે પ્રકારે આત્માનું અનુપમ ...ર્ય જાણવા પામે છે અને એ સૌદર્યથી કેવે પ્રકારે કેવળજ્ઞાન

પામે છે એ દષ્ટાંત વિસ્તારવાળું હોવાથી વકતા હાલ બીજા પ્રસંગને માટે Reserved રાખે છે.

સામાયિકમાં આપણો આદર્શ શ્રી મહાવીર સ્વામી છે. અને આપણી ખીલેલી અને ખીલતી શકિત પ્રમાણે તેનું સામાયિક સમજી ક્રિયામાં મૂકીએ તો પહેલું આત્મભાન પછી આત્મજ્ઞાન પછી આત્માનંદ અને પછી આત્માનું અપૂર્વ અને અખૂટ બળ પ્રાપ્ત થાય. ભગવાન પતંજલિ કહે છે કે **सत्वपुरुषान्यताख्यातिमात्रस्य सर्वभावाधिष्ठातृत्वं सवज्ञातृत्वं च.** અર્થાત્ સત્વ એટલે બુદ્ધિ, જે પ્રકૃતિનો પ્રથમ વિકાર છે તે અને પુરૂષ એટલે આત્મા અર્થાત્ જડ અને ચૈતન્ય એ બન્નેનું સમભાવ વડે ભાન થતાં જ સર્વ પદાર્થો ઉપરનું અધિષ્ઠાતાપણું અને સર્વજ્ઞપણું સાધકને પ્રાપ્ત થાય છે. **तद् वैराग्यादपि दोषबीजक्षये कैवल्यम्** તેમાં એટલે પ્રકૃતિમાં વૈરાગ્ય થતાં દોષનો ક્ષય થાય છે, અને ક્ષય થતાં કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

હાલ અહીં આપણાં વ્યાખ્યાનને પૂરાં કરશું અને હવે પછી પ્રવાસથી પાછા ફરતાં બાકીના ભાગ ઉપર વિવેચન કરી તેને finish આપી પ્રમુખ સાહેબની ઇચ્છા પ્રમાણે સામાયિકના પ્રયોગ આપણી ખીલતી શકિત પ્રમાણે બળવીર્ય ગોપ્યા વિના કરવા પ્રયત્ન કરશું, છેવટે પ્રમુખ સાહેબનું અને શ્રોતૃવર્ગમાંથી જે કોલેજીયન વિદ્યાર્થીએ વકતાને માટે કહ્યું તેનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માની વ્યાખ્યાન પુરૂં કરતો નથી. વ્યાખ્યાન ચાલુજ છે જ્યાં સુધી તે યથાર્થ ન સમજાય ત્યાં સુધી ideally ભાવનાથી, પરંતુ practically વ્યવહારથી તે પોતાનું ભાષણ હાલ બંધ કરે છે.

સામાયિક રૂપ તીર્થને આપનારા છો તમારૂં હું તેથી કીર્તન કરૂં છુ, સ્તવન કરૂ છુ ભાવપૂજન કરૂ છુ તમે જરા રૂપી મલ અને મરણ રૂપી રજનો સર્વથા નાશ કરી અજર અમર થયા છો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ મને આરોગ્યતા મળો ક્ષાયિક સમકિત તમારા જેવી ઉત્તમ સમાધિનું વરદાન એટલે નિર્વિકલ્પ સમાધિ આપો કે જેથી આપે ઉપદેશેલી સામાયિક આપની પેઠે હું કરી શકુ આપ ચન્દ્રોથી પણ નિર્મળ છો, એટલે કેવળદર્શનવાળા છો—આપ સૂર્યોથી પણ વિશેષ પ્રકાશવાન છો એટલે કેવળજ્ઞાનવાળા છો, આપ સ્વયભૂરમણ સમુદ્રથી પણ ગભીર છો એટલે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમા ચારિત્ર રૂપે રમી રહ્યા છો આપે મેળવેલી અનત જ્ઞાન—અનત દર્શન અને અનત ચારિત્રની સિદ્ધિઓ મને દેખાડો લોગસ્સ પછી મુહુપત્તિ પલેવવાની ક્રિયા—ત્યાર પછી સામાયિકનું પચ્ચખાણ આવે છે જેનો પાઠ ગૃહસ્થોને માટે અને સાધુઓને માટે ભિન્ન ભિન્ન છે સાધુઓના પચ્ચખાણુમાં **करेमि भंते सामाइय-सावज्ज जोग पच्चक्खामि-जाव जीवाय पज्जुवासामि** અને ગૃહસ્થો સામાયિકના પચ્ચખાણમા—પ્રતિજ્ઞામા **जाव नियम पज्जुवासामि** એટલે એક મુહુર્ત કે બે ઘડી સુધી હું સર્વ જીવોની સાથે સમ ભાવમા રહી સર્વ પાપનો નિષેધ કરીશ, અને આત્મધ્યાને રહીશ સામાયિકમા રહી પછી આત્મધ્યાન જુદે જુદે પ્રકારે કરે છે—૪૮ મિનિટનો ટાઇમ આગળ કહેલાં આઠ પ્રકારના સામાયિકોમા કે સ્વાધ્યાયમા પસાર કરે છે Æsthetic અર્થાત્ જેમ ગ્રીક શીલો સોફીમા સૌંદર્યવડે અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેલું છે તેમ પરિજ્ઞા નામની સામાયિકમા જૈન સામાયિકના વિધાનમાં પણ જોવામાં આવે છે આના ઉપર એલાચી પુત્રનુ દૃષ્ટાંત છે

આ દૃષ્ટાંતમાં એલાચી પુત્ર કેવે પ્રકારે આત્માનું અનુપમ [illegible] ર્ય જાણવા પામે છે અને એ સૌંદર્યથી કેવે પ્રકારે કેવળજ્ઞાન

પામે છે એ દષ્ટાંત વિસ્તારવાળું હોવાથી તેના હાલ બીજા પ્રસંગને માટે Reserved રાખે છે.

સામાયિકમાં આપણો આદર્શ શ્રી મહાવીર સ્વામી છે. અને આપણી ખીલેલી અને ખીલતી શક્તિ પ્રમાણે તેનું સામાયિક સમજી ક્રિયામાં મૂકીએ તો પહેલું આત્મજ્ઞાન પછી આત્મધ્યાન પછી આત્માનંદ અને પછી આત્માનું અપૂર્વ અને અપૂર્વ બળ પ્રાપ્ત થાય. ભગવાન પતંજલિ કહે છે કે सत्त्वपुरुषान्यताख्यातिमात्रस्य सर्वभावाधिष्ठातृत्वं सर्वज्ञातृत्वं च. અર્થાત્ સત્ત્વ એટલે બુદ્ધિ, જે પ્રકૃતિનો પ્રથમ વિકાર છે તે અને પુરુષ એટલે આત્મા અર્થાત્ જડ અને ચૈતન્ય એ બન્નેનું સમભાવ વડે ભાન થતાં જ સર્વ પદાર્થો ઉપરનું અધિષ્ઠાતાપણું અને સર્વજ્ઞપણું સાધકને પ્રાપ્ત થાય છે. तद् वैराग्यादपि दोषबीजक्षये कैवल्यम् તેમાં એટલે પ્રકૃતિમાં વૈરાગ્ય થતાં દોષનો ક્ષય થાય છે, અને ક્ષય થતાં કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

હાલ અહીં આપણા વ્યાખ્યાનને પૂરું કરશું અને હવે અહીં પ્રવાસથી પાછા ફરતાં બાકીના ભાગ ઉપર વિવેચન કરી શકે [illegible] આપી પ્રમુખ સાહેબની ઇચ્છા પ્રમાણે સામાયિકના પ્રયોગ આપણી ખીલતી શક્તિ પ્રમાણે બળવીર્ય ગોપ્યા વિના કરવા પ્રયત્ન કરું. છેવટે પ્રમુખ સાહેબનું અને શ્રોતૃવર્ગમાંથી જે [illegible] વક્તાને માટે કહ્યું તેનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માની, વ્યાખ્યાન પૂરું કરતો નથી. વ્યાખ્યાન ચાલુ જ છે જ્યાં સુધી કે [illegible] સમન્વય ત્યાં સુધી ideally ભાવનાથી, પરંતુ practically વ્યવહારથી તે પોતાનું ભાષણ હાલ બંધ કરે છે.

जैन दर्शन में तत्त्व-मीमांसा

—मुनि नथमल